

SZEGED

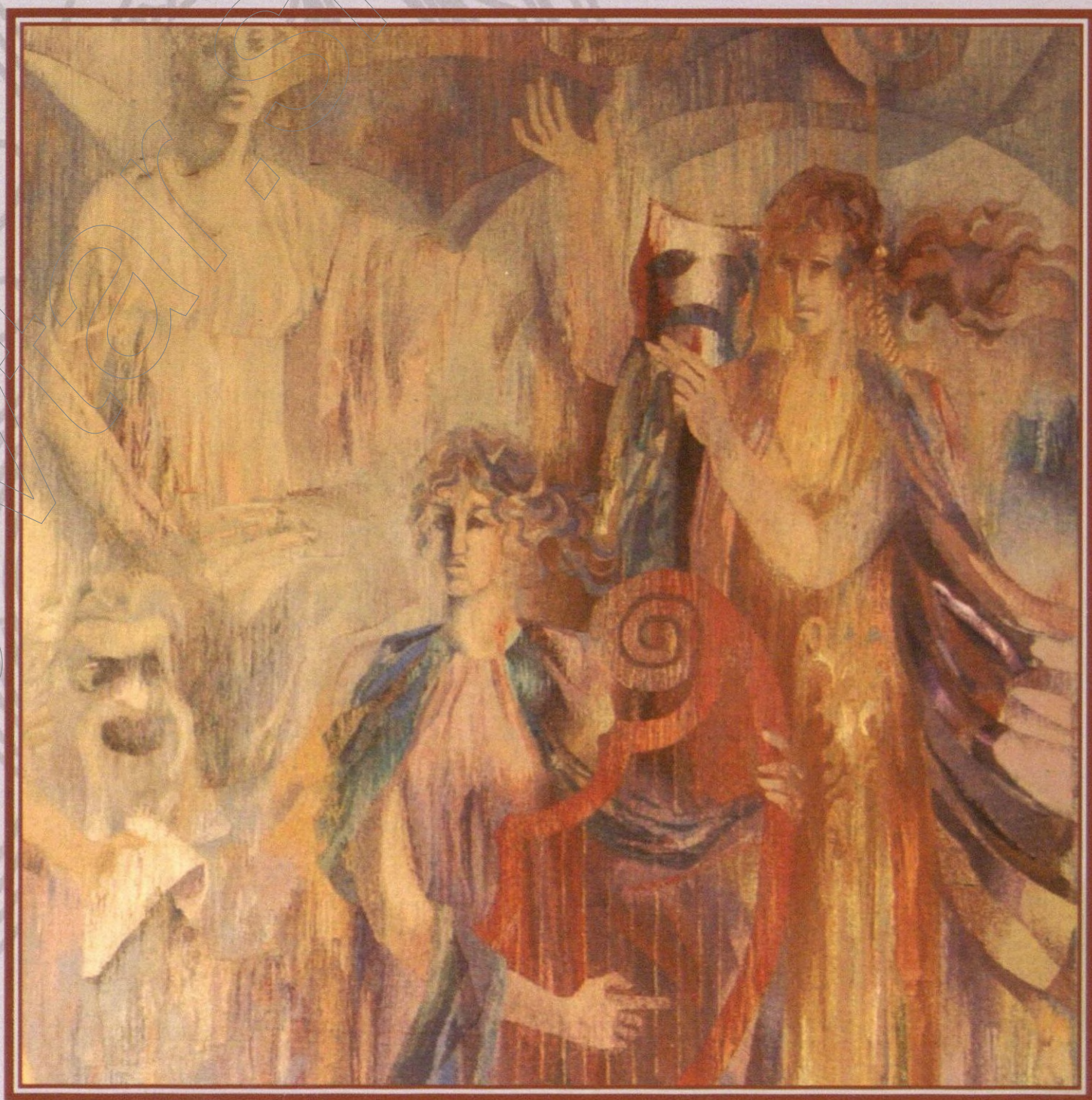
A Város folyóirata

20. évfolyam 10. szám

2008. október

A TARTALOMBÓL:

"SZEGED KÉSZ!"
LOVAGI TORNÁK MÁTYÁS UDVARÁBAN
SZEGEDI KRISZTUS-ÁBRÁZOLÁSOK
EGY JUHÁSZ-VERS ANATÓMIÁJA

Ára: 250,- Ft

SZEGED

Várostitörténet, kulturális
és közéleti magazin
20. évfolyam, 10. szám
2008. október

Tartalom

JEGYZET	1	“Szeged kész!” - Tandi Lajos
GENESZÁNSZ ÉV	2	Vitézi játékok (Mátyás király és a testkultúra) - Takács Ferenc
125	6	A város és teátruma (Kis szegedi színház történet - II.) - Nikolényi István
	12	Megújul a színház (Egy átalakítás története) - Nagy László
	20	A hit szüli a szerencsét (Portré Csikós Attila díszlettervezőről) - Kovács Ágnes
	24	Tanúk a háttérből (Kincsestárak a vasfüggöny mögött) - Papp Ferenc
	26	Egy kiváló hídtervező (Újabb szobor a mérnöki pantheonban) - Halász Lajos
MŰVÉSZET	28	Alkotók a 70-es 80-as években (Szeged képzőművészete - III.) - Tóth Attila
	34	Corpus (Szegedi művészek tematikus tárlata) - Tóth Attila
TANULMÁNY	38	A lemondás szomorúsága (Egy Juhász-kölremény anatómiája - II.) - Kovács Miklós
KÖNYVMUSTRA	46	Rekviem egy színházért (A vásárhelyi társulat emléke) - Máté István
GONDOLATOK	48	Tollhegy - Maróti Egon

A címlapon a színház második emeleti társalgójában lévő **Szabó János** - gobelin részlete. A borító 3. oldalán a 125 éve avatott szegedi színház nézőterének mennyezetfreskói. A hátlapon a Móra Ferenc Múzeumban most látható egyházművészeti kiállítás egy alkotásának részlete.

SZEGED

A város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Szerkesztő bizottság: Árpás Károly, Blazovich László (elnök),
Gyémánt Iván, Horváth Ferenc, Nagy János, Nagy László, Nyilas Péter,
Szalay István, Turi Tímea, Veréb Simon (fotóriporter főmunkatárs)

Kiadja a Somogyi Károly Könyvtár

6720 Szeged, Dóm tér 1-3.

Tel.: 62/425-525

Felelős kiadó: PALÁNKAINÉ SEBŐK ZSUZSANNA

Szerkesztőség: 6720 Szeged, Stefánia 2.

Telefon: 30/365-5176, e-mail: szegedszerk@freemail.hu

Készült az E-press Nyomdában

6722 Szeged, Jósika u. 27. Tel.: 62/424-964

Felelős vezető: Engi Gábor

ISSN 0239-1384

“Szeged kész!”

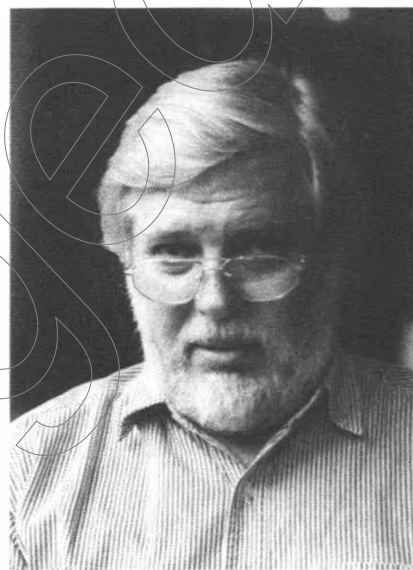

z az egyetlen mondat, amely egyetlen alkalommal, csak ott és csak akkor hangozhatott el. 125 éve, 1883. október 14-én ezzel a mondattal jelentték munkájuk eredményét Őfelségének, I. Ferencz Józsefnek a város újjáépítői és vezetői. Négy és fél évvel azelőtt, amikor a Tisza szinte a földdel tette egyenlővé Szegedet, kevesen reménykedtek abban, hogy a város egyáltalán nyomai-ban megmarad. S a tragédia után ellátogatott a katasztrófa-súlytotta városba a király, aki hittel(?), reménykedve(?) vagy csak vigaszul(?) kijelentette: „Szeged szebb lesz mint volt!” De voltak, akik ezt komolyan vették. Eltakarították a romokat, feltöltötték a területet, s kiváló szakemberek és hatalmas dolgozó tömegek segítségével rövid idő alatt feltámasztották Szegedet, építettek egy korszerű palotás várost, Tisza Lajos királyi biztos, Lechner Lajos, az újjáépítésért felelős mérnök, és Pálffy Ferenc polgármester irányításával. S rendkívül előremutató és korszerű szemlélettel tették mindezt – nemcsak a belváros lakóépületeire, a városszélek településeire, üzemekre, gyárakra és a közlekedésre gondoltak, de a tudomány és művészet templomaira is. Felismerték, egy várost nem csupán falai reprezentálják, azokat fel is kell tölteni szellemi energiákkal, minőséggel, értékteremtő tevékenységgel. Épült hát múzeum és könyvtár, színház és iskola, híd, mely összeköt városrészeket, országokat, szellemi tartományokat.

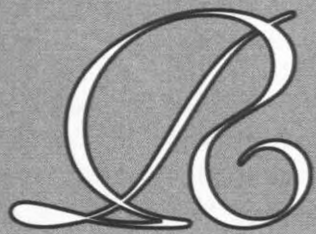
„Szeged kész!” – tehát ott, akkor, abban a pillanatban hitelesen hangozhatott ez a tömondat. De a király három napos szegedi tartózkodását követően, az eufória után Milkó Izidor, a Fővárosi Lapok tudósítója már a realitásokat fogalmazza meg: „Szeged ma már olyan város, a melyben minduntalan történik valami. S mihelyst történik benne valami, a sajtó mindig ott lesz, érdeklődéssel s támogatással kíséreni törekvéseit, haladását. Szeged most jól kiörvendezte magát. Adja az isten, hogy multság után jól essék neki a munkálkodás! Sok még Szegeden a tennivaló, s ha elbúcsúzunk az ünneplő Szegedtől, ugyan mit kívánhatunk neki jobbat, mint annyi kedvet a munkához, mint menyinyije volt az ünnepléshez.” Ez a felismerés azt bizonyítja, a város élő-eleven organizmus, térben és időben is bonyolult szerkezet, mely pusztul és épül, megtorpan és lendületet vesz, mennyiségi mutatókat realizál és minőségi feltételeket teljesít, hol nő, hol csökken lakóinak száma, gyárak születnek és szűnnek meg, a profil összetevői vesznek új hangsúlyokat – egy szóval a város él.

Szeged történetét a „nagyvíz” kettészelte. Van egy „víz előtti” és egy „víz utáni” város. S mily különös, ahogy az 1879-es természeti katasztrófa teremtett új lehetőséget az újjászületésre, az európai mértékű és értékű város kialakulására, úgy a trianoni politikai tragédiát követően – kiváló politikusok és szakemberek segítségével – született meg az a szellemi potenciál – tudományban, művészetben, kultúrában – mely kitörőhatalmú rajzolta fel a várost Európa térképére. Kétszer támadt föl, szembeszállva a természet és a nemzetközi hatalmasságok döntéseivel. S midőn a vizet követően egész Európa – sőt! – összefogott az újjáépítés érdekében, úgy negyven év múlva éppen Európa fosztotta meg regionális szerepétől, a „kényszerítette” szellemi megújulásának pályájára. Hiába, a történelem és a természet útjai kifürkészhetetlenek, de az emberi összefogás, a közösség ereje, a jó célért való munkálkodás, a városhoz való hűség csodákat művelhet.

Százhuszonöt évvel ezelőtt a „Szeged kész!” bejelentés után a feladatok egyre növekednek. A fejlődés – ha ellentmondásos körülmények között is – megállíthatatlan. Néha nehezen értjük, hogy ami egy és negyedszázada egy-két év alatt minőségben megszületett, annak manapság – korszerű technikai-technológiai körülmények között – miért van szükség négy-öt évre?! Aztán az is felmerül egy-egy alkalommal, miért csak a kampányidőszakokban olyan fontos a legolcsóbb beruházás, a kiművelt emberfők sokaságának ideája, s miért felejtődik el a ciklusok időszakában?! Mit kell és mit lehet tanulni elődeinktől? Előrelátást, minőségi gondolkodást, a legprogresszívebb erők összefogását, a bizalom erősítését döntéshozók és polgárok között. Mert Szeged sosem kész! Hogy írta a korabeli zsurnaliszta? „Adja isten, hogy a multság után jól essék a munkálkodás! Sok még Szegeden a tennivaló...”

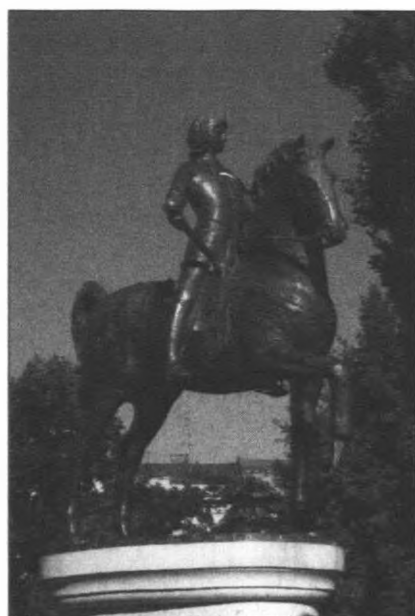

Iszidor

Vitézi játékok

MÁTYÁS KIRÁLY ÉS A TESTKULTÚRA

A tizenöt éves Hunyadi Mátyást a magyar köznemesség az 1458. esztendő januárjának 24. napján választotta királlyá. Első alkalommal fordult elő, hogy nem királyi vérből származott az uralkodó, hanem a köznemesei sorból hadvezérré lett Hunyadi János kamasz fiát ültették a trónra. Példátlan – de egyben példamutató – máig az az összefogás és egység, amely legyőzte a főurak akaratát és igazolta a közvélemény történelmet alakító erejét. Ennek a rendkívüli eseménynek most 550. évfordulójához érkezünk. Ezért a 2008. esztendőt Mátyás király évként ünnepeljük és vele együtt a magyar reneszánszot is. Mellesleg 1938-ban szintén jubileumi megemlékezések voltak és az Országos Testnevelési Tanács (OTT) „Mátyás király sport éve” néven tartott országos versenyeket egész esztendőben. Írásunk az évforduló kapcsán tisztelgés a nagy uralkodó előtt és szándékunk szerint újabb forrásokat tár fel a korabeli hazai testkultúráról.

Mátyás király korának európai hírű uralkodója volt, aki politikai, hadászati, gazdasági és kulturális téren egyaránt vezető szerepet töltött be. Fekete seregének diadalát „nyögte Bécsnek büszke vára”. Könyvtárát valamennyi király irigyelte, amikor meghalt, Lorenzo Medici így sóhajtott: „Végre olcsóbbak lesznek Európában a könyvek”. Corvináit a világ minden részén becsben tartják, de számos egyéb, Mátyás korabeli műtárgyat őriznek a leghíresebb múzeumokban. Az egykori olasz mondás szerint a világ három legszebb városa: „a vízben épült Velence, a hegyen álló Buda és a síkságon fekvő Firenze”. Mátyás udvarában eresztett gyökeret a térségben a reneszánsz fája és hozott csodálatosan szép gyümölcsöket: Janus Pannonius verseit, az olasz építészek és szobrászok alkotásait, a művészi kódexrajzolók műveit, amelyek egyetemes emberi kultúra felbecsülhetetlen értékei.

Ebben a burjánzó reneszánsz televényben új hajtásokat növesztett a testkultúra is, amely az addigi „sötét” középkorban bizony elcsenevészedett. Az itáliai változásokat némi késéssel követve, Mátyás alatt a testi nevelés (edzés, versenyek, lovagi tornák, játék stb.) előtérbe került és a katonaságnál, valamint a polgári életben is rangot kapott.

A honfoglalás kori nomád sportok után a kora középkori lovagi testkultúra terjedt el Magyarországon. A magyar lovagkor pontos kezdetei nemigen bagozhatók ki a gyéren ránk maradt forrásokból. Az bizonyos, hogy Szent László és II. Endre már lovagi erényekkel bírtak. II. Endre királyunk pedig a Szentföldre vezetett hadjárata előtt letette a legnehezebb lovagi próbákat. Már Anonymus is leírta a „tornamentum” szót, mint a lovagság ünnepi összejövetelének gyűjtőnévét, bár később ennek jelölésére nálunk inkább az „újudvar” kifejezést használták. A tornák – magyarosan: öklelések – az Anjou királyok alatt váltak divattá. Európában a világi lovagrendek között elsőként, I. Károly az „ország és a lovagi erények” védelmére, életre hívta a Szent György Lovagrendet az 1300-as évek elején. A visegrádi királyi udvar hamisítatlan lovagi szellemben rendezkedett be, ahova szívesen jártak Európa lovagjai viadalra. A lovagi erények megtartásáról maga a király gondoskodott, aki szin-

tén beállt a küzdők közé. Ugyanez elmondható I. (Nagy) Lajos királyunkról, ő még külhonban is részt vett lovagi tornákon. A feljegyzések szerint Lajos király „újudvarai és öklelései” a legfényesebbek közé tartoztak a kontinensen.

Sajátos magyar intézmény volt az ordália, vagyis az istenítélet. Ez a középkori bizonyító eljárás eleinte nem volt azonos a lovagi tornákkal, de később felvette azok külsőségeit. A pereskedő felek vagy maguk hívták ki egymást, vagy a bíró döntött a bajvívásról. Az összecsapás általában életre-halálra ment és a király előtt zajlott le. Ezekből idővel ünnepek lettek, pláne mikor már nem a nemeseknek kellett kiállni, hanem viadort fogadhattak. A perdöntő bajvívás játékosá vált és a nép körében is kedvelt szórakozás lett. A németeknél fordítva történt, náluk ugyanis az istenítéletként felfogott bajvívások (Scharfrennen) a játékból váltak harcias küzdelmekké.

A magyaroknál sajátos lovas bajvívás alakult ki. Birtokvita vagy hatalmi harc esetén, ha a bíró nem tudott (nem akart) ítélni, akkor egymásnak eresztette a feleket, mondván: „döntsön az Úr”. Amikor a pénzért viaskodók (olaszul: condottiere) eltorzították a perdöntő bajvívásokat, VI. Kelemen pápa 1344-ben Avignonból írt Nagy Lajosnak „...nem tetsző hír ütötte meg apostoli fülünket: gyűlölséges és a jó erkölccsel ellenkező szokások gyökereztek meg országodban.” Végül Mátyás király elégette meg a véres botrányos perpatvarokat és 1486-ban törvényileg eltörölte azokat.

A perdöntő bajvívások rosszallása ellenére Mátyás király mégis lelkes híve lett a lovagi kultúrának, és mint izig-vérig reneszánsz ember a szellem és a test sokoldalú képzését hirdette. Nem tartotta puritán dísznek a lovagi tornákat, hanem maga is szerette és űzte. A fizikális alapokat még gyermekkorában szerezte meg, amelyről Bonfini így írt: „Ifjúkorától kezdve gyorsaság és lelki nagysággal párosult testi erő jellemezte. Testben, lélekben olyan erős volt, hogy sem a szellemi, sem a fizikai munka nem tudta kifárasztani.” Szilágyi Mihály pedig így ajánlotta a gyermek Mátyást a magyaroknak, amikor királlyá választották: „Higgyétek el

nekem, nem üt el az apjától..., megtanulta, hogyan kell gyalogosan és lóháton egyaránt harcolni, nap, mint nap vívógyakorlatokat tartani, a Dunát átúszni, a páros küzdelmekben kedvét lelteni."

Mátyás alatt kivirágzott a lovagjáték és a legnépszerűbb szórakozások egyike lett. Ez azonban csupán külsőségeiben hasonlított a középkori lovagi tornákhoz és nem elkerített, szűk sorompók között zajlott, hanem a nyitott várudvarban, ahol a pest-budai nép is láthatta. Mátyás a fekete sereg híres-hírhedt alvezérével, Suokola-val is gyakorolta az öklelést. Bonfini szerint: „Soha nem hiányzott a ló- és kocsiversenyekről, naponként a hippodromban lovas küzdelmekben vett részt, ahol lándzsákkal rohantak egymásnak”. Mátyás királyi szóval tiltakozott az ellen, ha valaki tekintettel akart lenni méltóságára és lazált (erről rendeletet is adott ki).

Az első jelentős tornaünnepélyt 1465-ben rendezte Podjebrád Katalinnal kötött esküvője után Budán: „A közvidámság kedvéért nagyszerű lakoma készült és jeles játékot játszottak, amelyben magyarok, csehek, lengyelek az igazi csata mintájára kopjatórlésre rohantak össze” - írta Bonfini. Majd 1476-ban Beatrixszal összeházasodva a lakodalmán nyolc tornajátékot tartott. Az volt a parancsa, hogy a királynét minél több itáliai jellegű lovagi mutatvánnyal kápráztassák el. Az első ilyen „vitézi játék” még Székesfehérváron történt, ahol a királyi pár előtt Kristóf bajor herceg és München Vilmos lovag csapott össze. Budára érve a város falánál Kristóf - aki pfalzi követ is volt - két lovagtársát küldte öklelésre. Galeotto Marzio történetíró szerint: „Amikor mind a két lovag levettétvén a lóról és alámerültek, a királyné ijedtében nagyot sikoltott”. Mátyás király a nép szórakoztatására rendezett időnként lovagi játékokat, ezek azonban inkább paródiák - korabeli show-műsorok - voltak. Feljegyezték, hogy 1477 farsangján tizennégy színes jelmezbe bújtatott csörgősípkást ültettek lóra, akik Buda utcáin pajzs nélkül, de piszkafákkal felszerelve eljátszották a lovagi tornák főbb jeleneit, a járókelők és az utcagyerekek legnagyobb öröme. Ez később hagyományos lett és egyre jobban karikatúrába csaptak át a lovagvilág egykori heroikus küzdelmei.

Boroszlóban is „celebrált” tornát Mátyás, ahol egy lengyel nemes, Pán Gratt legyőzte a város szolgálatában álló Polutz Kristóf lovagot. Heltai Gáspár pedig az Olmütz-i lovagjátékot örököltette meg. „Mátyás a piacon vásárt rendezett, ahol csinos srampos (sorompós) cirkuszt csináltatott vala, abban lőnek mindennap a szép tornirok és öklelések, továbbá sok hegedűsek, lantosak meg egyéb vigasság-tevők is valának ott. A diadalmaskodóknak a király értékes díjakat tétetett föl.” De Heltai megemlékezett Korvin János hercegről, Mátyás törvénytelen fiáról: „Mátyás Bétsben botsátá legelőszőr fiát, Hunyadi Jánost Turnierba és ott vitézül öklelt fegyverben az Urakkal, melynek igen örült az Attya.”

Mátyás király lovagjait külföldre is elküldte és nagy sikereket aratott velük. Teleky József „Hunyadiak kora” című munkájában és Nyáry Albert heraldikai gyűjteményében szintén említi azt a három budai „öklelőt”, aki eljutott Angliába és Cantenbury-ben legyőzték az angol lovagokat a királyi pár tetszésétől kísérvé.

A király leghíresebb lovagi öklelését a német-cseh Holumbárral vívta. Erről, szerencsére jól dokumentált forrás maradt ránk Mátyás király udvari krónikásától: Galeotto-tól. Galeottus Martius Narniensis (ugyanis Narniban született, 1427-ben), tipikus „vándorhumanista” volt, Európa

számos fejedelmi udvarában - az aktuális mecénáshoz pártolva - tevékenykedett. Szellemes író és társalgó hírében ált, epikureusi életvitelével pedig sok barátot - és ellenséget - szerzett. Adjuk is át a szót - a lúdtollat - Galeottonak, aki szemtanúként papíruszra vetette a Mátyás-Holumbár összeesepást.

„Mátyás király, Holumbár hírneve által ösztönözve, őt harc hívá föl. Ez fogadkozott, attól tartván, nehogy sérelmet ejtsen a királyon. Mert ember és ló teljes erővel csapván össze hegyes és szilárd gerelyekkel: alig lehet, hogy a vívó földre ne teritesék, vagy sérelmesen ne ütessék. A király készítette a vonakodót, vivjon meg bátran vele. Nem merészle Holumbár a király kívánatát ismét megtagadni, hanem föltette magában, hogy a király legkisebb döfésének engedni fog s inkább lefordul a nyeregből, hogysen erejét s ügyességét a király veszedelmével láttassa. Értésülvén erről a király, minden szentekre s fejedelmi szavára esküvék legott, hogy ha ezt valami módon észreveszi, azonnal megöleti Holumbárt. Megtétetvén mind két részről kellő készülétek, ezernyi ezer nézők előtt - magam is köztök valék - mivel a szintér a boldog emlékű Zsigmond király piacán vala: rugtat össze a király és Holumbár, szokásosan nyargaló lovakon; mert legizmosb lovukat ülték mindketten; s oly iszonyu gerelydöfással sujtják meg egymást, hogy Holumbár hanyatt a ló farkán keresztül, eszméletlenül, tört karral zuhant alá, mert homlokba ütett, a király meg mellben találva, a roppant ütés következtében, valamivel később, oldalt siklott alá lováról, kantárszárát megragadva. Holumbárt társai emelék föl. - Ez meglevén, a király gondjai alá vevé Holumbárt; ki végre felüdvén, lovakat, drága öltözeteket s nagy összeg pénzt kapott ajándokul a királytól s visszatért honába, fennen hirdetve a fejedelmi bőkezűséget és erőt.” Holumbár - írták Holubárnak is -, aki feltehetőleg egy cseh származású lovag volt és Bécsben lett „professzionátus” bajvivó.

A legtovább és legszínvonalasabban Budán maradtak meg a lovagjátékok, bár az idő előrehaladtával ezek is hanyatlani kezdtek. A lovagkor végleg lealkonyult, hiszen ideológiája és praktikus tartalma alól kiment a történelem. Valamikor a keresztes lovagok a pogányok ellen vonultak a Szentföldre. Ezt akkor tették - nem túl sok sikerrel -, amikor a „pogány” még gyenge volt és nekünk kellett Jeruzsálembe elmenni, harcolni ellenük. Most viszont a „pogány” - vagyis a török veszedelem - készült idejönni hozzánk és nagyon erős sereggel fenyegetett. Mátyás alatt ez szinte állandóan napirenden volt, de az európai uralkodók nem mertek szembenézni vele, a pápa pedig csupán imára biztatott, sem pénzt, sem sereget nem tudott adni. A komikus lovagi tornák bizonyos ideig elterelték a figyelmet a törökről, de a valódi harcra már nem adhattak felkészítést. Mátyás és I. Miksa idejében még megőrizték azonban a lovagi tornák régi fundamentumaikat. Ellentétben Nyugat-Európával, ahol a kopjakkal már nem egymást támadták, hanem csak a sisakdísz, a lándzsák pedig törékeny pálcák lettek és páncél nélkül, könnyű kardokkal imitálták a vívást. A lovagvilág haldoklott, mint hadiszervezet, mint társadalmi jelenség, és mint sport. Helyébe - a mohácsi vész után - a török-magyar bajvívások kerültek és teljesen átalakultak a harcászati szokások.

Mátyás király udvari kultúrája a maga reneszánsz sokoldalúságával természetesen nem csupán a lovagi tornákat foglalta magába, hanem egyéb testkulturális szokásokat is. A gyermek

Mátyás korának legkorszerűbb humanista nevelésében részesült. Több nyelven tanult, sokat olvasott és széleskörű műveltségre tett szert, de nem hanyagolta el a testedzést sem, amiről életrajzírói külön említést tesznek. A legjelentősebb krónikás és biográfus ebben az időben – a már említett – az olasz reneszánsz tudós, Galeotto Marzio (1427-1497). Marzio együtt tanult Ferrarában és Páduában Janus Pannoniusszal, majd Magyarországra jött és negyed századig szolgált Mátyás udvarában. A híres királyi könyvtár igazgatójaként kötelességének érezte, hogy a különböző krónikákban megörökítse az udvari életet. Legjobban használható forrásműve „Mátyás király kiváló, bölcs, tréfás mondásairól és tetteiről” címmel látott napvilágot. Ez a kiadvány lett az uralkodóról szóló számtalan legenda alapja. Marziót egy averroista könyvéért az inkvizíció börtönbe csukatta, ahonnan Mátyás – a Mediciekkel szövetkezve – szabadította ki.

A Hunyadiak házában ismert és népszerű volt a testgyakorlás számos formája, nem véletlenül állt két Hercules szobor is a várban. Általában elmondható, hogy harcedzett és humanista család volt az övé, ahol a szellemi és a testi nevelés egysége előtérben állt. Marzio említi azt is, hogy Mátyás sokat hallott szüleitől az ókori és a régebbi korok hőseiről. Ismerte a francia Nagy Károly híres lovagjának, Rolandnak a történetét. Kedvenc olvasmányai közé tartoztak a XI. században elterjedt Rolandénekek, amelyek a franciák nemzeti hőskölteményének alapjaivá váltak.

A harcra felkészítő gyakorlatokkal párhuzamosan a legtöbb testkulturális tartalommal a vadászat rendelkezett. Mátyás szerette a vadászat minden nemét, amiről többek között legendás vadaskertje árulkodik. Már gyermekként is részt vett az izgalmas, sok embert megmozgató vadászatokon. Királyként azután országszerte több vadászhelye volt, amelyek a legendák ködéből ma már nehezen kibogozhatók és dokumentálhatók.

A solymászat hazánkban már a honfoglalás korában is népszerű vadászat és szórakoztató elfoglaltság volt. A világ egyik legismertebb és legszakszerűbb solymász könyvét Ladislaus Ungarus (Magyar László) írta, aki Nagy Lajos alatt szolgált. Mátyás ismerte a sólyommal való vadászat minden fortélyát, hiszen könyvtárában több, ezzel összefüggő szakanyagot őrzött. A monda szerint Mátyás király alapította Solymárt, ahol solymázmesterei laktak. Az utóbbi biztosan igaz, valóban itt telepeket le a solymászpánok, mint ahogy bizonyítható, hogy a király egyik vadaskertje is ezen a helyen terült el. Bél Mátyás korában még látszottak a nyéki vadaskert falai és itt állt az úgynevezett Szarkavár, amelynek csekély romjai fennmaradtak. Beatrix szintén kedvelte a solymászatot, ezért esküvőjére az erdélyiek három betanított, rutén sólymot ajándékoztak, de a király is sok vadászati kelléket kapott híveitől, mint például madarászó dobot, süvöltőt, sípot és kalitkákat.

A másik frekvenciált vadászati mód, az agarászat, szintén aranykorát élte Mátyás alatt. Európai híres tatár kopói a vadászok álmai voltak. Ekkor terjedt el a mondás: „Eb a vadász kutya nélkül”. A királyról szóló egyik monda szerint, amikor befejezte havasalföldi sikeres táborozását, jutalmul felajánlotta dandárvezérének, Zeyk Péternek, hogy egy kívánságát teljesíti. A hadfi nem birtokot vagy pénzt kért, hanem egy pár tatár kopót. Ezeknek az arisztokratikus jószágoknak leszármazottai még a XIX. század közepén is éltek Erdélyben, Gálfalvi Lajos nyárádmelléki birtokán. Mátyás Tétény mellett építtetett agarászainak szállást, amely Kutjavár

néven vált ismertté és romjai álltak még a XX. század elején is. Mátyás király vadászatáról egyébként művészi kivitelű dombormű látható a budai várban, melyen a gyönyörű tatár kopókat bronzba öntve örökítette meg Stróbl Alajos. Egyes források említik, hogy a király rendezett időnként oroszán vadászatot is, valamint egyes állatok idomításával is próbálkozott. Párducai is voltak és gepárdokkal szintén vadászott, ami még honfoglalás kori tradíció volt.

Ami a konkrét sportokat illeti, Mátyás király talán a birkózáshoz állt a legközelebb. Uralkodása alatt vált divattá a „mutatványos” birkózás, annak is főleg az olasz változata. Aki tehetett, maga is beállt a küzdők közé és igyekezett a rafináltabb fogásokat megtanulni. De az udvari emberek között is akadt szép számmal birkózó. A leghíresebb éppen Galeotto volt, akinek hőstettét barátja, Janus Pannonius írta meg Epigrammájának XIV. versében. Nem mellesleg a poeta doctus szintén birkózott még valamikor Ferrarában, az olasz Este-család alapította egyetemen és éppen Galeottot választotta többnyire a partneréül. Janus Pannonius tehát szakszerűen tudta tolmácsolni versében barátja birkózását. A párviadal néhány részlete szerencsés véletlen folytán maradt ránk. Történt, hogy a firenzei köztársaság hódolata jelül a dicsőségesen uralkodó Mátyásnak egy pár atlaszhelyi oroszánt küldött ajándékba. Nagyszámú követség hozta az ajándékot az 1484. esztendőben, Péter-Pálkor. A vendégek között volt a firenzei platói iskola három jeles filozófusa, akik egy kis diszkutációra összejöttek az akkor már világhírű könyvtárban. Az összegyűlt névsora lenyűgöző: a velencei Marsilus Ficinus; a teológia tudora, Philippus Callimachus; Bessasion bíbornok, korának legnagyobb filozófusa; a csillagász Regiomontánus; Verrochio, a szobrász; a „hazai pályáról” pedig Janus Pannonius és Vitéz János. A legnagyobb hévvel a tudós Galeotto disputált, míg nem egy incidens ki nem hozta a sodrából. A király híres udvari bolondjának, Tibrilinek mindent szabad volt, így aztán ellopta Galeotto kéziratát, amelyet Mátyás könyvtárának írt Julius Cézárról. A bolond hasbeszélő lévén, elbujt a szobrok mögé és onnan ócsárolta a szerzőt, aki egyre dühösebben követelte vissza az értékes manuskriptumot. A vasos tréfától felbőszült tudós végül megfenyegette Tibrilit, hogy ha nem adja vissza a vékony fehér hártyákra írt művét, lovagi bajvíváson veri laposra a bolond púpját. Erre az egyik fiatal, hetykeképű testőrhadnagy gúnyosan közbeszólt, hogy maradjon a potrohos könyvmoly a calmus forгатásánál, és ne akarjon lándzsákkal hadonászni. Galeottonak eszébe jutott fiatalkori birkózó és tusakodó tréningje és kikérte magának az ócsárlást. Szó szót követett, végül a Halesus nevezetű hadfit hivatalosan is kihívta lovagi tornára. Másnap a budai hippodromban került sor a küzdelemre, amelyre a király és az egész udvartartása is elment. Elfojtott nevetés hallatszott, amikor a potrohos tudós betotyogott a porondra és a fiatal tiszt elé állt. Általános sajnálatot keltett, kivéve a gonosz Tibrilit, aki viszont röhögve becsmérelte továbbra is az őszülő tudóst. Galeotto a jóféle királyi konyhán felszedett magára vagy fél mázsa fölösleget, de a hája alatt azért a régi, edzett izmok még működésbe jöttek, ha muszáj volt. Most szorongtatott helyzete megsokszorozta erejét, és némi huzakodás után úgy vágta földhöz ellenfelét, hogy az egész hosszában végigmérte a küzdőteret. Janus Pannonius ezt így fejezte ki költőien: „csúnya ponyomot hagyott a földön”, majd hozzátette: „a királynak nagyon tetszett ez az olaszos birokverseny”.

MÁTYÁS KIRÁLY, MINT A LOVAGI TORNÁK HŐSE (EGYKORÚ OLASZ FALFESTMÉNY)

A hajózás is kultivált sport volt a vizes vidékeken ebben az időben, melynek mesterei a nászadosok voltak. Jeles napokon a halászok és a molnárlegények afféle „regattákat” tartottak, ki ér el hamarabb ladikjával a kitűzött célig. Mátyás király fiatalon több vízen evezett és egy konkrét esetet is feljegyeztek a „vízen járásról”. A szerbiai Szabács mellett, a Száva jobbpartján 1470-ben Mohamed szultán hirtelen egy várat építtetett, hogy a folyón való átkelést a Szerémségbe biztosítsa. Mátyás felháborodva vette a hírt, és fogságba vetette a horvát bánt, amiért nem akadályozta meg a várépítést. Miután a helyére kinevezett bán, Magyar Balázs nem tudta bevenni a várat, ő maga indult ellene 1475 őszén. Erről a haditettéről szól a „Szabács viadalja” című, eredetiben fennmaradt históriás ének. A százötven soros, példátlan értékű művet véletlenül találták meg 1871-ben a Csicsery-család oklevelei között. Ez lehet az a költői mű, amelyről Galeotto azt írta, hogy rendszeresen énekelték a királyi asztalnál. Ebből a forrásból tudjuk, hogy Mátyás király az ostróm előtti éjszakán saját maga evezve kémlelte ki a várat, 2 nászados kísérte, akik közül az egyiket lelőtték. Néhány későbbi metszeten meg is örökítették a csónakot határozott csapásokkal hajtó uralkodót. 1476 február 15-én vette be végül a várat Mátyás, aki ezt írta: „Én egyedül azt mondhatnám, hogy bár sok és igen erős várat megvívтам, de ennyi gyötrellemmel és ekkora nehézséggel meg öldökléssel egyet sem foglaltam el.

A téli sportok közül a jégen csúszkálás, a hosszú csöves csontokkal való írgálásról van tudomásunk. Az esküvőjéről a pflazi követ leírta, hogy Beatrixszel együtt dúsan aranyozott szánon, hófehér lovakkal vonultak a decemberi éjszakában és sok más szánkó kíséretével bejárták Pestet meg Budát.

A lóverseny sem maradhat ki a testkulturális leltárból. Gyermekkorától szerette a lovakat és megülte akár szőrén is. Szívesen gyönyörködött a lófuttatásokban Visegrádon, Budán vagy Bécsben, ahol korszerű hippodromot létesített. A kocsiVERSENYEKEN is feltűnt a királyi udvar élén és a fogathajtásban szintén jártasságot tanúsított, de a ló főleg harcászati szempontból érdekelte, azzal pedig,

hogy a huszárságot megszervezte, magas színvonalra emelte a hazai lótenyésztést és a lósportot.

Több feljegyzés utal továbbá arra, hogy Mátyás idejében vált igazán népszerűvé Magyarországon a labdajáték néhány korhű formája, valamint a sakkozás. Meg kell említenünk azt a tipikusan reneszánsz fordulatot is, ami végbement az ember és a természet viszonyában (lásd: turisztika, vadaskertek, halászat, erdőjárás stb.), illetve a higiénia terén is (például fürdők, szabadvízi úszás és tisztálkodás stb.).

Hunyadi Mátyás halálával befejeződött a magyar történelem egy felfelé ívelő korszaka és elkezdődött a nép ajkán a legendaképződés. A történelemtudomány szerint ugyan Mátyás keménykezü uralkodó volt és több összeesküvést is szőttek ellene, mégis népmesei hős lett, továbbá makacsul hisznek máig igazságosságában. Annyi bizonyos, hogy Mátyás alatt sokat fejlődtek a falvak, erősödtek a mezővárosok, többen kerültek iskolába, mint előtte bármikor. Ritkaságszámba menő állandó hadserege ezernyi magyar ifjúnak adott társadalmi rangot és megélhetést. A reneszánsz és humanista kultúra terén az elsők közé emelte a magyar királyi udvart.

Vázlatos összefoglalásunk talán arra elég volt, hogy bizonyítsa a művészetek (építészet, irodalom, zene, szobrászat stb.) mellett az uralkodó soha nem feledkezett el a testkulturáról sem. Megfogadta Andreas Pannonius atyai jó barátjának ez irányú tanácsát. Pannoniai András egykor Hunyadi János katonája volt, majd olasz egyetemi tanulmányai után kolostorba vonult és karthauzi szerzetes lett. Az 1467-ben megjelent „Az eseményekről” című, latinul írt könyvét Mátyás királynak ajánlotta. Ebben a művében tanácsolta a dicsőséges uralkodónak, hogy vegye komolyan a művészeteket, de azzal párhuzamosan a testedzést is gyakorolja és tegye lehetővé mindenki számára az egészséget őrző gyakorlatozást meg a játékot. A körülményekhez képest ezt Mátyás király igyekezett megvalósítani, amivel azon kevés történelmi személyiségek közé tartozik, akik komolyan vették a testkulturát.

Takács Ferenc

PRÓZAI LIBIKÓKA

Ekkora művészi ambíciók mellett – bár következményeiben kissé aránytalanul – szolidra hangszereltetett a próza. Izgalmasabb eseményei attól datálhatóak, hogy Komor István került a főrendezői székbe, aki mindjárt az Élő holtesttel és a Stuart Máriával (1957) keltett figyelmet. A Lear címszerepében Kiss Ferencnek tapsolt a publikum, az Optimista tragédiában Miklós Klárának (1958), de emlékezetes premiért tartottak 1960-ban Nazim Hikmetnek (Damoklész kardja) és Arbuzovnak (Irkutszki történet), 1961-ben Feuchtwangernek (A sátán Bostonban) is. Az 1962/63-as évadra Szendrő József jön főrendezőnek, s mutatkozik be vele Pap Éva meg Mécs Károly a Romeo és Júlia címszerepeiben. Miközben a nagyszínházban sikerre tarthat számot Németh László Az utazás című drámája (1962), Az ügynök halála (1963), az Altona foglyai (1964) – a kamarából lassacskán elmaradozik a néző, és ez kedvét szegi Szendrőnek. Helyét Bozóky István veszi át, s mindjárt kettős minőségben debütál, rendezőként és színészként, Beaumarchais Figarójával – a kamaraszínházban (1964). Címszerepet játszik a Szász Károly rendezte Tanner John házasságában is, és ennek az évadnak messzehangzó tette fűződik Sándor János nevéhez, aki Fejes Rozsdatemetőjét rendezi. Mielőtt Vaszy elkerülne az igazgatói posztról (1969. augusztus 1.), a prózai tagozat munkáját Sándor János, Komor István, Szász Károly és Angyal Mária neve fémjelzi. A színházból 1969-ben kiválik a zenekar, Vaszyt az önállósult szegedi szimfonikusok élére nevezik ki, de megtartja vezető beosztását az operában; a színházi operettek és zenés darabok ellátására újabb zenekart szerveznek, az operákat pedig azóta is, immár szerződéssel, a szimfonikusok játsszák. Lendvai Ferenc igazgatói ténykedése, ha rövid időre, régmúlt szép korszakokat idézett föl, amikor jelentős egyéniségek képviselték a prózát. Néhány „nagy nevet” státusba vett (Nagy Attila, Bitskey Károly), másokat alkalmilag szerződtetett, egy-egy premier sorozatára

(Dayka Margit, Ajtay Andor, Ráday Imre, Medveczky Ilona). Színre vitték Mórától a Négy apának egy leányát, ősbemutatót tartottak Németh Lászlónak (Az írás ördöge) és a Debrecenből Szegedre települt Mocsár Gábornak (Mindenki városa), helyi szerzőt avatott az Úriszék-premier (Bárdos Pál); a kamaraszínházat viszont, mely utóbb Játékszín néven működött – s korábban Jászai Lászlónak, Demjén Gyöngyvérnek, Szabó Kálmánnak (Bánk bán), Koltay Jánosnak, Kiss Gábornak, Csikós Gábornak, Hőgye Zsuzsának, Horesnyi Kálmánnak és másoknak volt kirepítő fészke – átépítés miatt be kellett zárni. Rekonstrukciója igencsak elhúzódott, addig természetesen csökkentették a bemutatók számát, ellenben új típusú tájolási szisztémát vezettek be. 6-10 napokra ruccant ki a társulat vidékre. Az 1971-72-es szezonnak Giricz Mátyás igazgatásával vágott neki a színház. Ifj. Újlaky László, Fogarassy Mária, Máriáss József, Király Levente, Körtvélyesi Zsolt nevével találkozni ekkor az expresszionista stílusban fogant előadásokon, s a kezdet biztató kilátásokat ígér. Politikus színházat hirdet Giricz, pontosabban politizálót, mely direkter stílusban akar szólni a mindennapok aktuális kérdéseiről, így nem utolsó sorban a hatalomról, vezetőik és vezetettek viszonyáról: eszerint alakítja a prózátársulat műsorát. Görög klasszikusokkal, Euripidésszel, Szophoklésszel indít (Medea, Antigone), majd mind erőteljesebben fordul a kortárs drámák felé, nem egyszer a szomszédos országokból, hogy kevésbé ismert vagy ritkán játszott alkotásokkal mondja el véleményét fontos politikai, erkölcsi problémákról. Lunacsarszkij: A felszabadított Don Quijote, Krleza: Golgota, Peter Hacks: A lobositzai csata, Danek: Negyven gazfickó meg egy maszületett bárány – a sor, amit Kodály-Balázs Béla: Cinka Pannájával, a Déry-kisregényből készült musical-adaptációval, a Képzelt riporttal meg a La Mancha lovagjával (Nagy Zoltán fölfedezés-értékű címszerepével) erősített föl, miközben Sándor János Dürrenmatt-bemu-

tatót rendez a nagyszínházban (Angyal szállt le Babilonban), s a színházklubban létrehozzák a stúdiót is. Itt Peter Weiss: Marat/Sade drámáját Giricz, Witkiewicz kamaradarabját, az Anyát - Barta Mária és Csernák Árpád emlékezetes alakításával - Sándor János tartja keresztvíz alá. Hosszas vajúdas után 1977-ben végre elkészül a kamara épülete, új neve Kisszínház: 363 férőhelyes nézőterével hamarosan a próza egyedüli otthona lesz, amikortól bezárják a nagyszínházat. A Kisszínházat avató premier is Giricz rendezése: Az ember tragédiája.

Az operához Versényi Ida után új főrendező kerül, Horváth Zoltán, aki Vaszyval akkora fába vágja a fejszé-

jét, mint a Falstaff, címszerepében Gregor Józseffel (Verdi operájának 1979-es felújításakor, az előkészületek során éri Vaszyt a megszépítő művészhalál), vagy 1974-ben Az öreg hölgy látogatása. Mindkettő komoly országos visszhangot vált ki, sőt, az utóbbi nemzetközit, hiszen a premierre eljön a szerző, Gottfried von Einem is. Móra-regényéből készült operájával, az Aranykoporsóval másodszer jelentkezik 1975-ben helyi szerző, Vántus István (ezeken a deszkákon korábban A három vándorát mutatták be) - s ez az Aranykoporsó lesz jelképes búcsúelőadása majd a nagyszínháznak, amelyre 1978 áprilisában lakat kerül, bezárják.

SZÍNHÁZ A MOZIBAN

Előbb azonban lezajlik az operai őrsváltás: Vaszy nyugdíjba megy, helyét - a szimfonikusok valamint a színházi opera élén - Pál Tamás veszi át, s mindjárt nagyhatású Mozart-premierrel, a Figaro házasságával mutatkozhat be, még az ószínházban. 1978 őszén távozik Giricz, a színház élére a zeneigazgató Pál Tamás kerül - a prózát egy ideig Léner Péter vezeti (ekkor kötődik a színházhoz Maróti Lajos, akitől az Egy válás történetét, valamint Kovács Jánossal a címszerepben a Közéletrajzot ősbemutatóként játsszák), majd Ruszt József jön tagozatvezetőnek, s egy teljes főiskolai osztályt szerződött. A kisszínházi premierek közül Bresan Paraszt-Hamletje, Shelley: A Cenci-ház valamint O'Neill: Utazás az éjszakában című darabja kelt országos figyelmet - ez utóbbi Kovács Jánossal és Balázsovits Lajos vendégjátékával, de emlékezetes marad a Cymbeline is Mentés Józseffel, Barta Máriával, Nemcsák Károlyval, vagy Halasi Imre rendezésében a Calandria, és persze a Zikovék Rusztól - Kovács Jánossal, Szalma Tamással, Fekete Gizivel. Az Uborkafa már fricska nekünk, hisz Ruszt nem marad hosszú időre, elfogadja a zalaegerszegi alakuló színház ajánlatát, s többen vele tartanak (Fekete Gizi, Rácz Tibor, Egerváry Klára, Szalma Tamás, Nemcsák Károly). A régiekhez, Mentés József, Király Levente, Vass Gábor mellé főrendező-tagozatvezetőnek visszatérő Sándor János új arcokat ismertet meg a publikummal, Dobos Katiét, Kovács Zsoltét, a rövid időre ismét ideszereződött Papp Évát, Hollai Kálmánét és másokét. A történeti hűséghez tartozik, hogy a nagyszínház rekonstrukciós munkálatainak időszakára a szomszédos Szabadság mozit alakították át, Zenés színház néven, opera és operettjatszásra (társbérletben a mozival). Itt bontakozott ki Pál Tamás munkássága; Vaszy örökét folytatta tovább. Különlegességeket bányászott elő az olasz aranykorból (Donizetti Anna Bolenáját, Verdi Giovanna Darcóját), századunk terméséből színre vitte a külföldön élő hazánkfia, Kovach Andor Medeiáját valamint Szőnyi Erzsébetnek Szakonyi darabjából adaptált Adáshibáját, igyekezett őrizni, bővíteni a klasszikus-romantikus repertoárt, és olyan énekeket kötött a színházhoz, mint Misura Zsuzsa, Németh József vagy a chilei Sebastian Gonzalez. Nyugdíjas éveire visszatért Szegedre, régi szabadtéri sikereinek színhelyére, a kitűnő díszlettervező Varga Mátyás, akinek bravúros ötletei, architektonikus helyszínei révén szinte kitágult a tér, s nagyoperákat is lehetett játszani a mozi-színház ténylegnyi platóján. Pál Tamást dicséri az a nagyszabású nyugat-európai turnésorozat, mely 1981 óta évente reprezentálta külföld számára is a szegedi operajátzás színvonalát (A trubadurral, Giovanna Darcóval, A sevillai borbélyal, Parasztbecsülettel és Bajazzókkal, Carmennel, utóbb Bolygó hollandival, Varázsfuvolával utazott a társulat a müncheni Landgraf cég impresszállásával. A sort 1994-től, Molnár Lászlóval a színházi zenekar karácsonyi-újévi turnéi folytatták német-holland területeken, mi több, operai exportunk a Toscával, a Kovalik-féle Sevilla, se borbélyal, Gyüdi Sándor dirigálásával, eljutott Angliába is.)

A következő őrsváltás 1982-ben zajlott le. A hazai színházi életben tapasztalt struktúra-módosítások hatására Szegeden is változtattak a vezetés iránytűjén: Nagy

Lászlót, a városi pártbizottság kulturális ügyekkel foglalkozó munkatársát nevezték ki igazgatónak, aki korábban a városi tanács művelődésügyi osztályán is felügyelte a színház munkáját - mandátuma éppen túlélte a rendszerváltozást. A struktúraigazítás látens oka azonban föltehetően az volt, természetes medrében hagyják oldódni az örök dilemmát: operai fazont öltösn a teátrum, vagy maradjon a kaptafánál, drámai játékhely inkább. Vaszy például az előzőre, Giricz az utóbbira rajzolta el, zsigeri ösztöne, színházeszméje szerint: ezt az ambivalenciát engedte volna a mindenkor művészeti vezetők koncepciója mentén kifutni, megoldódni az ún. menedzserigazgató. Bevezették a tagozatgazdálkodást, tehát némiképp önállósították a prózai és az operarészleget. Abban az évben tért vissza Kecskemétről Sándor János, esztendőre rá új főzeneigazgatót is kapott a város, Oberfrank Gézát. Sándor Jánossal érkezett irodalmi vezetőnek a jeles drámaíró, Görgey Gábor, dramaturgnak Vinkó József, hogy együtt kísérjék meg új alapokra helyezni a drámajátszást. Tasnádi Márton diploma-rendezése Burkhard Tűzijátékában adott bravúros bemutatkozási lehetőséget Hollai Kálmánnak, Sartre átdolgozásában Dumas Kean-je az operettből nagy vizsziatérési esélyt Király Leventének, a Jó estét nyár, jó estét szerelem musical-változatában Kovács Zsolt tűnt föl. A régi nyárban Töröcsik Mari oldalán tündökölt Mentés József, a West Side Storyban ansamble-képességeit bizonyította a színház, Illyés Dózsájával pedig változatlan elkötelezettségét a kortárs nemzeti drámának. Sándor János nagy dobása még Shakespeare összevont IV. Henrik drámái (Falstaff szerepében először Király Levente), a West Side Story és a Hair. Hosszas kényszer-szünet után újra indultak a stúdió-vállalkozások, előbb a szegedi tévéstúdióban (Gelman: Négyszemközt mindenki), utóbb a színházzal szemközti új szuterénklubban (P. Horváth László: Mária Magdolna, illetve Schwajda: Himnusz című egyfelvonásosokkal.) Angyal Mária még színpadra hívja a betegeskedő Berdál Valikát, Három a kislány mamája lesz Bárdi Sándor Schubertjének karján a mozisínház 1982/83-as évadnyitóján, odaát a Kisszínházban pedig Horváth Zoltán celebrálja a Mirandolinát: a címszereplő Anday Györgyinek Király Levente, Juhász Jácint, Kovács Zsolt udvarol. A korona aranyból van Kocsis István-darabban Papp Éva mutatkozik be, a Sok hűhó Shakespeare-színházán Dobos Kati ugrik Király Levente mellé. A Pestre távozó Pál Tamás és Horváth Zoltán utóda Oberfrank Géza lesz kettős minőségben, operai igazgató-főrendező, vele jön Andrejcsik István énekelni, a prózához meg Kecskemétről Flórián Antal, Bácskai János, Borbáth Ottilia, Lengyel János, a fővárosi Nemzetiből Szabó Ildikó, a főiskoláról Juhász Róza, Janisch Éva. S hogy teljes legyen a vérátömlesztés, a balettet Baráth Ibolya veszi át. Korcsmáros György Charley néjéhez a szegedi származású Aldobolyi Nagy György komponál fülbemászó dalokat, de a zenés játék gyakran előkerül még, Görgey darabjának, a Fejek Ferdinándnak vendége Berek Kati, díszlettervezőnek pedig ekkor szerződik hozzánk Csehszlovákiából mindmáig Molnár Zsuzsa. Új szerzemény a frissen végzett Bodolay Géza (legutóbb kecskeméti színidirektorként szerződött) teljes éva-

dokra a Szegeden egzisztenciális problémákkal küszködő Kortárs Balettet, s kínálta meg Juronicsot Molnár Ferenc rendezéssel): Vas István új fordításában, Dobos Katalin, Vass Gáborral viszi színre a Shakespeare-kortárs John Ford darabját Kár, hogy k... címmel. De tőle való Mihalkov Habja, Mihura Három cilindere is, beugrásképpen meg Vágy a szilfák alatt. Ideköti vitorláját Veszprémből a rendező Pethes György is, Mensáros Lászlóval hozza tető alá Görgey önéletrajzi ihletésű darabját: Galopp a Vérmezőn. Oberfrank Géza a berlini Komische Operben töltött éveiből mentette Szegedre Felsenstein szellemét, a modern zenés színházi stílusnak igényesebb színpadi kivitelezéseket, komoly játé-

beli kötelmeket is támasztó operakultúráját, s nemcsak karmesterként látott neki a számára is kötelező hagyományok folytatásához, hanem rendezőként és friss fordításaival. Így került színre az Eladott menyasszony, Álarcosbál, Nyugat lánya, majd a Don Giovanni Gárday Gáborral, sőt a legendás Vaszy-örökség nyomvonalán fölfedezésre is vállalkozott. Telemann Türelmes Szokratész című vígoperája hazánkban először ment Szegeden, címszerepében a színház sztárenekésével, Gregor Józseffel, de az első karmesterré előlépett Cser Miklós vagy a karigazgató-dirigens Molnár László is több emlékezetes premierrel segítette újabb virágzásához a szegedi operakultúrát.

VISSZA HELMERÉK PALOTÁJÁBA

Időközben ugyanis befejeződött a nagyszínház rekonstrukciója, vissza lehetett költözni a moziból. Ha nem is naptárpontosan századik évfordulóra, szűk három esztendővel később, az eredmény viszont mindenkit lenyűgözött. (A Kisszínház korszerűsítése már 1968-ban elkezdődött, de csak 1976-ra ért véget, a filmszínházból átalakított Zenést pedig a főépület '78-as bezárását követően mindössze 1980-ra tudták működésbe hozni.) A keresztelő szertartás eufóriájában érthetően alig tűntek föl az üzemi blokk hiányosságai, hogy például a balett-ről megfélemedtek, utolsó pillanatban préselték be a földszintre, amire orvosságot sajátos módon majd két évtizeddel később egy újabb kisszínházi rekonstrukció hoz: a nézőtér fölé építik be a táncosok rezidenciáját, a Kortárs Balettét. Hanem a nagyszínház úgynevezett közönségforgalmi tere pazar eleganciával idézte újra Fellnerék szellemét. Befogadóképessége ugyan 750-re csökkent, újjászülettek viszont a lépcsőházak, az egykori színésztársalgót bekebelezve megnőtt az előcsarnok, büfé költözött az egyesített ruhatár fölé, vagyis rendezvényekre is alkalmassá vált a foyer. A színpad alapterülete 396 négyzetméterre bővült (140-nel), mélysége 10,25-ről 17 méterre, sőt sikerült 13 méteres átmérőjű forgót is megépíteni, egyedi felvonót a díszletszállításhoz, súlylyeszthetővé tették a zenekari árkot is. Végre megoldották a szellőztetést, új alapfűtés, a nézőtér alá padlófűtés került. Szerteágazó tervezési munkákat végeztek tehát Darvas Tamással, a DÉLÉP építészvezetőjével Maár Márton és Szekeres Mihály, akik sok más részfeladatot ellátó tervezővel, képzőművésszel, szakemberrel dolgoztattak. Pál Lénárd akadémikus, az MSZMP titkára avatta az épületet 1986 telén, a gálára olyan legendák jöttek el, mint Simándy József (természetesen elénekelte a Hazám, hazámat) vagy Tordy Géza. Páger Antalnak ez volt az utolsó föllépése (emlékére gyűrűdíjat alapított az ezredfordulón szülővárosa, Makó), Imre Zoltán pedig gyakorlatilag itt is maradt. Nagy László igazgató gazdasági vezetőjével, Györkei Sándorral alaposan belehúzott, költségvetési fedezet nélkül újjászervezték 1987-ben a Szegedi Balettet – Bokor Roland irányításával, Imre Zoltán művészeti vezetésével. Ebből a formációból nőtt ki, s mutatkozott be Galvan Requiemjével 1993-ban a Szegedi Kortárs Balett (Zarnóczai Gizi, Péntek Kata, Markovics Ágnes, Koperczny Kata, Topolánszky Tamás, Kalmár Attila, Aczél Gergő, stb). Pataki András igazgatásával, Juronics Tamás művészeti koncepciója, jórészt koreográfiái nyomán a társulat hamar országos, majd nemzetközi ismertségre tett szert. (Az eltávozó Imre Zoltán 1997-ben meghalt, a Kortárs Balett előbb színházi tagozatként, utóbb önállóan volt kénytelen működni, hogy az ezredforduló táján kikerült a házból, status quoja azonban mindössze belső surlódásokat, fluktuációt hozott, művészi munkájuk napjainkig töretlen népszerűségű.) Csak pár hónapos az új színházcsoda, másodszor tart Szeged operafesztivált. (Korábban Debrecen is kettőt vállalt, ám a folytatás soká váratott magára. Miskolcra került, ahol viszont szívósan él az eszme, nemzetközi méretekben rendezik évente, Bartók plusz... címmel mindmáig.) Vidéken működő társulatok mellé eljött Békés András rendezésében Sevillai borbélyával az Operaház is, szegediek a Várnászt illetve Verdi Macbethjét adták, mely utóbbi

Oberfrank dirigálásával, Kerényi Miklós Gábor rendezésében valóságos díjesőt söpört be. Nem csoda, hisz Németh József, Misura Zsuzsa, Gregor a stáblista élén, de jutalmat kap Vajda Juli és a Molnár László vezette operakórusunk is. Aztán Kerényi Pillangó(kis)asszonyát Frankó Tündével a címszerepben elvitte a rendező főállású munkáltatója, az Állami Operaház (kijutott Japánba is), hasonlóan a Bolygó hollandit Busa Tamással együtt, miként a fiatal Kovalik Balázs Várnászt, vagy revelatív erejű Turandotját, melynek eredeti fölismerése, hogy a titkot megsúgják a miniszterek Kalafnak – elégük lett a vérontásból –, aki így könnyűszerrel veheti az akadályokat a gögös hercegnő szívéhez.

Három ősbemutató (Ionesco: Rinocérosz, Bresan: Díszvacsora, Turán: Melina), kortárs abszurd (Görgey: Komámasszony, hol a stukker?), klasszikus ifjúsági regényadaptáció (Koldus és királyfi), zenés vígjáték (Irma, te édes), musical (Jézus Krisztus Szupersztár) társaságában a Hamlet. Íme első premierrádjája az új épületre tervezett évadnak, behúztak hát alaposan. Kivált Bodolay Géza rendezésében, Kőszegi Ákossal a Rinocérosz, illetve Árkosi Árpádtól a jugoszláv szerző ősbemutatója váltott ki élénk érdeklődést. Érdemes tettek színhelye '88-89 telén a Kisszínház. Itt megy a visszatérő főrendezőnek, Ruszt Józsefnek Arbat-adaptációja, szertartásos nagymise szocializmustörténetünk meghaladott torzulásairól, olyan országos körképben, mint Szolnokon Szikora Zsivágó-olvasata, moziban a grúz Abuladze Vezeklése vagy irodalmi berkekben a Paszternak-csaták. Ribakov darabjában vendégművész, Balázsovits Lajos játssza Sztálint. Közvetlenül vagyunk rendszerváltozás előtt, érezni a lehetéseket. 1989. szeptemberében Pál Tamás jön ismét Szegedre, művészeti vezetője lesz a szimfonikusoknak (ahol 1991-től az erdélyi Acél Ervin, '99-től Gyüdi Sándor az igazgató-karmester), s bekapcsolódik az operaéletbe, kivált, hogy nagy barátja, művésztársa, Gregor József kerül az operatagozat élére. Az új operadirekción Gyimesi Kálmán Rigolettójával mutatkozik be, Gregor visszahívja rendezni Horváth Zoltánt, scenírozni Varga Mátyást, dalolni Sinkó Györgyöt, Szakály Pétert, Németh Józsefet, de ő fedezi föl határon innen Airizer Csabát is Erdélyből. Külföldi sikereinek csúcsán énekel itt mantuai herceget Gulyás Dénes, a prózában viszont Ruszt robbant, létrehozta a Független Színpadot. Beavató színházat játszik, Antigonét, Romeót a Deák gimnáziumba, elviszi a megyébe, Pestre is, megpályázza a főrendezői posztot, majd visszavonja, megy a hajcihő, kisvártatva megy a csapat is. Távozásuk után 1990-től Korcsmáros György a főrendező, Ruszt és a Független Színpad (Kalocsay Miklós, Szervét Tibor, Olasz Ágnes, Kaszás Géza és mások) elvonulnak a fővárosi „nyóckerbe”, a Ganz melletti Vörösmarty műházba, ahol Az ember tragédiájával nyitnak új fejezetet hányatott sorsú szegedi prózajátásunk kihelyezett történetében. Pál is fölmond a szimfonikusoknál, s miközben színházigazgatói pályázatát készíti elő az első szabad választások után megalakult önkormányzat, leköszön Korcsmáros György, aztán Amerikából Gregor is. Utóbbi Sarastroval búcsúzik, s végleg a nagyvilág meghódítása mellett dönt, előbbi a győri színház igazgatói székét választja.

RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁN

Már az előző tanácsi vezetést foglalkoztatta egy új típusú, gazdaságosabb, hatékonyabb színházi struktúra, ami a Szegeden speciális, egész éves játékrendből indulna ki színház és szabadtéri egymásra épülő működtetésével, műsorpolitikájának összehangolásával, a fölösleges párhuzamosságok megszüntetésével – az új önkormányzat országos pályázatot ír ki. A szakma legjobb vezetőit, gazdasági szakembereit hívja zsűrizni, ezen sorok írója nyer, ám nagyobbak a félelmek, sok ellenző akad, nem merik azonnal bevezetni, majd csak 1996-tól, hogy a szabadtéri igazgatója, Nikolényi kap megbízást a színházra is, perszonalunióval létrehozva a pályázatában leírt intendatúrát (melynek például a költségvetése fele sem volt a későbbieknek).

Előbb azonban Kormos Tibor foglalhatja el a színiigazgatói bársonyszéket '92 februárjától, egyetemi klubból hozott harcostársával, Jóni Gáborral. Gazdasági vezetőnek Koháné Winkler Zsuzsát, műszakinak Szűcsborus Jánost, közönségszervezőnek Bátyai Edinát emeli magához a szabadteriről, Molnár László zeneigazgató mellé Galgóczy Juditot hívja operai főrendezőnek Miskolcra, prózainak pedig a Szegedi Egyetemi Színpadon Paál Isti egykori örökösét, Árkosi Árpádot, ugyancsak Miskolcra (aholis Hegyi Árpád Jutocsával szemben maradt alul az igazgatói megmérettetésen, aki majd évtizedre rá, bár rövid időre, egyenesen az Állami Operaház főigazgatóságáig vitte). Szegedi szerzőket is favorizál az új csapat, Zalán Tibor mellett a tragikusan fiatalon elhunyt Baka Istvántól játssza A korinthuszi menyasszonyt, Dillmann doktor darabot ír délszláv háborús tapasztalatairól. Elővezetik a Svejket Király Leventével, műgyantából gyurmázott szobra, mint marketingötlet, sokáig ücsörgött kint a Stefánián, míg meg nem fázott, s a baktói autótelepre nem vontatták. Zsótér Sándor feleségének, a tragikus sorsú Gaál Erzsébetnek rendezésében műsorra kerül Lorca, a Bernarda Alba háza, aztán Tartuffé, Spiró korparancs darabja, a Csirkefej, de akad Bolha a fülbe is. Operistáktól a Don Pasquale, Szerelmi bájjal Donizetti-opusok sok-sok fölújítást megértek, amíg Gregor, Gyimesi, Vajda Juli, Szonda Éva, Vághelyi állandó énekesei a csapatnak, hosszú éveken át tartják műsoron Rossini Hamupipőkéjét. Galgóczy deheroizált környezetbe ágyazza a Carment, Trubadurt, sőt kortárs olasz szerző, Marco Tutino is színpadra lopakodik La lupával. '93-tól, hogy a Pataki–Juronics kettős létrehozza a Kortárs Balettet (a zenés részleget tánctagozat szolgálja ki, Kolep Zoltán vezetésével), előbb vendégkoreográ-

fusokkal, majd többnyire Juronics kompozícióival kezdenek hosszú sorozatot napjainkig (Homo ludens, Sárember, Szilánkok, Trallala, Tor, Bartók Mandarinja, Kékszakállúja, a Dóm téren Fából faragott királyfija, aztán Carmina Burana, Sztravinszkijek, így a Sacré is, majd Atlantisz stb).

A '90-es évek második felére, immár közös irányítás alatt a szabadterivel, „nagy csapat” állt föl Szegeden (kiemelés Koltay Tamástól), bizonyosságául, erős rendezőegyeniségek, karmesterek vonzzák a művészeket. Közülük Telihay Péter Csehov-triptichont (Manó, Három nővér, Platonov), Amerikai Élektrát, Sok hűhót, Régi idők fociját rendez olyan színészekkel, mint Andorai Péter, Gászó György, Szerémi Zoltán, Czipra Kriszta, Müller Juli, Seres Zoltán stb. Zsótér Sándor Király Leventére álmodja az Ügynök halálát, a Falstaffot, később Brecht Galileijét, napjainkban a Lear királyt. A német Jahn III. Richardján a kis zsinagógában teszi föl a koronát Kuna Károlyra, népszerű krimi is ad, Arzén és levendulát, Sasfiókot az ifjú Mészáros Tamással. A művészeti vezető Szikora János Lila ákácot vezet föl Quintus Konráddal és Bacsa Ildikóval; Mester és Margaritája Blaskó Péterrel (minap politikai meggyőződésből mondott le Kossuth-díjáról), Kulka Jánossal, Létay Dórával, Tímár Évával, Derzi Jánossal a korszak kimagasló színpadi teljesítménye. Szikora és a két Tamás, Pál meg Juronics gesamtkunstwerkje a szabadterire fölrakott, színházba behozott újszerű Hány János, de szellemiségük sugallt olyan előadásokat is, mint a Koldusopera vagy a Réti Attilára kitalált ún. tükrös Don Giovanni. Márai Sándor Juditját Hőgye Zsuzsa ismertette meg a publikummal, Kaló Flórián monodrámáját Domján Editről a Vajdaságba is elvitte Fekete Gizi. Egyáltalán: rendszeresen ingázott, turnézott oda-vissza, mint a régi szép időkben, a temesvári, szabadkai és szegedi színház. Angyal Mária rendezésében Keszei Bori tűnt föl a Lili bárónőben, Jakab Tamás a Kabaré konferansziéjával, Furcsa párt rendezett búcsúzóul Szikora, aki lényegében levezényelte az országos színházi fesztivált, lázba hozva Szegedet, s a fesztiválok történetében először gondoskodtunk arról, hogy a társulatoknak módja nyíljon tapasztalatcserékre, mintát szolgáltatva a következő pécsi seregszemléknek. Az operajátszást újra Vaszy gyakorlatához közelítette Pál Tamás, amikor Puccini Manonjához elővette Boito Mefistofeléjét, Toronykőy Attila praktikus scenírozásával koncertszerűen adták a korai Verdiket (Stiffelio, Lombardok),

Sosztakovics Pugacsovját, Donizetti „bánkbános” Marin Falieróját. A dirigensek sorába (Pál mellett Molnár, Gyüdi, Koczka, Kardos Gábor, Harazdy Miklós) lépett vendégként Fricsay Ferenc unokája, Ferenc von Szita is, az egyik karácsonyi Mánás Miskát meg Kesselyák Gergely vezényletével Pál, Harazdy és Koczka kísérte az orchesterből két zongorán, ütőkkel – mivel a zenekar külföldön járt. A premiereket, fölújításokat a Bartók Rádió közvetítette. Zsótér Sándor, Gregor József, majd Király Levente munkássága ezekben az években teljesedett ki, annyira, hogy elnyerték a Kossuth-díjat. Közönségzavazatok alapján rendszeresen kiosztották évadok végén a Dömötör-díjakat, Sándor János pedig a szomszédos Bartók művelődési központban a szegedi dráma ünnepét hozta tető alá Majzik Istvánnak, a Bába Kiadó ügyvezető igazgatójának szervezésében, visszavisszatérően.

A következő direktornak, Korognai Károlynak már öt évet szavazott meg a helyi önkormányzat, költségvetési tapasztalatlansága, túlköltekezései okán azonban a menetrendszerű politikai vetésforgóra bedobta a törülközőt, csupán négyet töltött ki. Igaz, főigazgató-főrendezőként nem túl szerencsés formában, totálisan összevonta színházat a szabadtérivel, minek következtében még több ellenzője támadt a koncepciónak, utódjától a szabadtérít már le is választották. S mivel a Kortárs Balettel még Korognai összekötötte a bajuszt, szakításuk után lényegében kétagozatú maradt a színház (a táncosokat dőreség önállóan tartani saját bemutató nélkül), ám ehhez a történethez tartozik, hogy napjainkra a színházi zenekart is átvitték a szimfonikusokhoz, szólistákra és kórusra csupaszítva a zenés részleget. Visszatérve Korognaihoz, annyi sok önkormányzati támogatással azért nem az utcát fűtötte csupán, ellenkezőleg.

MEGINT ÁTÉPÍTIK A KISSZÍNHÁZAT

Sietősen bezárták a Kisszínházat, rekonstrukciós pénzekért lobbiztak, ami természetesen késett, így az újraindítás a következő kurzusra maradt – kamarajátékokra pedig megint a postás művházat nézték ki, alakították át, bérelték. Ide, a Tantuszba hozta saját darabját is Korognai kedvenc színészeivel, Levente fiával, Király Attilával (Szabadon foglak), Osborne Dühöngő ifjúságával a diákeveiben szegedi Valló Pétert kínálta meg a siker beváltott esélyével, amire Csáth Géza Janikája tromfolt Kaszás Attilával, Szabó Gabival és magával a direktorral. Hosszú népszerűségnek örvendett az Indul a bakterház, Egressy Portugálja, az Equus, Szerémi Zoltán rendezésében Kusan Galóczája, Fekete Gizivel a Warrenné mestersége, mind-mind a Tantuszban, ahová csodák csodájára kiszokott a közönség. Mindeközben tetszetős premierek érték egymást a nagyszínházban is, izgalmas, toplistás vendégművészekkel – Korognai nem vett státusba rendezőket, tervezőket, alkalmi megbízásokkal dolgozott. Romeo és Júliájával nyitott, hozzátette Molnár Ferenctől az Úri divatot, Üveg cipőket, behozta szabadtérről a Popfesztivált. A Vígyszínház után itt is megrendezte Bács Ferencsel a Csókos asszonyt Böhm György, Schiller Don Carlosát Esztergályos Károly, Szalma Tamással a Gyalog galoppot Méhes László. A Dzsungel könyvét Bal József évekig műsoron tartotta. Ment itt az Oz, Tótékat rendezni Király Leventével,

Nagy Annával, Dörner Györggyel egyenesen Párizsból érkezett Funtek Frigyes, a kortárs Bruno Jasienski Próbababák bálját a lengyel specialista Bodolay közvetítette nekünk, itt kötve tartós szövetséget Juronics Tamással. Korognai is elővette Presser népszerű Padlását, operaigazgatója, Oberfrank Péter pedig Puccini Triptichonjával szárnyalt: Kovalik rendezése állatok farsangjává varázsolta a Gianni Schicchit (a Simon Boccanegrát meg majd úrbéli környezetbe). Tóth János rendezésében a Hunyadi László ment, az operavezető meg külföldre, hónapokig hahnizni operettel Amerikába („egyszerűen nem hagyhatták ki”), ezért aztán nem csoda, ha kikezdték a színházat. Nota bene a produkciók változatlanul termeltek, az önkormányzat tejtelt. Székelyi József Hókirálynőt rendezett (hozta is vissza saját direktója során) meg Sógornóket a Tantuszban, Korognai elhívta pécsi igazgató-kollegáját, Balikó Tamást a Tizedes meg a többiekhez, a Salemi boszorkányokban Király Attila tündökölt, a Funtek celebrálta Szent Johannában, Szabó Gabival, Bubik István. Szeged színházi szerkezetének különlegessége, ha közelesen három Szentivánéji álom is színpadra kerülhetett: Britten operája Zsótértől, Shakespeare drámája romakörnyezetben, Alföldi Róbert rendezésében, Hernádi Judittal, illetve Juronics tánckompozíciója. Verdi Falstaffját Valló rendezte újra, meg Kiss B. Attilával

az Ariadné Naxosban, Galgóczy rendezésében, Gábor Géza relatív főszereplésével a Figaro házassága. Kettős szereposztású a francia–magyar koprodukciós Faust, Gounod operája Alföldi olvasatában, amit többször műsorra tűz a Mezzo TV, megalapozva hamaros együttműködésünket az öt európai–amerikai városra kiterjesztett operaversenyre: a díjnyertesekből fölrakott produkciók, helyi bemutatók után, 2008 novemberében kerülnek közönség elé Szegeden.

2003 januárjában lemond Korognai, a sebtében kiírt pályázat kedvezményezettje, Székhelyi József azzal kezdi a spórolást, hogy becsukja a Tantuszt. Revizor jó megint, és nem Gogolé, hanem pénzügyi tanácsadónak Mádi Zoltán, akivel egyforintos közreműködők hátát lapogatják, Langmár Andrásét, Gregor Józsefét: nagy a

szigorúság. Kamarázni a Korzó mozit szemelik ki, pofozzák át, továbbá a nagyszínpad alatti raktárat, az egyetemi aulát, egyáltalán ahol játszani lehet. A pályázók közül Koczka Ferencet ügyvezetőnek emelik a vezetésbe, operaigazgatónak megint Molnár László kínálgatik, prózai tagozatvezetőnek Bal József exdirektor Kecskemétről. A műszakot Krizsán István veszi át, a gazdasági vezetést Bojtos Mónika, a kórust Kovács Kornélia. A 2004-es ún. árvízi évad után Székhelyit megjutalmazták a szabadtériért, majd Kht. formájában leválasztják azt a színházról. Újra kitarja üvegkapuit Szeged napján 2005-ben a megcsinosított Kisszínház, a zenekart viszont átviszik a szimfonikusokhoz, vagyis megint állítanak a struktúrára.

NAGYÜZEM KÉT ÉPÜLETBEN

Székhelyi tehát az új játékhelyekhez új előadásbeli formációkat kever a megszokott palettán. Holdudvara helyi és vendégprodukciókat szállít zsinórban (Mrozek darabok, olyan monodrámák, mint Bennett Beszélő fejei vagy Kállói-Molnárral Böszörményi Kucója), felolvasó színpada Somló Gábor szellemes persziflázsan, az Öltözön túl bemutatja Ruttkai Éva unokaöccsének, Andrásnak darabját Nagy Sándorról, az Aranykirályt, sőt az '56-os tragikus sorsú Gáli József opusa is elhangzik Galkó Bence tálalásában: Szabadsághegy. Sok minden megy, ami csak adható. Beemelik Boncz Ádámék nagykorúti presszójából Hampton Teljes napfogyatkozását, a Ságvári gimnázium nyárudvaráról a Veronai szerelmeket, az újszegedi szabadtérről Megyeri Zoltánék Liliomfiját, szegedi színészek vállalkozásaiban (Megyeri Vándorszínház, Hetek Csoporja) előállított produkciókat. A Korzóban egykori osztálytársak, Pásztor Erzsébet és Király Levente jönnek össze a Kopogós romokban, Enquisttől megy A nap huszonötödik órája. Callast alakíthatja hangban-játékban Vajda Juli, egyetemisták hoznak rockoperákat (István, a király, illetve Utazás). A pesti Nemzetiből kölcsönzött Máraival nyit évadot a nagyszínház, Agárdi Gáborral és Avar Istvánnal: A gyertyák csonkig égnek, újdonság Almási-Tóth András rendezésében Pirandello Hat szerepe, látni végre Ödön von Horváthot (Mesél a bécsi erdő – a kecskeméti Kiss Jenővel), Zsolt Bélát (Nemzeti drogéria), Dollárpapának maga a direktor ugrik be, rádiójátékból párolja színpadra Dürrenmatt Pörét (egy számár árnyékaért) Bal József. Ideköti vitorláját édesapja, Horváth Jenő után fia, Péter is, sikeres író-rendező: saját darabjai, a Hab, az önéletrajzi Csaó bambino mellé Éjjeli menedékhelyet rendez, sőt Luxemburg grófját, Fekete Pétert. A Kisszínházban Egressy Reviczkye jutalomjáték Pataki Ferencnek, hasonlóan Megyeri Zoltánnak és Székhelyi Józsefnek a Tartuffe, Borovics Tamásnak a Hamlet. Megy itt Koljada szibériai Murlin Murlója Székhelyi rendezésében, a pécsi Hargitai Ivántól Pillantás a hídról, a Kortárs Balettnek Mozart táncjai, Carmen variációi, XX. százada, Tudattalanja, Visky András zenés performja, az Alkoholisták. Amikor a rendezőként visszatért Gregor basszista utódának, Gábor Gézának állítja be a Don Carlost, már nem vállalja hozzá a főinkvizitort, előadja viszont Szolnok után a Hegedűs a háztetőn Tevéjét, természetesen más stílusban, hangsúlyokkal, mint anno dacumál, Sándor János rendezésében, Király Levente. S ez is lesz hatyúdala a szegediek margitszigeti előadásán, amire rátesz újabb lapáttal a szabadtéri Csárdáskirálynőjének abban a Leopold Maria szerepében, amit színházi változatban soros barátja, Székhelyi játszott – hogy aztán 2006. november 3-án elbúcsúztassuk a Belvárosi temetőben. A színház bérletet nevez el róla (miként korábban Págeről, Vaszyról), a Szegedért Alapítvány pedig díjat, melyet első alkalommal Gyimesi Kálmánnak adományoznak.

Kisszínházi nézőtér fölött talált otthonra a Kortárs Balett, az opera Vántus István születésének 70. évfordulójára újítja föl az Aranykoporsót, s újabb szegedi szerzőket avat: Huszár Lajosnak A csend című operáját,

Darvasi László librettójára, akitől végre a Bolond Helga is színpadra kerülhet. Van Anyegin, Lammermoori, Végzet hatalma, sőt újabb Don Giovanni, Bagossy László rendezésében, hol a színpadra telepítik Oberfrank Péter zenekarát. Újabb Kálmán-operett, szintén évfordulóra, a Cirkuszhercegnő, aztán Kaktusz virága, Dulzka asszony erkölce, Albee-től a Kényes egyensúly, Márton András Játék a kastélyban – hogy a jellemzőket idézzük föl. Az anyagi ellehetetlenülés küszöbén szinte megszüntetésre kárhoztatott operajátszást, mint főnixet a tűzből, riasztotta a közhangulat, midőn befagyasztották az operabérleteket – a fődirektor gondolt egyet, utódának kontójára előfinanszírozást kért az önkormányzattól, és idehozatta a világhírnévből José Curát Otellónak. Két előadásra, jó sok pénzért, így a borsos helyáratokat éppen az igazi operabarátok nem tudták megfizetni, ezért sokan inkább a szabadtérré vártak volna, ahol nagyobb a nézőtér, a bevétel is, ráadásul passzol a műsor, Kalaf ugyanolyan parádés szerepe mint az Otello. A 21. század tenorjának is nevezett argentin szupersztár megmozgatta a színházzenei világot, s bár többször járt hazánkban, Szegeden is adott már koncertet a Dóm téren, azért teljes operaelőadáson most először találkozhatott vele a magyar publikum.

Cura látványos operai föllépése maradt búcsúszimfóniája Székhelyi József főigazgatónak. Pályázat útján 2008. július 1-től Gyüdi Sándort, a szimfonikusok igazgatókarnagyát szavazta meg a szegedi önkormányzat közgyűlése öt évre a színház főigazgatójának. Az operai tagozatot maga felügyeli, művészeti vezetőnek a Kortárs Balettől Juronics Tamást, prózai tagozatvezetőnek Telihay Pétert választotta, aki már harmadszor tér vissza Szegedre, s nem rejtette véka alá minőségigényét, magaskultúrával kínálni meg publikumát. Irodalmi vezetőnek a Pirandello-premier rendezője, Almási-Tóth András, karmesternek Pál Tamás kanyarodott megint erre, aki a Mezzo TV koprodukcióját gondozta, a szabadtérral közösen rendezett operaverseny zsűrijében is közreműködött, dirigálta az Otellót, tehát újra beszállt a város zenei életébe. Abban az esztendőben, midőn 125. születésnapját ünnepeljük a színházépületnek. Személyi összefüggések, természetes átjárások keletkeztek a színház, a Kortárs Balett és a szimfonikus zenekar között. Az új vezetés azon melegében merész, intellektuális ínyencségekkel fűszeres, valóban különleges programot tervez, rövidebb-hosszabb távra, olyan darabokat, melyek sohasem mentek még itt. Puskin: Borisz Godunov, Weöres: Szent György és a sárkány, Hrabal: Szigorúan ellenőrzött vonatok; továbbá a Mezzo-fesztivális Adriana Lecouvreur utáni időkre Humperdinck: Jancsi és Juliskája, de operaszínpadon Berlioz: Faust elkárhozása, Sullivan operett; vagy a kortárs termésből Lendvay Kamilló balettje, A mennyei város, aztán Lőrinczy Attila darabja, a Balta a fejbe stb. – tényleg nem piskóta. Kurázi tehát van, remélhetően büdzsé is kerül hozzá. Aztán meg nézők persze. Majd látjuk...

(A tanulmány a szerző Kis szegedi színháztörténet című, a 125. évfordulóra a Bába Kiadónál megjelent kötetéből való)

Nikolényi István

Színház az egész világ – mondja immár minden hivatkozás nélkül a színházi és nem színházi, civil, művész és politikus, s lesz közhelyé a költői szó. De számunkra nem közhelyre, hanem egy szent helyre, egy templomra, Thália templomára van szükség, ahol alkotó otthonra lelnek Thália papjai – színészek, énekesek, táncosok, rendezők, egyszóval a színházi társulat –, s ahová meg-
tér, visszatér a közösség,

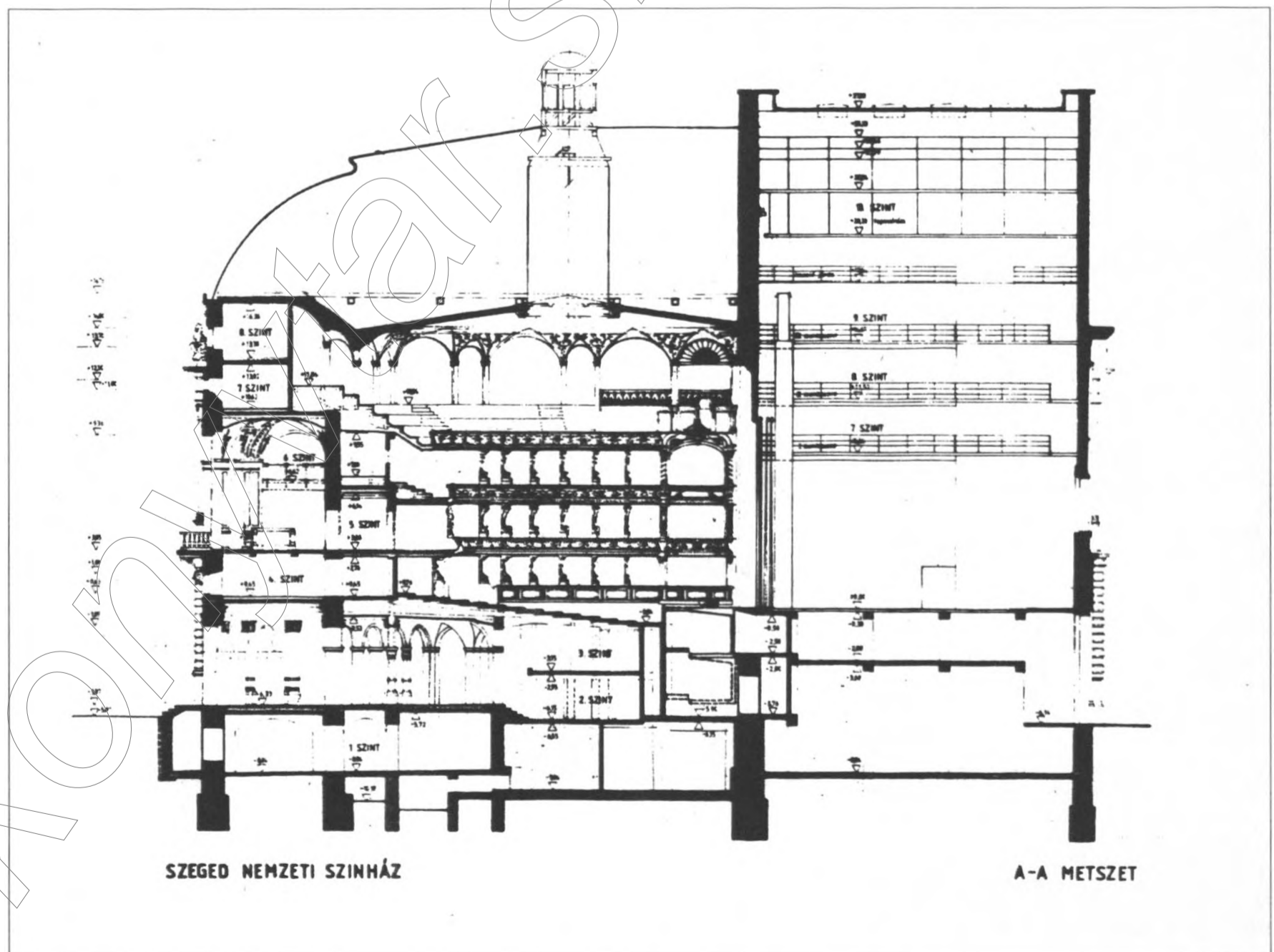
a közönség.

Ismert, egy állandó színházra Szeged népe már idejekorán, a XIX. század közepén törekszik, míg nem 1856-ban a mai Hági-kert helyén meg is nyitja „a földött színpadból és magas kerítésű földetlen nézőtérből állt” fából készült színházát, az úgynevezett „bódé” színházat. 1879 márciusában a városra törő árvíz egy időre elmosza a „bódét”, őszre azonban ismét megnyitja teátrumi kapuit. Máigható, katartikus élmény, hogy a hullámsírból föltámadó, újjászülető város vezetése, lakossága személyes kárpótlása elé helyezi a színház ügyét, s 1883. október 14-én a király jelenlétével felavatja Helmer-Fellner féle csodálatos kőszínházát. Ami sajnos 1885 áprilisában a tűz martalékává válik. Am a színház élni akar, a város nem hagyja legyőzni magát, s az újbóli katasztrófa után is felépíti Thália templomát. Igaz, a már-már erőn felüli hamar munka évtizedekre ható hibákat hagy az épületen, de 1886 október 2-ától újra állandó kőszínháza van Szegednek. Ez aztán közel egy évszázadig szolgálja a várost, a színházművészetet. Az épülettel gondok is vannak. A bajok az aránytalansággal – nézőtér, közönségforgalmi terek, színpad, üzemi részek – kezdődtek, a helyreállítás hiányosságaival folytatódtak, s az idő okozta pusztulással zárultak. Ezzel együtt a színház épületének jelentős felújítására – miként ezt Maár Márton építész tervező lejegyzi – 1945 előtt nem került sor. Állaga 60 év után is bírta a terhelést, s technikai szempontok sem tették szükségessé a gyors korszerűsítést. Nem gondoltak a 110 Voltos elektromos hálózat kicserélésére sem, csupán a tönkrement központi szellőzés – fűtés rendszert korszerűsítették. Az első komolyabb modernizálás kezdeményezője 1945 után a nagyhírű színházi vezető, zeneigazgató – Vaszy Viktor volt. 1948-49-ben szintmegosztásokra, forgószínpad-építésre került többek között sor, s áthelyezték a földszinti nézőtér megközelítését a ruhatári szintre. Az 50-es évek elején a már több helyen beázott héjazat cseréjére s a homlokzat felújítására került sor, elmaradtak viszont a legszükségesebb állagmegóvási munkák. A 60-as évek elején immár bizonyossá vált – ami addig is az volt –, hogy a színház rekonstrukciója elkerülhetetlen. Nemcsak az épület állaga, a színpadtechnika állapota, korszerűtlensége miatt is. – A rekonstrukció csak a nagyszínház bezárásával valósulhat meg –, mondták a

szakemberek. Akkor, de később is többen a szakaszos felújítást szorgalmazták. A város a Nagyszínház bezárása miatt kiváltó színházépület keresésére kényszerült. Adott volt erre a Kisszínház, amit szintén fel kellett újítani. Ez 1968-76 között meg is történt. A kor tanúi – tervezők, kivitelezők, építetők – szerint az építkezés a korszak összes problémáját magán viselte. Nyolc év, ötszörös költség, alig-korszerűség, a később beázó színház volt az eredmény. Hiába hát a Nagyszínház felújításának előirányzása, a 65-ös rekonstrukciós terv az úgynevezett es-program, hiába a 67-es kiviteli terv, a nagy munka csak a Kisszínház épületének átadása után vált reális lehetőséggé. Ekkorra azonban a megbízó város felújítási szemlélete – jórészt a kisszínházi tapasztalatok miatt is – jelentősen megváltozott. Lemondtak volna a nagyarányú átépítésről, korszerűsítésről, rövidített évadok közti szünetben történt volna a rekonstrukció. A kiviteli tervek elkészítésével megbízott Csongrád megyei Tanácsi Tervező Vállalat is változtatott véleményén. Csak jelentős feltárások, állagvizsgálatok után vállalta a kiviteli tervek elkészítését. Egyértelművé vált, hogy a színházat nem lehet részlegesen felújítani, át kell építeni. A kérdés csak az volt, mindezt miből és hogyan lehet megtenni? Az építészet, a szépítészet, a technikai korszerűsítés kérdéseit az anyagiak függvényében komplexen kellett megválaszolni. És persze politikusán. Hogy az ügy mindenki számára eladható, megvehető legyen. Ami persze már akkor is lehetetlennek tűnt. Szakmai- művészeti- építészeti- és kulturális politikai érdekek összehangolása azidőtájt sem volt egyszerű. A 70-es évek elején – közepén járunk – az új gazdasági mechanizmus, a közművelődési- és ifjúsági törvény, a munkás művelődéssel foglalkozó határozatok egyfajta dinamizmust, szabadságot adtak a kultúrának, a közművelődésnek, valamit enyhült talán az aczéli három T (tilt, tűr, támogat) ereje. A város már döntött a fejlesztési programjáról, javában épülnek a lakótelepek, a fogadó szinteken nyílnak a kis-könyvtárak, köztük az első kifejezetten közművelődési célú építmény a Petőfi-telepi klubkönyvtár, majd később az új Somogyi-könyvtár és megyei levéltár. Döntés születik az új Ifjúsági Házzal és a Nagyszínház rekonstrukciójáról is. Mindez azonban nem ment simán a nagy kulturális fellendülés idején sem. A tervek, határozatok után a továbblépést a színház kényszerű bezárása jelentette. Ez a kényszer régóta fönállt. A 110 Volt időről-időre nagyfeszültségeket okozott a működésben. Elektromos zárlatok, kis- és nagytüzek, füstölgő reflektorok recsegő-ropogó színpad, beázó tető jelezte, hogy nincs tovább. A történések egyik tanúja, résztvevője, a színházi fel- és megújítást áhító kulturális közkatona – e sorok írója – utólag bevallja, többekkel együtt maga is biztatta az akkori munkavédelmi főkorifeust, Gáspár Károlyt, mondja ki a tiltószót. Azt, amiről esztendőkön át így vagy úgy lebeszéltek, mondván: kijavíthatók a hibák. Gáspár maga is jót, új színházat akart, s felelősen segítve a szegedi többségi szándékot a színházbezárással lökést adott a rekonstrukciónak. Amelyért a helyi és az országos politika szintjén is tovább kellett harcolni. A kérdésben a megyei,

városi párt – tanácsi erők egymással, de az országos kultúrpolitikával is egymásnak feszültek. Nostalgiaival vegyes irigységgel gondol a kései utód a nagy árvíz, a pusztító tűz utáni építőkre, polgárookra, politikusokra, akik új várost, egyúttal új, állandó színházat akartak Szegednek. Egy évszázad múltán a színházépítőknek nemegyszer egymásnak feszülő, egyébként egyoldalón álló erőkkel kellett megküzdeni. Szegeden a megye város hagyományos ellentéte közepette a vita a színház-kiváltó színház megtalálása, kialakítása körül folyt. Nem segítette az összefogást a Szegedi Nemzeti Színház és a Szabadtéri Játékok szembeállítása sem. A sok-sok kőszínházi válság mellett a nagy fehérasztalos nemzeti büszkeség, az országos vezetők látogatta Szabadtéri Játékok árnyékában kevés fényt, dicsőséget jelentett az állandó Kőszínház. – Csak a nyűg, mindig csak a nyűg az van veletek... - hallatszott nemegyszer a színházról szóló vezetők szájából. Amihez sajnos számtalan alapot szolgáltatott a válságszínház. Az átmeneti idők átmeneti színháza keresése néha mosolyt fakasztóan zajlott. Buszokon zötykölődve – akárha tájba menne az opera – jártuk helyről helyre, zsi-bongóktól tornatermeken át művelődési házakig a várost. Énekesek, zenészek, karmesterek, rendezők, tervezők, műszakiak kerestek szállást, alberletet Szeged féltett értékének, a komolyzenének, az operának. Keserőséggel vegyes kacajok törtek föl zsírsgagú ebédlőkben, miközben az ügyeletes karmester intésére felcsendült a halhatatlan zenemű, opera, operett, ária. Számos helyszín között kipróbáltatott a November 7. Művelődési Központ, a Vasútforgalmi Technikum, ahol korábban kiállításokat, vásárokat rendeztek. Álomi helyszín volt a Kiszinagóga, és még sorolhatnám. A legnagyobb harc a legkézenfekvőbb helyszínért, a Szabadság

(régebben, s ma Belvárosi) moziért folyt. Amely itt volt a város közepében, itt volt a színház mellett. Igaz, némi átalakítással lehetett csak zenés színházként elképzelni, de még mindig ez tűnt a legjobb megoldásnak. A nyolc év után átadott Kőszínház az elképzelések szerint elsősorban a próza otthona lett volna. A moziért presztízsharc folyt, lévén tulajdonosa Csongrád megye, s lévén hogy a tömegkultúra székhelyeként tartották számon. Egy bizalmas háttértárgyaláson a filmkultúra akkori vezetője (Szabó B. István) támogatásáról biztosította a várost, külön felhívta a figyelmet; nehogy a tömegkultúra elitkultúra szembeállást öltse a színház – mozi kérdés. Amolyan háttéremberként az időtájt éjjel-nappal gyártottam az elemzéseket, összehasonlításokat, érveket. Miért is jó a színház, mire való a mozi. Készítettünk javaslatokat a társulat, főként az opera megmentésére. Hol kritikus, hol lelkesítő, gyűjtőhangú beszédek kerültek ki kezünk alól akkori főnökeink, a városvezetők számára, bizonygatván, hogy lesz színház, hogy érdemes Szegeden maradni annak ellenére, hogy az építés körüli bizonytalanság szinte a kezdetektől a befejezésig jelen volt a rekonstrukció során. Egyik ilyen kérdés volt, hogy a kultúrpolitika vezéralakja, Aczél György azidőtájt nem Szegedben gondolkodott. Elkötelezettsége okán Pécsre, a pécsi színházi rekonstrukciót fontosabbnak tartotta. Az osztozkodások során mindez egyensúly eltolódást jelentett a versenyben. Mert ez városok, politikusok közötti verseny, erőpróba is volt. Amit még a magunkfajta kulturkatona is látott, láthatott. A presztízsz nemegyszer fontosabb volt, mint maga a színházépítés. 1978-ban aztán sem a munkavédelem, sem a tűzvédelmi hatóság nem engedélyezte tovább a szegedi színház üzemelését. Így készült el a végleges programterv, amelyet a Városi Tanács

A REKONSTRUKCIÓ METSZETI TERVE

Végrehajtó Bizottsága 1980 februárjában hagyott jóvá. Ezt megelőzően azonban a nagy értékű nézőtér megóvása érdekében kiviteli tervszinten, majd a valóságban is elkészült a nézőtéri kupola felújítása és a héjazat cseréje, vörösréz borítása. A kiviteli tervek készítése mellett így az építés folyamatos volt. Az épület tényleges teljes átépítése 1981-ben kezdődött el, és 1985 decemberében adták át az építési munkákat. 1986-ra készültek el a színpadtechnikai berendezések, a hang- és fényszabályozás berendezései, valamint az épület környezete. A hiánypótlások elvégzése után így 1986. október 4-én ünnepélyesen megnyitotta kapuit a felújított Szegedi Nemzeti Színház.

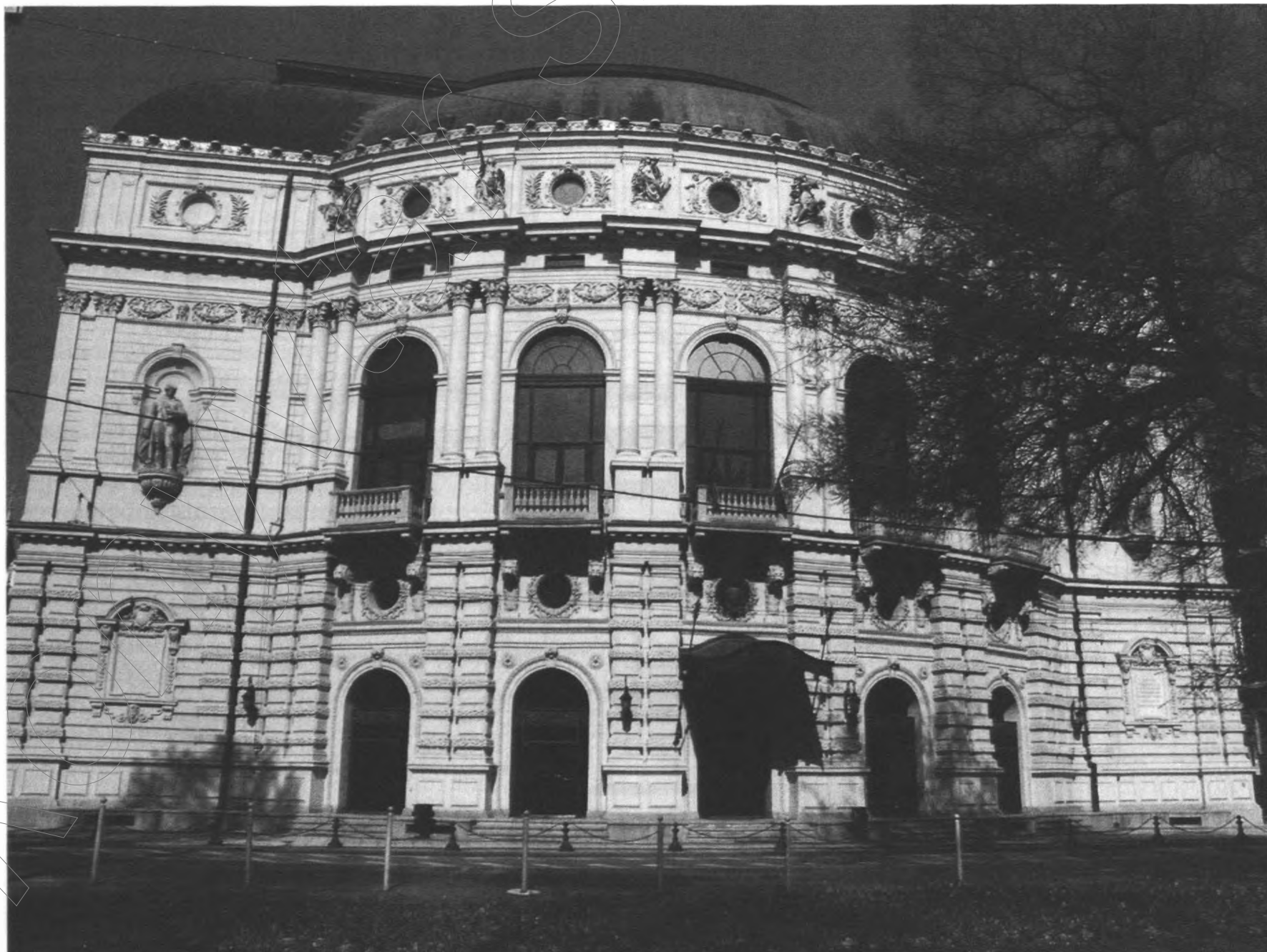
A színház-rekonstrukciót 1972 óta személyesen is nyomon követhette e sorok írója. Előbb közvetve a városi tanács művelődési osztálya munkatársaként, 1981-től pedig közvetlenül is, mint a színház igazgatója.

Tapasztalataimat jómagam, s a tervezők, kivitelezők (többek között Maár Márton, Szekeres Mihály, Darvas Tamás a beruházó, a műszaki ellenőr Füredi Ferenc) révén gyűjtöttem, egybe.

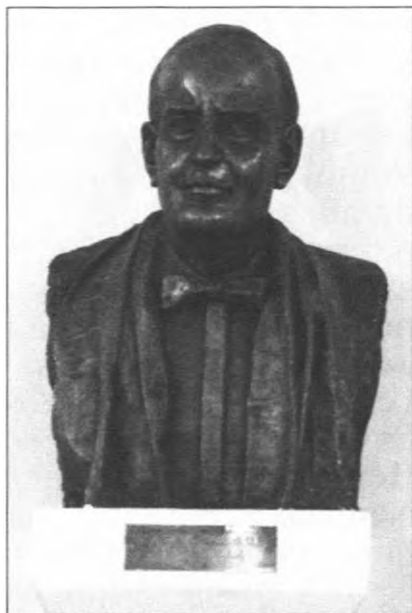
Noha a Nagyszínház 1978. április 25-én bezár, a tényleges átépítés 1981-ben kezdődik, 1982-től egy új színházi vezetéssel (Nagy László igazgató, Sándor János tagozatvezető főrendező, Görgey Gábor irodalmi vezető, Oberfrank Géza főzeneigazgató) pedig komplex munka szellemi- anyagi rekonstrukció veszi kezdetét. Társulat- és közönségépítő munka, melynek végső célja az új színház megnyitásában fókuszálódott. A két folyamatnak ekkorra kellett összetalálkozni, minőséggyé válni. Ezen a ponton a város színháza és közönsége összetalálkozik és tartós szövetségben egymás bizalmát bírva működik a kapcsolat.

Miként a szétszórt színház vezetése a tervezőkkel, kivitelezőkkel. Maár Márton, Darvas Tamás, s a többiek rendszeresen tájékoztattak a történésekről, s a kibontott épület falai közé feszített pallókon, a tátongó mélység fölött nem egyszer néztem elbizonytalanodva magam is: lesz-e ebből valaha színház, s ha lesz, mikor? Az sajnos elég hamar kiderült, hogy három év alatt nem. Többek között ezért is távozott korábban a prózai társulat jelentős részével az új zalaegerszegi színházba a neves főrendező, Ruszt József.

A tervezőknek, kivitelezőknek megannyi kérdésre kellett válaszolni. Milyen mértékig szükséges az átépítés, elhelyezhető-e az új korszerű színpadtechnika a meglévő kubatúrán belül, mit és hogyan kell megtartani a közönségforgalmi és nézőtéri részekből, milyenek a teherviselő szerkezetek? Elhasznált belső burkolatok, tönkrement, lekopott kárpitozások, ajtók, ablakok, lefagyott, hiányos homlokzat, balesetveszélyes konzolok, beázó héjazat korrodálódott gépezet, a téglák között keringő vadvíz évszázados színpadtechnika. Az egész épület olyan elhanyagoltságot mutatott, amely méltatlan volt Szeged színjátszásához, közönségéhez. Az épület csak jelentős átépítés után vált ismét korszerű színházzá. Legnagyobb használati, történeti, esztétikai értéke a nézőtér volt. Ez jelentette a színház-rekonstrukció reális alapját. Ezért a tervben átépítés nélküli felújítása szerepelt, ám a felületek, burkolatok, új földszinti födém, padozat és székkiosztás mind megújult. A kényelem, a jobb látási viszonyok érdekében a korábbi 868 fő nézőtér 750 főre csökkent. A közönségforgalmi részt átépítették, tiszta, zavartalan és egyöntetű tereket alakítottak ki. A régen különböző szintekre vezető lépcsőházak helyett egységesen egy-egy lépcsőház épült fel mindkét

SZÍNHÁZ A VÁROS SZÍVÉBEN

A SZÍNHÁZ KIVÁLÓSÁGAINAK PORTRÉI AZ ELŐCSARNOKBAN: MAKÓ LAJOS, VASZY VIKTOR, MENTÉS JÓZSEF, GREGOR JÓZSEF

oldalán, teljes magasságban egyszínvonalon az ünnepélyességet árasztó előcsarnokkal. A földszinten egységes fogadócsarnok, büfé, ruhatár létesült. A legnagyobb átépítés a színpadon történt, melynek alapterülete 150 m² -rel nagyobb - s így 400 m² - a réginél, és 13 m átmérőjű forgótárcsával rendelkezik. Az átépítés során teljesen új acélszerkezet épült a színpad fölé, ez hordja a zsinórpadlást, a gépészeti, színpadtechnikai berendezéseket. A színpad alatt új háromszintes pincét alakítottak ki. Az alsószínpad kizárólag színpadgépészeti célokat szolgál. A további szinteken kiszolgáló helyiségek, kétszintes díszletraktár, és egy kis baletterem alakult ki. A díszlet beszállítását és függőleges mozgását nagymértékű díszletemelő berendezés segíti.

Az üzemi szárny átépítése 40 %-os bővülést jelentett. Így mód nyílt 255 fő színész, táncos, zene- és énekkari tag, valamint 30 statisztára 80 műszaki és 45 fő egyéb állományú dolgozó norma szerinti elhelyezésére. A színház ugyanakkor változatlan próbaterem szűkében maradt, miként nincsenek műhelyek sem. A hőenergiát épületen kívüli kazánház biztosítja. A pinceszinten színésztársalgó és büfé nyílt.

A színház városképi jelentőségű, védett épület. A helyreállítás során ezért külsőleg csak kismértékű kiegészítés történt. Új előtetők, nyílászárók és sok vitát kiváltó légbeszívó. Gondoskodtak az új színház új rendezett külső tereinek, utcabútorainak, világítótestjeinek kialakításáról is. Az átépítés során nemcsak az épület, hanem - a tűz utáni gyors építkezés okán - az építők is számos meglepetést okoztak. Egyes földemszakaszokon több mint 10 cm-es magasságú differenciák is előkerültek. Az építkezés során nemegyszer elhangzott; az épület lebontásával érdemesebb lett volna egy teljesen új színházat fölépíteni. Csak amikor elkészült, s kinyíltak az új esztétikailag is harmóniikus terek, akkor változott meg a vélemény. A kívülről napfényes, bronzbarna portálos színház díszesfémű edzettüveg portáljain belépve ünnepélyes hangulat fogad. A belsőépítészet felelős tervezője Szekeres Mihály strukturális, esztétikai és hangulati harmóniát teremtett a meghagyott régi és a kialakított új terek, formák között. A korabeli kritikus (Tandi Lajos) szerint annak mindenképpen maradéktalanul örülhetünk, hogy Helmer és Fellner száz éves épülete viszonylag kis vérvesztésekkel élte túl a nyolcéves rekonstrukciót. De a fáragott tölgyfakapuk, ablakok után megenged egy sóhajt, s idegennek érzi az üvegportált is. A színházat építészeti megoldásai a múzsák igazi találkozóhelyévé avatják. A belső tereket egységes tervezői - belsőépítészeti akarat hozta létre. A sűrke már-

vány burkolók, a téglavörös és csontfehér falak, a bordó bársonyszékek és páholyok a sárgaréz korlátok és világítótestek az üvegekkel, tükrökkel igazán emelkedett hangulatot teremtenek, szép közegget alkotnak. Ezek adnak kedvet az egy évszázad képzőművészetét tükröző műalkotásoknak.

Az előcsarnokok hivalkodó színe a tojásbarna sárga arany rátéttel, a lépcsőházak és a gipsz futódíszrel tagolt páholyfolyosóké a pompeji vörös. A közönségforgalmi rész világításának egyedi formavilágú öntött bronzcsillárjai és falikarjai a nagy csillár formájához igazodnak. A világítótesteket Albert András ötvös iparművész készítette. Falikaros, rejtett fénycsöves rejtett világítás készült a páholyfolyosón. A falakat meggyvörös angol textiltapéta borítja, a karzatok sötét diószínű pácolt fenyő burkolatúak. A rekonstrukció során megújultak az egyes képzőművészeti alkotások, s számos új mű is került az épületbe. A nézőtér Kern Ármint festett mennyezetfreskóit Kemény Gyula restaurálta. A bejárati ajtó fölötti dekoratív hullámokat, felhőket idéző bronzfrizeit Krajcsovics Károly ötvös-művész alkotta. Az előcsarnokban a szegedi teátrum két teremtő egyéniségének Makó Lajosnak és Vaszy Viktornak portréja látható. Az előbbi alkotója ismeretlen, az utóbbit Tóth Valéria készítette. A büfébe vezető lépcsősorok gipszdekoráció Kligl Sándor szobrászművész munkái. A földszinti nézőtér előcsarnokának bronzmaszkjait Kóthay József ötvös-művész alkotta. A színház legszebb terében az első emeleti páholsor előcsarnokában hatalmas tükrök társaságában két gobelin - Tóth Ernő és Szabó János műve teszi ünnepélyessé a teret. A harmadik, az Erkel-szobában található Plesnivy Károly terveihez kapcsolódik. Két festőművész, Óváry Lajos és Eigel István üvegablakai a színészklubot díszítik. Mindezt kiegészíti az épület homlokzati fülkéiben látható az ötvenes években készült két műalkotás, Erkel Ferenc és Katona József szobra, az utcai öntöttvas kandeláber, és a színház köré visszahelyezett szép formájú lámpák.

A színházépítés nagy sajtónyilvánosság, szervezett párt- állami kontroll alatt zajlott. A rendszeres operatív bizottsági üléseken az építőipari szaktárca illetékes vezetője, megyei, városi párt- és tanácsi vezetők, tervezők, kivitelezők vettek részt. Egy-egy ilyen alkalmat a sajtó által kísért bejárások követték. (A területre egyébként külön igazolvánnyal lehetett bejutni) Az építés előrehaladtával a színház dolgozói, maguk a művészek is bejárták a munkálatokat. Hosszú, igen hosszú volt a nyolc esztendő mindenki számára, de a várakozás izgalma nem csökkent. A színház átadására készülve jól

haladt a szellemi rekonstrukció, a társulatépítés is. A vezetés készült az immár véglegesített megnyitásra, s az új körülmények közötti működésre. A színházi tervek a működés mennyiségi, minőségi változását célozták meg, amit számos egyeztetés, vita után létrejött fejlesztési program, költségvetés támasztott alá. Az előkészületi munkák fontos részét képezte az ünnepélyes megnyitó. A színház igazgatósága 1986. május 15-én hagyta jóvá, s nyújtotta be tervezetét a városnak. A DÉLEP által végzett munkák befejezéshez közeledtek s a június 15 - szeptember 15 között zajló világítási - hangtechnikai szerelésekkel- elkészülhetett az épület. Ennek alapvető feltétele, hogy a hiányzó gépek augusztusig beérkezzenek. Ezzel egyidőben a színház dolgozói megkezdték az átköltözést, szaktanfolyamokat indítottak, végezték a beüzemelési munkálatokat. A terv szerint- ha minden zökkenőmentesen zajlik augusztus 25-étől a színpadi próbák is megkezdődhetnek, s lehetséges a szeptember 30 - október 15 közötti színháznyitó ünnepség. A nyitással kapcsolatban számos szempontot kellett figyelembe venni. Így: az időpontot. Szeptember végén, október elején politikai évfordulós események vannak, a terv szerint Pécs október 11-én avatja színházát. Az évad nem a színháznyitással, hanem kisszínházi bemutatóval, tájolóssal indul. A megnyitást jelentős társadalmi eseménnyé kell emelni. Nem szükséges, hogy a megnyitó egyben színházi programot hirdessen, de fontos, hogy a tagozatok teljessége képviselje magát.

Az MTV és a Szegedi Körzeti Stúdió jelezte, adott esetben rendkívüli műsornap (hétfő) keretében 190' percet szentelne az eseménynek. A színház művészeti vezetői az esetre három alternatívát ajánlottak. Egy TV-vel közös galát, mely átfogná a

színház történetét. A zenei tagozat a repertoáron lévő operákból - (Bánk bán, Nabucco) - vagy az évad első bemutatójából (Szokolai Várnász) ajánlott műsort. Végül az úgynevezett prózai megnyitó Vámos Miklós esetleg Száraz György eredeti darabját ajánlotta.

A terv részletesen foglalkozott a nap-programjával, a meghívandók körével, az évad műsorterével. A megnyitó személye azonban magasabb szinten dőlt el. Sok vita után a tudós politikusra, Pál Lénárdra az MSZMP KB titkárára esett a választás. És eljött a nagy nap 1986. október 4. szombat.

Hét szűk esztendő meg egy. Ennyi volt a Szegedi Nemzeti Színház 1978 áprilisától 1986 októberéig tartó rekonstrukciójának időtartama.

Nyolc évvel előbb könnytől - mámoros estén „Aranykoporsó”-ba zártuk közel egy évszázad színház-történetét. A múltat, s egy kicsit a jövőt is. Félelem és szorongás élt bennünk.

Hogyan s főként hol, kikkel tovább?

Érvek, harcok, ellenérvek az átmeneti szállásért. Elemzésgyűjtemények meg politikai mérlegelések - egymásnak feszülés is. Majd költözés az éppen elkészült - de soha nem tökéletes - Kisszínházba.

Forgó nélküli forgás, fénytelen - fények (a születésére éppen elaggott pult miatt), elektromos zavarok és persze tetőbeázás. Meg próza - opera - operett - világ, kamarakörülmények között. Aztán jött a „megváltás”. Szegedi Nemzeti Mozi formájában. Egyéves átalakítással született, 15 millióért, áldozatokkal, de - amatőr színháznak is - szűken.

1982 a válságok éve. Zuhanó látogatottság, filléres gondok, szétbomló prózai társulat, ellentétek harcaiban sebzett vezetés, majdnem csőd - s egy Nyugat-Európa színpadaira kimerészkedő opera-társulat. A színház-történet akkori krónikásai Szegedet szép csendesen leírták. Szenttelenül.

A MEGÚJULT NÉZŐTÉR

A SZEKERES MIHÁLY ÁLTAL TERVEZETT LÉPCSŐSOR

Majd változó világ. Tényelemzés, helyzet-meghatározó testületi döntések. 1983 tavasza a „nagy döntések” időszak a városban. Vezetés és struktúraváltás a színházban, a szellemi és anyagi rekonstrukció meghirdetése. A feltételrendszer egyértelmű tisztázása és csatazajtól sem mentes elfogadása a fenntartótól. Rendteremtés műszaki-technikai, gazdasági, szociális és végső soron művészeti téren. A nemzeti színház program, a társulatépítés, a közönség-visszaszoktatás - a szakma szolid szegediesítése révén. S hogy ez a folyamat a szellemi rekonstrukció - majd a színházfeújítás befejeztével az anyagi rekonstrukció - összetalálkozzék, s minőségi változást hozzon a város színházéletében.

A munka nem mentes ellentmondásoktól, vitáktól sem - de bizalomban fogant és kitartó. Bérleteseink száma 3000-rel gyarapszik (a végén már csökkenteni kell), éves látogatottságunk 40.000-rel s az évadonként nyugat-európai turné sikereivel.

Lakásokat, új klubot, műszaki bázist építünk, korszerű autóbuszokat, teherszállító járműveket kapunk, évente gazdasági tervet teljesítünk. Nem vagyunk már mostohagyerek, sőt a nagyszínházi rekonstrukció számtalan gondja ellenére is optimisták, a sokszori átadás-halasztás ellenére is bizakodók. Felkészülten várjuk az átadás szép - és talán meg is érdemelt - pillanatát.

1986. október 4. Színház-történelmi pillanat. Egy régi új színház tekint méltósággal a Tiszára. A rekonstrukció (majdnem) befejeződött, a függöny felgördült. Örömtől sugárzó, szorongástól feszült arcok, várakozás. Boldog halálugrás. Hisz mindenki tudja, beüzemelésre, begyakorlásra szemernyi idő sem marad. Ez is tanulság. Am sok tekintetben „leg”-

színház született. Szép, klasszikusan szép. A színpadtechnika, a hangosítás a legkorszerűbbek közül való. A világosítás kaphatott volna többet is. Az elhelyezés racionalizmusa sem a legszínházibb. De működik a zártláncú tv-hálózat, s reméljük a hívóberendezések is.

A megújult színház nyitó eseménysorozata már október 3-án elkezdődött. Délután a Hági Étteremnél - az első önálló színház emléktáblájánál - rendezett rövid ünnepségen a színház fiatal művészei - Kőszegi Ákos és Vásári Mónika - helyeztek el koszorút. Este a Horváth Mihály utcai képtárban Nikolényi István újságíró nyitotta meg a Móra Ferenc Múzeum „Színház született” c. kiállítását. Aznap este ősbemutató színhelye volt a Kisszínház. Karinthy Ferenc - Fényes Szabolcs - G. Dénes György: Leánykereskedő című zenés vígjátékát vitték színre Árkosi Árpád rendezésében Király Leventével és Janisch Évával a főszerepekben.

Október 4-én szombaton az ünnepélyes színházavatató állt Szeged város érdeklődésének középpontjában. A fényárban álló épület kapui 18 órától fogadták a vendégeket, mintegy 678 főt. A színházvezetés, a közreműködők kivételével ezúttal mindenki protokollnak számított. A társulat tagjai, az építők 350 főt jelentettek, de itt voltak a párt-állami-társadalmi szervek, a művészeti szövetségek, közművelődési intézmények, hazai és külföldi testvérvárosok képviselői, a magyar színházak igazgatói, főrendezői számos régi tag, a neves igazgató Makó Lajos és Vaszy Viktor leszármazottai. A közvetlen protokollban megjelent többek között Apró Antal, az MSZBT országos elnöke az MSZMP KB-től Knopp András osztályvezető helyettes, Lendvai Ildikó munkatárs, Urbán Lajos

PRÓBA A KORSZERŰ SZÍNPADON

közlekedési és postaügyi miniszter, Vajda György művelődési miniszterhelyettes, számos más vezető minisztériumi képviselő, Hubay Miklós az írószövetség elnöke, az ausztrál nagykövet, Bányász Rezső a tájékoztatási hivatal elnöke, számos neves művész.

A helyi politikát Szabó Sándor megyei-, Székely Sándor városi párt elsőtitkár, Papdi József a megyei-, Papp Gyula, a városi tanácselnök képviselt. A gálaest előtt a színház előcsarnokában felavatták Vaszy Viktor és Makó Lajos mellszobrát, majd az építés kiválóságainak adott át kitüntetésüket Petrovai László miniszter. A művelődésügyi miniszter kitüntetését Papp Gyula, a városi tanács elnöke, a színház Pro Theatro díjait Nagy László színházigazgató nyújtotta át. A délután folyamán a városi tanács elnöke fogadta az avatásra érkezett testvérvárosok Odessza, Turku, Nizza, Újvidék, Szabadka, Lódz képviselőit. Este nyolc órakor nyolc év után ismét felgördült a függöny, a fényárban úszó színpadon megjelent a színház társulata, s a Himnusz elhangzása után Nagy László a színház igazgatója köszöntötte a megjelenteket. Többek között ezeket mondta:

„Új színházat avat Szeged. Miként 1883-ban, 1886-ban, most is október elejéhez kötődik a nap. Megsorsokhoz, művekhez - emberekhez, megélt életünkhöz.

A szegedi színházi történelem lapjai jeles emlékek őrzői. Megfordult itt Beregi Oszkár, Fedák Sári, Ódry Árpád az 1910-es években, Patkós Irma, Páger Antal, Jávor Pál, Ajtay Andor, Kiss Manyi, Dayka Margit, Neményi Lili 1920 táján, a 30-as, 40-es évek Somlay Artúr, Bajor Gizi, Uray Tivadar, Mészáros Ági, Petur Ilka, Ladányi Ferenc, Gyurkovics Mária, Pataky Kálmán nevét őrzik.

1945-től pedig olyan művészek játszanak itt, mint Tábory Nóra, Simándy József, Bessenyei Ferenc, Rajz János, Lontay Margit, Szemes Mari, Inke László, Kovács János, Mentés József, Komlóssy Erzsébet, Berdál Valéria, Szalma Ferenc, Sinkó György, Moldován Stefánia, Domján Edit, Kaló Flórián, Miklós Klára, 1957-től az újabb nemzedék, Karikó Teréz, Gyimesi Kálmán, Gregor József, Réti Csaba, Vadas Kiss László, Szabó Miklós, Lehoczky Éva, Pap Éva, Mécs Károly, Nagy Attila, Király Levente, Máriáss József, ifj. Ujlaky László, Barta Mária és folytathatnám a sort egészen a mai megújult társulatig.

És voltak jeles igazgatói is, hogy csak Makó Lajos, Juhász Gyula, Lehotai Árpád, Vaszy Viktor nevét említsem.

Van mire építeni, megőrizni, van mit tovább vinni. Fölépült a házunk. Szép és nemes, méltósággal tekint a Tiszára, s várakozóan. Mögötte egy évszázad, s előtte? A jövőnk. A művészet jövője megmagyarázhatatlanul szép és furcsa érzés. Öröm és szorongás, míg újra felgördül a függöny. Színészeknek, rendezőknek, énekesnek, karmesternek, ügyelőknek, műszaknak és igazgatónak is. Szép és nehéz teher, a megméretés újabb időszaka. A próbatételek után a folytonos bizonyítás. Itt és most, Szegeden az újabb színházi évszázad kezdetén másként nem lehet. Egy évszázadból eddig négy év volt a miénk. És kik elpártoltak, újból visszajöttek. A nem könnyű örömhöz is. A nem szép templomba is. Van hát reményünk. Legyen reményünk, mába kapaszkodó hitünk. A művészet új házat avat Szegeden, nemzeti színházat. Legyen benne boldog a nép, általa a szegedi nemzet, a kis haza.”

Ezt követően Pál Lénárd az MSZMP KB titkára mondott ünnepi beszédet:

Elismeréssel szólt az újjáépítés munkájáról, azt kívánva, hogy a megújult falak között az alkotó szellemiség is megtalálja azt az értékes hagyományt, amelyhez kapcsolódní, amit folytatni és amit meghaladni akar.

A színház - mint hangsúlyozta - akkor tölti be hivatását, ha szerepet vállal az előrevivő társadalmi eszmék terjesztésében, a humánus, közösségi tartalmú erkölcsi értékek, magatartásminták, életviteli módok képviseletében, a társadalmi ellentmondások felelős feltárásában, a világban való eligazodás segítésében, a dolgozó, újat akaró kutató, kezdeményező, kockázatvállaló, alkotó ember dicséretében. Át kell hogy hassa színművészetünket a nemzet sorsáért vállalt felelősség, mindenféle kiszolgáltatottság ellen való tiltakozás, az egyén gondjainak, örömeinek és érzelmi konfliktusainak feltárására való törekvés.

Beszélt a továbbiakban a hazai klasszikus és mai kiváló drámai művek népszerűsítésének fontosságáról, a színjátszás és az élő irodalom kapcsolatának erősítéséről. Annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a színház a felgyorsult tudományos-műszaki haladás korában, a film, a televízió, a videó, a komputerek világában is be tudja tölteni progresszív társadalmi szerepét.

- Legyen ez a mai ünnep - mondotta a beszéde végén Pál Lénárd - kulturális életünknek olyan pillanata, amely bizakodásra jogosít föl, mely optimizmust sugároz a hazai színházi élet egészére, hiszen ez a szép új-régi épület a színművészet társadalmi megbecsülésének újabb bizonyítéka.

Az avatóbeszédet követő gálaesten többek között Simándy József, Mensáros László, Kállai Ferenc, Páger Antal, Komlóssy Erzsébet lépett közönség elé. A Sándor János rendezte gálaműsorban a szegedi színház nagy sikerű előadásáiból mutattak be részleteket a színház művészei. Nagy sikert aratott Erkel: Hazám, hazám áriája Simándy József tolmácsolásában, valamint Bánk és Tiborc kettőse Gyimesi Kálmánnal. Drámai erővel szólaltatta meg Shakespeare IV. Henrikjének Falstaffját Kállai Ferenc, Páger Antal pedig lenyűgöző méltósággal idézte egykori szegedi élményeit Kodály: Rossz feleség balladáját Komlóssy Erzsébet adta elő kirobbanó sikerrel. Oberfrank Géza vezényletével részletek hangzottak el: Bizet Carmen, Verdi Falstaff, Stein-Bock Hegedűs a háztetőn, Verdi Macbeth című operájából. A gálaestet a Hair impozáns ének- és táncjelenete zárta.

A Jöjj el napfény szövegére virágosó hullt a színpadra, visszatért a színház egész társulata, a nézők pedig felállva köszöntötték városunk megújult kultúrkincsét.

Az ünnepi műsort az MTV egyenes adásban közvetítette. Amint a függöny legördült, ahogy az első előadás végetért az ünneplő tömeg a Tisza Szállóba vonult. Itt hajnalig tartó fogadás, felszabadult öröm zárta a színháznyitó ünnepséget.

Ezek a száraz tények a színház történet számára. Azt meg, hogy a hely szelleme milyenné vált a felújítást követően, s azóta azt a krónikások, s a közönség, teszi közzé, őrzi emlékezetében.

Nagy László

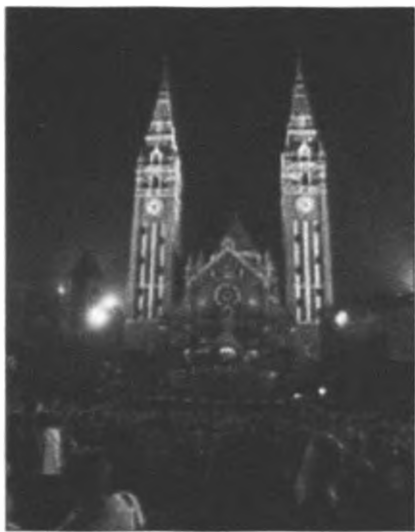
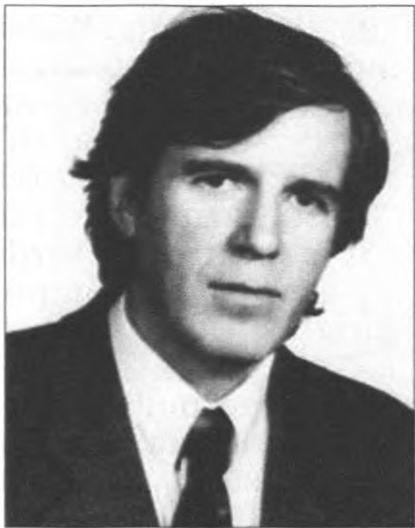

A SZÍNHÁZ A KÖZÖNSÉGÉ

125

A hit szüli a szerencsét

PORTRÉ CSIKÓS ATTILA DÍSZLETTERVEZŐRŐL

Ungvár, 1942. aug. 5.-): építész, díszlet- és jelmeztervező. Építőművészeti tanulmányait a bp.-i Iparművészeti Főiskolán végezte, 1962–1967 között. 1960-tól 1962-ig a József Attila Színház díszítője, világosítója, díszlettervező-asszisztense. 1963–1966 között az Egyetemi Színpad díszlet- és jelmeztervezője. 1965–1975 között a Bayreuthi Ünnepi Játékok díszlettervező-asszisztense. 1968–1979 között az Operaház műteremvezető scenikusa ,megbízott tervező 1979-től 1983-ig a Népszínház vez. díszlet- és jelmeztervezője. 1983 - tól a Nemzeti Színház díszlettervezője. 1987 és 2003 között a Állami Operaház vezető tervezője. 1968-tól tervezett más fővárosi és vidéki színházaknak, szabadtéri színpadoknak (Margitsziget, Szeged) is. Külföldi operaházakban, színházakban is gyakran dolgozott; Lisszabon, Monte Carlo, Bordeaux, Trieszt, Ljubljana, Klagenfurt, Graz, Bécs, Frankfurt, Verona , München, Savonlina, Tampere). Színpadi tervezőművészetét a modern színpadtechnika alapos ismerete, a fényeffektusok cselekményt szolgáló kombinálása, ízlésbiztonság, hajlékonyság jellemzi. 1990-ben Jászai Mari-díjat, 2001-ben Kossuth- díjat kapott. Több mint háromszáz színpadi produkció mellett építészként olyan érdekes alkotásokat jegyez, mint a bajor királyi család kaltenbergi lovagi játéka, a Wittelsbachok neuschwannsteini kastélyának stílusában királyi étteremek szerte a világban, Münchenben, Párizsban, Colorado/Vailben, (USA) , Expo 2005 Aichi, német pavillon étterem, Expo 2010, Shanghai, német pavillon étterem építészeti tervei , vagy a most készülő, nagyszabású Zsigmond- korabeli élménypark tervei.

(Díszlettervei pl: A tribádok éjszakája, III. Richárd, IV. Henrik, V. Henrik, A vágy villamosa, Doktor Zsivago, A cirkuszhercegnő, A denevér, A gölyakalifa, A makrancos Kata , A muzsika hangja, A Rajna kincse, A sevillai borbély, A trubadúr, A vajda tornya, A walkür, Aida, Aki hűtlen, pórul jár, Attila - Isten kardja, Az álarcosbál ,Az istenek alkonya, Bánk bán Borisz Godunov Carmen Cigánybáró ,Cigányszerelem, Coppélia, Csipkerózsika, Don Carlos Falstaff , Figaro házassága , Furfangos diákok , Hello, Dolly!, Hány János, Hunyadi László, István, a király, Körmagyar, Mária evangéliuma, Norma, Otello, Örült nők ketrece, Rigoletto, Salome, Siegfried, Straussiada, Székely fonó, Térzene, Utolsó keringő ,Veled, Uram! MTV-Mafilm: Vörösmarthy: Csongor és Tünde(1979), Goethe: Míg új a szerelem(1984), Katona: Bánk bán(1986), Dumas: A kaméliás hölgy(1986), Pukin: Anyegin(1989), Molnár Ferenc. A császár(1994), Erkel: Bánk bán(2002), Szőrényi-Bródy: István, a király(2008)

A szabadtéri színjátszásnak mindenhol a világon meghatározó eleme a vizualitás, a hely szellemisége. Nem lehet véletlen, hogy a múlt század első felében született, máig életképes szabadtéri színpadok többsége kultikus helyen jött létre; a salzburgi dóm, a veronai aréna, a gyulai vár, a Margitsziget, a zsámbéki romtemplom, vagy Szeged legrégebbi műemléke, a - korábbi évszázadok szegedi polgárainak örök álmát őrző - Dömötör torony köré épített Dóm tér színjátékai, a csillagos ég látványa mellett mindig közvetítenek valamit az ősök üzenetéből. Ezeken a helyszíneken a színház nem csupán kivonul a természetbe, és szokatlan, érdekes körítést, természeti vagy ember alkotta háttérrel keres az előadásokhoz, hanem szerencsés esetekben a közeg szellemisége hívja életre, segíti megvalósulni a színházi attrak-

ciót. Számtalan alkalommal tapasztalhattuk a Fogadalmi templom előtt, hogy a kőszínházi verzió valamiféle emelkedettséget, plusz töltést, néha ironikus felhangokat kap a szabadtéri változatban, kitágulnak dimenziói - ugyanakkor az előadás részletszépségei - a művész szemvillanásai, a jelmezek csipkéje, a várfalak mivessége, - bár itt is fontosak lehetnek - kevésbé hangsúlyosak.. A hatalmas nézőtér együttlélegzése a színházi előadásból egy másfajta minőséget, a színházi népünnepélyt hozza létre, amelynek eszköztárát, törvényszerűségeit jól kell ismernie annak, aki alkotóként a Dóm térére lép..

A Szabadtéri látványvilágának varázslója, Varga Mátyás a harmincas évek János vitéz, Tragédia, Hány és Bizánc víziói után, 1959-től, - a budapesti Nemzeti

Színház vezető tervezői gyakorlatával a háta mögött, az alapművek sorát / *Hunyadi László, a Cigánybáró, Az ember tragédiája, a Hány János, a Bánk bán, Trubadúr, Aida, Carmen, Turandot* / korszakokat átívelően álmodhatta az óriásszínpadra. Ő képviselte a folyamatos-
ságot a művészeti vezetésben; a Bizánc 36-os vázlatrajzába ösztönösen rajzolta bele az új korszakot nyitó, 59-es Hunyadit. Hiszen a tér arányai, a világítási pontok, a zenekar, a nézők helye nem változhatott, ő teremtette meg, így jól ismerte a szcenikai adottságokat. Tudta, hogy a Dóm égbe hasító, kettős tornya, tömege milyen művészi kihívást jelent, s hogy mindez hogyan simítható egyiptomi piramissá, reneszánsz várrá, spanyol arénává, Nilus parti vagy Tisza parti jelenetté. 36-tól 96-ig „jelen van” a téren, 80 évesen egy rockopera, az élőzenekaros *István, a király* freskóit hozza biztonsággal, majd hat év múlva, a *Csodaszarvas* nemzedék-váltó ősmitoszával, egy elhullott szarvasagancsot, letört kopár faágat ábrázoló, hatalmas jellel elbúcsúzik. Tudta a titkot, hogy „ezen a színpadon a képek kitárulkoznak, kapcsolatot tudnak teremteni a végtelen világgal, a történelmi képek teret kapnak.” Egyenrangú alkotótársa volt a rendezőknek: 26 évesen *Janovics Jenőnek*, később *Mikó Andrásnak, Szinetár Miklósnak, Vámos Lászlónak, Ruszt Józsefnek, Horváth Zoltánnak, Koltay Gábornak*; a rendezői látomás lefordítása a Szabadtéri Játékok ellentmondásos lehetőségrendszerére, színpadtechnikai adottságaira nemritkán dramaturgiai ihletésű együttgondolkodást jelentett.

A magyar díszletkultúra hetvenes évek közepén jelentkező fordulatszerű megújulásáig csak néhány tervező vállalkozott erre a sokak szerint megoldhatatlan feladatra; a Dóm homlokzatának klinkertéglái, fehér kőcsipkái elé színházat varázsolni... A déli napon izzó katalanban díszletet építeni, hideg szemerkélő esőben hajnalig világítópróbázni... *Varga Mátyás* neve mellett a 15 éve alatt a másik „nagy öreg”, a szintén mindkét korszakban alkotó, zseniális *Fülöp Zoltán*, az Operaházhoz kötődő, lendületes *Forray Gábor*, a kivételes szcenikai tudású *Bakó József*, a szegedi klasszis *Sándor Lajos* s a fiatalabb generáció képviselőjeként, a Varga tanítványának is számító *Székely László* neve tűnik fel leggyakrabban a színlapokon. Az évtized közepétől aztán változni látszik a színházak látványvilága, a díszlet illusztratív funkciója helyett a játéktér, a térszervezés kap hangsúlyt, szaporodnak a látomásos, a hangulati hatásokat felerősítő díszletek. (Persze a legnagyobbak ezt is tudták: elég csak pl. *Fülöp Zoltán* csodálatos, hatalmas szecessziós *Turandotjáról*, vagy *V.M. Bánk* díszletéről lehántani a korizlésnek megfelelő festett vásznakat, cikornyákat s előtűnik a ragyogó szerkezet, ahol minden szereplőnek megvan a dramaturgiai ilag indokolt helye, vagy gondoljunk az 1973-as *Mózes* kizárólag fényekből komponált tereire). Elkezdődik a díszlettervezés önfelszabadító harcának máig tartó folyamata, a magyarországi tendenciáknak megfelelően képzőművészek, építészek veszik át a színházi díszletműhelyeket. Bár a Dóm tér őrzi konzervatív jellegét, felvállaltan nem kísérletező helyszín, Szegeden is érzik az idők szavát, bővül a tervezőnévsor. A *Madách*, a *Vígszínház* vagy a *Nemzeti* produkcióira építkező előadásokban feltűnnek az új nevek; leggyakrabban a festői vénájú *Fehér Miklósa* - sajnos csak 94-ig, de a mindig friss szemléletű *Götz Béla* konstruktív térszerkezetei, *Csányi Árpád* célszerű, expresszív hatású látványelemei még az ezredforduló után is. A képzőművész *Vilt Tibor* 77-ben a *Lear király* hatalmas kőköveit szoborja meg, a bábos *Kóós Iván* teremt egységes díszlet - és jelmezvilágot a *János vitéznek*, 1980-ban *Kass János* feszegeti egy hatalmas toronyból leomló cigánykendővel a színpadi tér lehetőségeit a *Piros karavánban*, s a filmes *Vayer Tamás* és rendező *Vámos László* is próbálja saját látomásait színpadra vetíteni. (1970 *Trójai nők*, 1972 *Rómeó és Júlia*, 1976 *Bánk bán*). Mögöttük áll, ha kell a szcenikusként is: *Székely László* és a térre az 1970-es *Cigánybáróval* bevonuló, építőművészeti diplomával rendelkező *Csikós Attila*, aki ezektől az évektől kezdve a Szabadtéri Játékok egyik legfoglalkoztatottabb

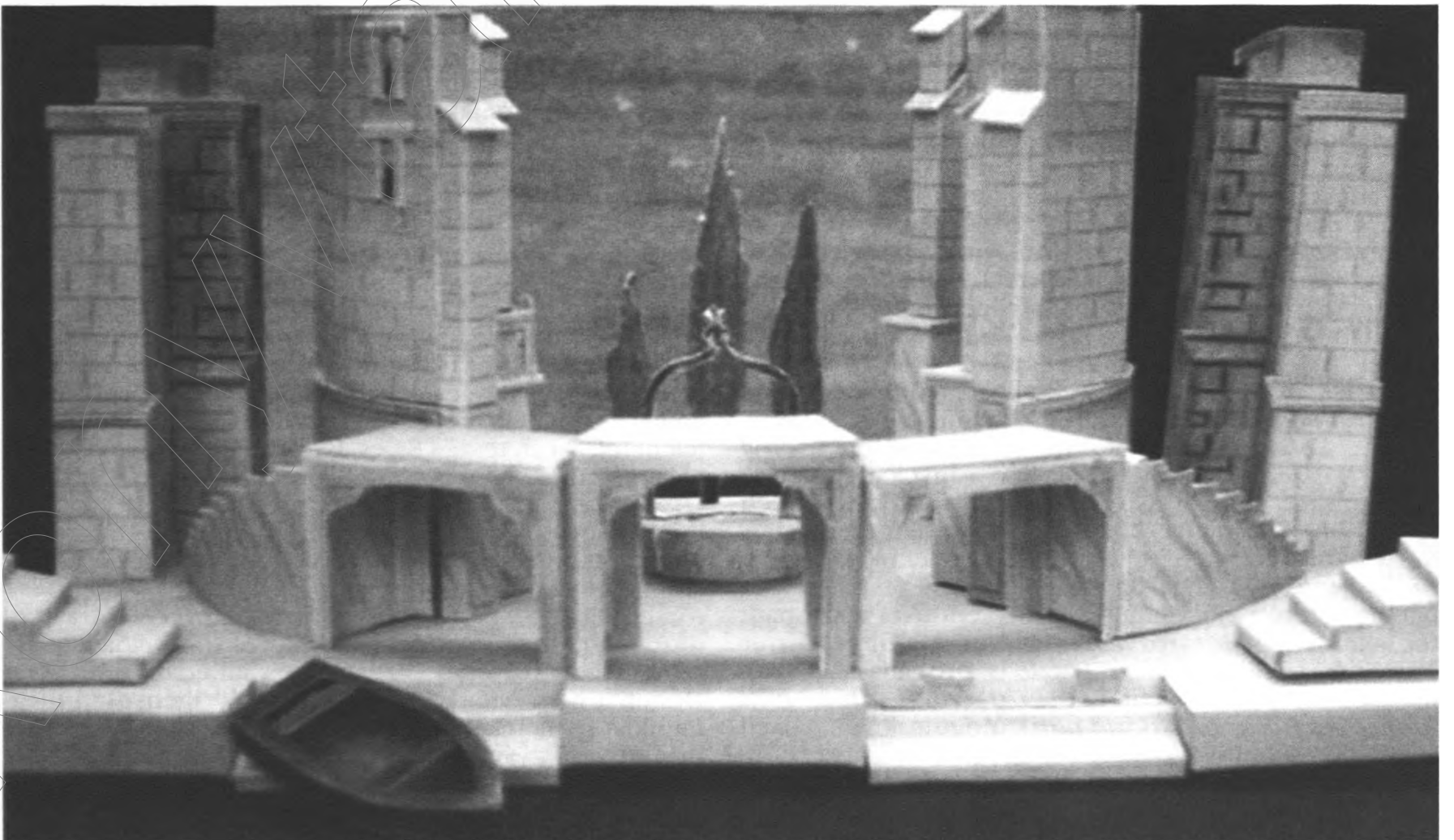
tervezője lesz. Több mint harminc produkció fűződik a nevéhez. Ő az, aki a hetvenes évek alkotói közül a mai napig szinte folyamatosan ott van a téren, karakteres meghatározója az utóbbi 30 év látvány-legendáinak.

Az abban az időben nagy feltűnést keltő, bayreuthi tanulóévei végén lesz *Horváth Zoltán* tervezőpartnerre a még régi sztárokat (*Saffi: Házy Erzsébet*) felvonultató előadásnak. A *Wagner-szentélyben* töltött tíz évet a szerencsével, a kitartásával magyarázza, meg azzal, hogy élete forduló pontjain jól tudott dönteni. A felvidéki, erdélyi származású szülők, a front megjárása után áttelepülő, később nagyberuházásokat irányító, építész édesapa és a református tanítókisasszony édesanya második gyermekeként véreben volt a művészetek iránti szeretet, melyet az általános iskola *Benedek Elek*-unoka magyar tanára, jó érzékkel, szavalással, színjátszással teljesít ki. A középiskola évei alatt fordult figyelme a rajzolás felé, amelyben nagy szerepe van az akkor fénykorát élő *József Attila Színház* tervezőjének, a sokoldalú *Neogrady Miklósnak*, akitől a természetes-aprólékos ábrázolás szakmai-technikai mesterfogásain kívül a színház-művészet iránti elkötelezettséget is sikerült elsajátítania. 16 évesen már teljes „*Bástyasétány 77*” díszletet tervez egy amatőr operett-produkciónak, és ott téblábol mestere mellett a színház-műhelyében, díszítőként, világosítóként, asszisztensként, közben kitartóan felvételizik a díszlet-szakra, míg aztán az Iparművészetin induló, a Candilis-iskolán alapuló, építőművészeti szakot szinte „neki találják ki”. Építész hallgatóként *Ráday Mihály* ajánlja be a legendás Egyetemi Színpad körébe. 1965-ben az *Universitas Együttessel* - az első prózai társulattal, amely kijutott nyugatra - a nancy-i fesztiválon, *Ruszt József* rendezésében, a *Karnyónéra* különdíjat kapnak. Ez volt a belépő Bayreuth-ba - *Wieland és Wolfgang Wagner* kikérőjére a harmadéves főiskolásért az egyetem nagytekintélyű rektora *Pogány Frigyes* áll jól. *Wolfgang Wagner* hozza az ügyes kezű, szinte a díszletműhelyben élő fiatalembert helyzetbe, mellette asszisztálhatja végig a 65-75 közötti legjelentősebb Wagner-produkciók megszületését, az „*Új-Bayreuth*” végső egyszerűség, az absztrakció felé elvitt színi formáit. S közben már akkor megismerkedhet a német operaszínpadok hozzánk manapság begyűrűző legismertebb tendenciáival, *Otto Schenk*, *Harry Kupfer*, *Götz Friedrich* rendezéseinek látványvilágával. Hazatérve az Operaházi műterem várja, ahol a szcenikus feladatok mellett önálló tervezésekben is bemutatkozhat, pl. a *Vámos László* rendezte *Trubadurban*, majd 79-től előbb a *Népszínház*, 83-tól a *Nemzeti Színház* vezető tervezője lesz. Ezekben az években olyan rendezők terelik a figyelmét a drámai terek a megformálására, mint pl. az Egyetemi Színpadon megismert *Ruszt József* - *Shakespeare* drámák, modern nyugati szerzők színrevitelében lesz alkotótársa *Vámos Lászlónak*, *Kerényi Imrének* is. Mintegy 16 produkciót a Szegedi Nemzeti Színházban jegyez.

S hogy a Dóm téri tervezéseire fókuszáljunk, éppen *Ruszt* szertartásszínháza az, amihez előbb 80-ban, *Páskándi Géza*: *Kálmán királyában*, majd 81-ben *Schiller Tell Vilmosában* próbál a nagy történelmi tablók helyett, csövázás, többszintes, fényeffektes, lovas bevonulásos tér- és látványkoncepciókat biztosítani, amely szimultán képes befogadni a mű valamennyi jelenetét. S ezt teszi a 84-es *István a király* árnyékában elég mostoha sorsú *Kacsóh* operettben a *Rákóczi*ban/ (*Horváth Zoltán* rendezése) is, melyet még a esőáztatá próbanapok, a térdig érő vízben úszó Dóm alatti öltözők is sújtanak. Valahol törvényszerű, hogy az olyan látomásos színházi rendezők, mint *Vámos László*, *Ruszt József*, vagy 86-ban a *Jézus Krisztus szupersztár*t rendező *Szikora János* rátaláljanak, és több előadásra is szövetséget kössenek az egységes, jól tagolt tereket, a Dómmal nem vitatkozó, jól szervülő, igényesen megmunkált felületeket tervező *Csikós Attilával*. A rockopera filmszerű vágásai, a ködbe vesző, szürrealisztikus bibliai képek és a modern showszínpad ellentétpárja a korszerű fénytechnika soha nem látott arzenáljának kölcsönzését követeli ki a Dóm téren, s egyben felveti a

Szabadtéri halaszthatatlan színpadtechnikai és nézőtéri megújítását. Közben az Operaház vezető tervezőjeként hivatalból újra a zenés színház elkötelezettje lesz, de rendszeresen tervez más színházaknak, így a *Margitszigeti Szabadtéri Színpadnak* is. 87-ben a *Webber: Requiem* és *Tolcsvay Magyar miséjének* látványrendezőjeként népművészeti motívumú margitszigeti alapdíszlete jól funkcionál a Dóm téren is, és megnyitja a többhelyszínes koproduciók sorát. 90-ben a megújulóban lévő operaházi vezetéssel, a fiatal *Nagy Viktorral* gondolja újra *Hunyadi László* helyszíneit. A magasba ívelő rusztikus gerendadíszlethez, jól illeszkednek *Rátkai Erzsébet* veretes, többretegű jelmezei. Bár 91-ben, pár héttel a Madách Színház *Mária evangéliumának* kőszínházi bemutatója után külön a térre készíti el egy katedrális gyönyörűséges „félbetörött” aranybarna boltíveit - János látomása, Mária mennybemenetele a templom előtt más eszközökkel kápráztatja el a nézőt, elkezdődik az együttgondolkodás az *Operaházzal*. A szabadtéri keretei a nagyszabású, látványos díszletek kiállítását, s az operaelőadásokon is egyre inkább megkövetelt, hosszabb próbaidőszakot igénylő, kidolgozott együttesmunkát - mindössze néhány előadásra - nem teszik lehetővé. (S hát valljuk be pazarlás is a két három előadásra létrehozott, esetleg netán visszatérő superprodukció, visszaélés nemcsak az anyagiakkal, de a művészek energiájával, a befektetett munkával is). Márpedig a 92-ben tervbe vett *Carmen* igényli a mozgalmas látványvilágot, *Nagy Viktorral* és a koreográfus *Fodor Antallal*, táncos, „musicales” operadramát terveznek... „Csikós Attilának a haciendák mediterrán világát félköríves tablóra fölmagasító arénaszíne olyan jól sikerült, hogy később a szabadtérink - történetében először - külföldi turnét is lebonyolított a produkcióval Xantenben. De maga a díszlet-jelmez-kellék arzenál is önálló életet élt, német, svájci és lengyel fesztiválokra kérték kölcsön (magyarán busásan kamatozott, visszamenőleg kifizette önmagát)” - írja *Nikolényi István* a Szabadtéri Játékok kézikönyvében. Tegyük hozzá, hogy a világsztárokat kiszolgáló (*Gail Gilmour, Mario Malagnini, Tokody Ilona*, s a 8000 fős stuttgarti arénában *Jose Carreras*), remekül világítható, lényegében egyterű, de sokat tudó konstrukció többször visszatért a térre, még tíz év múltán, 2002-ben is működőképes előadás volt. Közben alapdíszletként funkcionált, tujákkal dekorálva számos gálaestnek adott reprezentatív háttérrel. Igazi szabadtéri látvány volt a következő év *Aidája* is, bár a „közepe” kőszínházi változatban év közben az Operaház színpadán működött. A bevált alkotói

hármas, *Nagy Viktor, Csikós Attila, Vágó Nelly* (akik közben lassan Ringet is az Operaház színpadára varázsolták) most is rendkívül nagyszabású, elemekből építkező, külföldi fesztiválok is forgalomképes produkciót hozott létre, ami ugyancsak többéva, 97 után még 2003-ban is ragyogó előadás születik a hatalmas, zenére mozduló, cizelláltan faragott kötömbök között. A színpad rekonstrukció előtti utolsó évben, 93-ban még egy produkciót jegyez, régi játszótárssal, *Vámos Lászlóval* a *Cigányszerelem* operettszínházi előadásának szabadtéri változatát teszik a színpadra; álomszerű, romantikus díszlettel, hegyel-völgygel, valódi tavacskaival a színpadon, melynek a feltöltése aztán az adott színpadtechnikai körülmények között csak egy kancsónyi vízre redukálódik. A szétporladó vízcseppek és az operai igénnyel megszólaltatott Lehár-muzsika azért megteszik a magukét. A város és a szabadtéri vezetése központi segítség nélkül, egy huszárvágással megcsinálja a nézőtér- és színpad rekonstrukciót. A Dóm teret felszabadító nézőtér-csere a látványosabb attrakció, végre kikerült a Dömötör-torony a világosító tornyok fogságából, de a színpadtechnika megújítása legalább olyan halaszthatatlan és kétszer olyan költséges volt. A régi szenes lámpák helyére korszerű, programozható lámpapark, világosító pult került, megépült a forgószínpad, a nézőtéri raktárbázis díszletraktárként is funkcionálhat. A kilencvenes évek közepén Európa egyik legkorszerűbb szabadtéri színpadaként működhet a Dóm tér. Az építész *Csikós Attila* is álmodozik, még a nézőtér és a színpad nyitható - csukható fedésére is hoz terveket, nem is olyan drágák, de hát addig nyújtózkodj... Operaházi produkció szegedi változata, a *Bánk bán* avatja a megújult játszóhelyet, színházi függönnyel, vállaltan az illúziószínház scenikai gesztusaival, a *Bánk Gertrudisz* párbaj elemien erős képével, mindezt látványvilágában is az opera születésének korába helyezik a rendező *Kerényi Imrével* és s az egyik legkedvesebb alkotótárssal, a jelmezés *Vágó Nellyvel*. Még ebben az évben, a már operaházi főrendező *Vámos* tanár úrral, másfajta megközelítésben állítják színpadra *Verdi Ottelóját*, melynek Pesten és a Dóm téren is működnie kell, s melynek kiállítását a kritika is pazarnak ítéli. A színpadra érkező hatalmas hajó, orrán a hazatérő győztesrel, a világsztár *Ottelo-Checcelével*, a félköríves palotaoromzat, a lugas, a templombejárat fölötti Mária szobor motívumai, jelenéshordozó funkcióik mellett remek játéktérrel biztosítanak a tűzkórusnak, természetközelséget, intimitást a *Tokody-Desdemónával* énekelt szerelmi kettősnek, különös áhítatot az Ave Mariának.

MAKETT A SZEGEDI OTTELOHOZ

Már a korszerű színpadtechnika is segíti, hogy a megszo-
kott összefüggéseiből kiszakított valóságselemek egysé-
ges képzőművészeti látványt teremtsenek, megszüntes-
sék a kint és a bent paradoxonait, a színpadi valóságot
kitágítsák a Dóm két tornya között feszülő égboltig.
Vámos sajnos utolsó, végsőkéig letisztult rendezésére az
új operaházzal közös *Trubadurra* a következő évben
kerül sor. Itt is szimbólumrendszerrel működtetnek, a
bosszúdráma *Roden Pokol kapujának* érzékenyen
plasztikázott, felnagyított mása előtt történik, s a patiná-
zott sötétzöld falakat jól ellenpontoszák Azucena látó-
másának lángnyelvei, *Vágó Nelly* élénk színvilágú
cigányjelmezei. 96-ban visszatér a *Carmen*, 97-ben az
Aida. Érdekes a Dóm tértől ekkor búcsúzó *Varga*
Mátyás korábbi hasonló díszleteivel az összevetés;
meglepően hasonló a gondolkodásmód, a térszervezés, a
Dóm tömegének továbbépítése, de a fiatalabb pályatárs
már átértelmezi a tereket, a *Carmen* szimbolikus aréna-
ja kifordul, körülöleli a színpadot s a közepén dalol-tán-
col Carmen a végzete felé, az *Aida* sziklabörtöne
zenedramaturgiai pontossággal mozdul előre, exponál-
ja a halálba szédülő szerelmespárt s a fölöttük imát
mormoló Amnerist. Csikós Atillának pedig egy új sike-
res sorozata kezdődik az akkori Nemzeti Színházzal,
Iglódi István rendezésében a Szörényi-művek sorozata.
„A kiátkozott”, Kun László király tragikus élete,
„drámai jambusokban sok zenével, énekkel” és a folk-
lőrből merítkező, mégis mai hangzású, „szörényis” zenei
világ ellentmondása a tervezőknek is kihívás. Megint jel-
rendszerben gondolkodnak, a hatalmas korona-kupolát
rock-koncertek világítási rendszere ékkövezi, s fények
játéka teremt hol a Dómmal egybeolvadó katedrális,
hol pápai tróntermet, vagy borul sötétben a kun Edua
és László szárnyaló dallamú kettőse fölé. Ez az elem is
többéletű lesz, szerepet kap később a *Veled, Uram!*
bemutatóján az esztergomi Bazilika tövében kialakított
szabadtéri arénában, és visszatér Szegedre az új évez-
redben a *Szörényi Trilógia* szerves részeként. 98
Csikós-évad lett a Dóm téren., három produkció is az
övé. Újrázzik *A kiátkozott*, változnak a színházi vezetők,
az operaházi, emlékezetes *Salome*, majd a szolnoki
Doktor Zsivagó, s a *Jézus Krisztus szupersztar* után
most, mint az új szegedi művészeti vezetővel dolgozhat
együtt *Szikora Jánossal* egy szabadtéris alapművön a
Háry Jánoson, amely a kőszínházban majd más értékeit
csillogtatva él tovább. Hatalmas a látomás, groteszk látás-
móddal a magyarság sorskérdéseit vetítik a *Kortárs*
Balett mozgásvilágának segítségével a hófuvást és valódi
búzamezőt, a „nagyabonyi Burgot” és az „abonyi kettőt”
jelképező Dóm tornyokat vizionáló képekben a nézők
elő. A *Seregi-baletteken* is edződött Csikós Atillának
otthona a táncszínpad: a szikrázó kardos toborzónak, a
fiatalon elhunyt, már csillagokkal táncoló *Kaszás Attila*
ízeshetyke Háryjának van tere a magasba emelkedni.
Új alkotótársakkal, *Kerényi Miklós Gáborral* és
Jánoskúti Mártával készül a Verdi-repertoár bővítése-
ként, újra kettős funkcióval; operaházi és Dóm téri vál-
tozatban az *Álarcosbál*. Addigra, már valóságos specia-
listája lesz a szűkíthető-bővíthető díszletre meknek, az
eredeti, svéd változat kék-arany csodája most is illúzi-
ókelto. Biztonsággal hozza a darab végzetszerű miszti-
kumát, játéklehetőséget ad, kiemeli a kisebb gesztusokat
is. (Légfeljebb az operaházi verzió kritikusan emleget-
nek időnként kissé túlzott monumentalitást, hiába,
hiányzik nekik a szabadtér levegője.) 99-ben elkezdődik
a Nemzeti Színházzal közös terv megvalósítása, *Iglódi*
Istvánnal szövetkezve a *Szörényi Trilógia* részeként az
Atilla-Isten kardja átigazított változatának talál ki emel-
vényekből építkező, több járásos, mindhárom darabban
és a Nemzeti Színházban is működtethető is alapdíszlet-
tet. A *Makai Péter* által tervezett operás *Hoffman mesé-
it Kerényi Miklós Gábor* partnereként nagy stílusbizton-
sággal alkalmazza a már forgószínpados szabadtérre,
kellően nyesegetve a rendező kissé mindig túlbujánzó
vizuális fantáziáját. S az évezredet a Játékok történeté-
nek egyik legnépszerűbb alapművével, a
Cigánybáróval zárja, azzal a darabbal, amivel 76-ban a
szabadtéri pályafutását kezdte. *Tóth János* megújított
rendezésében most is festői, romantikus mese kel életre
operaszatárokkal, cigánytáborral, lovas hintóval, tűzijá-

tékkal. 2000 változásokat hoz a szabadtéri vezetésében
is, az elmúlt 8 év alatt már a harmadik csapat köti a szer-
ződéseket a különböző alkotói teamekkel. *Csikós Attila*
produkciói tovább futnak, visszatér a *Cigánybáró* és
tovább épül a *Trilógia* deszkavára: 2000-ben egyenlőre
az *István a király* mutatkozik be a mindent tudó szim-
bolikus alapdíszletben, melyben pazar világítási megol-
dások emelik ki, hozzák helyzetbe. *Rátkai Erzsébet*
művés jelmezeiben a Nemzeti Színház csapatát. Most is
elkerüli azonban egy másik itteni alapmű, a 19 nyáron át
színen lévő *Madách Tragédia*, melyet végre műsorra
tűznek, s melyet a szegedi színház szinte natúrban, dísz-
let nélkül valósít meg. (nem is ez volt vele a probléma).
2001 augusztusa lesz a *Trilógia* időszaka: 9,10,11-én és
16,17,18-án és a 20-i „sláger” *István* előadásokon zökkenő-
mentesen mentesen működik a színpadtechnika, a lát-
ványvilág, de a folyamatosan változó hangrendszer
hibái és a vezetés-alkotók-szerzők közötti ellentmondá-
sok is színezik a háttérrel. Így aztán a Szegeden új rész, a
Veled uram! fényvarázsai, részletszépségei, Imre her-
ceg homályba vesző, végzetes vadászata a
Holdároknak, felsorakoznak a *Trilógia* valószínűleg
egyszer megvalósult értékei közé. 2002-ben szaporod-
nak az egyestés gálaestek, koncertek, táncestek - nem
telik új operabemutatóra a szabadtéri büdzséjéből. A
Carmen biztosítja a műfaj s alkotói jelenlétét a téren, az
aktuális operacsillaggal, *Komlósy Ildikóval* kiállított
produkció győz, az operabarátok elfogadják, hogy most
nem a látvány már ismert poénjain van a hangsúly.
2003-ban az *Aida* a visszatérő, legfeljebb a bevonulási
indulóra tevékaraván helyett lovas szpáhik masíroznak...
s utoljára működik együtt Szegeden a *Csikós-Vágó*
Nelly páros, két év múltán már Nellyke az angyalok
„viselt dolgait” tervezi.. Változik az operaházi felállás is,
a közös produkciók az operettszínházas musicalokra
szűkülnek. Egy vita nyomán aztán 2005-ben elhagyja az
Operaházat - pedig az előadásai máig műsoron vannak.
Szegeden is kimaradnak szezonjai, közben jelentkezett
egy újabb tervezőgeneráció, *Kentaur*, *Rózsa István*,
Zeke Edit, *Menczel Róbert* színesítik a musicalok, operet-
tek, néptáncgálák látványvilágát. 2008 nyarán viszont
szuperprodukcióval tér vissza, a „társulatos” *István a*
király felkérése *Szikora Jánossal* megint többfunkciós:
fedett arénák, a koronázóváros, Fehérvár sportstadionja,
a Szent István Bazilika előtti tér és Szeged egyaránt hely-
színek. 22. nyarat tölti a Fogadalmi templom előtt, házi-
tervezőként természetesen, hogy az *István a király* új vál-
tozatánál is a Dóm homlokzati rajzát maga elé terítve
gondolja végig a nemzeti rockopera játéktereit, jelrend-
szerét. A rendezői koncepció ezúttal konkrétabb helyszí-
neket kér, de megmarad a látásmód frissessége; az épülő
románkori bazilikarészlet falai körül zajlik az élet, foly-
nak a hatalmi harcok - a sámándombon szoborrá mere-
vedett, viharvert tölgy, idézi a magyarság gyökereit, de
funkciója is van: akasztófaként használják. A koronázás-
kor aztán a díszlettemplomon keresztül felragyog a Dóm
homlokzata, mintha a szereplők a nyitott kapujában áll-
nának. A kopár fa felett, a Tisza felől pedig világít a teli-
hold... Hát ezt más helyszíneken nem lehet könnyű így
összehozni.

A magyar színpad nagyságai, a Szabadtéri Játékok tisz-
teletbeli „örökös tagjai” - *Básti Lajos*, *Gábor Miklós*,
Simándy József, *Vaszy Viktor*, *Varga Mátyás*, *Vámos*
László vagy *Vágó Nelly* köteteikben életük, pályájuk
alakulásában meghatározónak ítélik a szegedi fesztivál-
nyarakat. A maiak közül a rendező *Szikora János*,
Kerényi Miklós Gábor, *Tokody Ilona* vagy a karmester
Pál Tamás is mindig valami különös erőről, emelkedett-
ségről nyilatkozik, ami segíti az alkotómunkát.. *Csikós*
Attila eddigi életművéből tán egynegyede kötődik a
Dóm térhez, ahogy mondja, *ezt itt csak lélekből, hittel*
érdemes csinálni... S milyen nagyszerű lenne egyszer
egy Tannhäuser ebben a környezetben... Pályaképe és
a Szabadtéri látványvilágának története szorosan össze-
függ, *Varga Mátyás* hagyományainak folytatója.
Kívánunk neki is még sok-sok szép szép szegedi „sza-
badtéris” nyarat.

A SÚGÓLYUK TITKAI

Suttogni. Sugdolózni. Sűgni. A gyermekkor emlékei telnek meg nosztalgiával a kifejezések hallatán: az egykor fülbe rebegett nagy titkok jutnak eszünkbe, vagy amit a szerelmes diákok nem mertek hangosan kimondani. De előfordult ilyen titkos információközlés az iskolai táblánál is feleltetéskor, amikor kínokkal küszködő osztálytársunk nézett könyörgően a padokban ülőkre, hátha segít valaki. Persze, mindig akadt, aki sűgött, elnéző tanár pedig – mint a jó színházi közönség – meg sem hallotta. Létezik a teátrumi társulat rivaldafényen kívül eső holdudvarának is egy olyan munkatársa, aki mindig ott tartózkodik a színpadon a szereplőkkel, mégsem látszik. Folyamatosan beszél, ám – ha hibátlan az előadás – mégsem hallatszik. Ő a sűgő: foglalkozása a „civil” társadalom szá-

mára titkok tára, a színészek pedig egyik legnagyobb mankójukra támaszkodhatnak állandóan jelen lévő, a szöveget tökéletesen ismerő és „előmondó” munkatársukban. Hiszen láthatatlan emberünk éppen azért ül mindig testközelben, elrejtve a nézők tekintete elől, hogy a kritikus pillanatokban is megadhassa a sűgőlyukból azt a segítséget, amelyre bármely kollégának bármikor szüksége lehet, s maga az előadás mégse szenvedjen csorbát.

A prózai tagozat igen régi törzsgárdatagja Vojta Margit: szeptember 3-án múlt éppen 35 éve, hogy a Szegedi Nemzeti Színházhoz került – kollégái Margónak „keresztelték” el: a fiatal lány előtte amatőr színjátszó volt. Segédszínésznek jelentkezett Giricz Mátyásnál, egy váratlan beugrás azonban a sűgő pálya felé mozdította. Bár két ízben is felvételizett a színművészetire, Margit ettől kezdve itt ragadt, s talán furcsának tűnik, de azt mondja: néhány év múlva teljesen elmúltak addigi színészi ambíciói, kizárólag a sűgő szakmára koncentrált. A mesterség csínjára-bínjára nem tanította senki. Amint megtudjuk tőle, gyakran a kiöregedett színészek ültek le sűgőnek. Belőlük aztán igazán jó munkatársak váltak, hiszen belülről tudták, hogyan működik a színész. A sűgő ugyanis nemcsak a szöveggel tanulja meg, hanem a színészeket is, hogy kellő empátiával és megfelelő ritmusban adhassa a segítséget.

A Kávéház egyik esti próbája után zuhan a színészklub egyik székébe Margó. Láthatóan kivette az erőt belőle a több órás intenzív munka – sebj, néhány perc levezetés után már a múltat kezdi idézni. A pályakezdő sűgő első darabja A szabin nők elrablása volt. Ezt a Leányvásár és egyéb zenés darabok követték, majd következett a prózai mélyvíz. A statisztika nem is oly meglepő: az eltelt három és fél évtizedben több mint százötven bemutató adott neki munkát, és persze dolgozott emellett a Szegedi Szabadtéri Játékok produkcióinál is.

Belegondolni is érdekes: vajon mennyire van ráutalva a színész a sűgóra? Vojta Margit szerint ezt embere válogatja, és leginkább attól függ, ki mennyire eredményesen tanulta meg otthon a szöveget. A dolog mégis összetettebb: a próbák alatt kiderülhet az is, hogy vannak színészek, akik a sűgővel tudnak jobban tanulni – náluk természetesen fokozott súlyt kap a háttér segítsége. S persze mindnyájan emberek vagyunk, a legmagabiztosabb szereplőnél is beüthet valami váratlan rövidzárlat. Ezekre a félelmetes pillanatokra Margó tucátjával hozza a példákat, s kiderül, a pillanatnyi lebénelés nem válogat, elérhet bárkit, legyen bármekkora híresség vagy készült föl akármilyen alaposan.

Összeszokott társulatnál az ember félmozdulatokból, alig-hangsúlyokból, pici megbicsaklásokból is tudja: itt baj lesz, segíteni kell. De mi a helyzet azokkal a színészekkel, akiket az ember nem ismer? Vajon milyen egy új kollégának, egy „idegennek” sűgni? Margó a saját hozzáállásáról beszél, és lassacskán kiderülnek a kis szakmai titkok. Először feltérképezi az illető színpadi mozgását, stílusát, szöveggondásbeli jellegzetességeit, s mintegy idomul hozzá, ráhangolódik. Hiszen nincs két ember, akinek egyforma lenne a ritmusa. Ezért is kell a sűgőnek jó füllel is rendelkeznie. Sőt, jó szemmel is. A pillanatnyi elakadásokat, bizonytalanságokat az előadások alatt azonnal meg kell látni, s persze meghallani, hogy abban a pillanatban úgy érkezzen a mentőöv a sűgőlyukból, hogy a közönség ebből semmit se vegyen észre. A különféle beugrásoknál ezért még nagyobb figyelemmel kell kísérni a színészt, hiszen lehet, hogy csak egy napos próba előzte meg a fellépést, ez pedig nyilvánvalóan nem lehet elégséges a teljes szövegbiztonsághoz. Ez egy hallatlan támasz a színésznek, biztonságérzetet ad, ezért sokan külön meg is köszönik előadás után a munkát, a segítséget. Hiszen olyan országos hírű kedvenceknek sűgött, mint Simándy József, Bessenyei Ferenc vagy Kútvölgyi Erzsébetnek a Szabadtéri Popfesztiváljában, de folytatható a sor Avar Istvánnal, Cserhalmi Györggyel és másokkal. Nem lehet csodálkozni hát, hogy jó néhány rendező kifejezetten ragaszkodik a sűgő személyéhez. Ha nem is hasonlítható ez a színházi szereposztáshoz, azért jól jelzi: fontos szempont, hogy ki kivel képes a legjobban, a legeredményesebben együtt dolgozni.

Jól mondja Vojta Margit, mindnyájan emberek vagyunk. A színpadi szereplőknél akár az izgalom is okozhat pillanatnyi rövidzárlatot. De vajon a sűgőnek van-e lámpaláza, mint oly sok színésznek? Margó azt mondja, bizony előjöhethet ez az érzés, főként azoknál a daraboknál, amelyeket különösen szeret. Ezeket még jobban akarja megoldani, dédelgeti őket – de hát itt még a több hetes kemény próbaidőszak is élvezet.

Megmaradtak persze emlékként az igazán élvezetes korszakok, s velük együtt azoknak a színházi embereknek a hatása, akikre Margó máig a legszívesebben gondol. Ruszt József működése kerül szóba, s Alföldi Robi – ők mindent tudtak a színházról, a színházi emberekről, és igazán nagy ismerői voltak azoknak a titkoknak, amelyek misztikumából a zsöllye székéből csak a csoda látszik.

A LÁTHATATLAN KARMESTER

Úgy látszik, nincs olyan távoli terület, ahonnan ne ejthetné rabul egy életre az ide érkezőt a színház világa. Stefanik Sándor népszerűségének akár fokmérője is lehet, hogy igen kevesen ismerik a valódi nevét, mindenki csak Stefinek szólítja a 42 éves ügyelőt. A huszonegy esztendővel ezelőtt, 1987. augusztus 24-én bekapogató fiatalember kollégájával együtt keresett munkát a színháznál: érdekes az előtörténet is. Ő maga épületgépészként végzett, az akkori kábelgyárban volt hőközpontkezelő. Munkatársa és barátja mélyépítőként dolgozott, de színész szeretett volna lenni, ám nem vették föl a főiskolára. Hallgatott hát Stafi tanácsára, és mindketten ideballagtak – Kocsis Jóska akkori műszaki vezető azonnal be is szervezte őket úgynevezett fejtépesnek. (Ő az a munkatárs a műszakból, aki a színpadi szereplő fejére fókuszál a fényvel.) Az azonban tény, hogy Stefanik Sándor csaknem dupla annyit keresett előző munkahelyén. Miért mondott mégis igent a színházi ajánlatra? Kocsis Jóska megmutatta

nekik a nézőteret... Egy pillanat műve volt beleszeretni - s az egykori gépészi mára elmondhatja, hogy életének pontosan a felét a színházban élte le.

Az első néhány hónap után a fiatalember „mélyvízbe” került: a világosító helyett kellett beugrani a fény szabályzóhoz. S bár a berendezés bonyolultnak tűnt, a darab sem volt egyszerű - A bolygó hollandit Kerényi Miklós Gábor rendezte -, mégis sikerült megoldani a feladatot. Egy műszaki karrier vette így kezdetét, Stefi az egykori tanítómestereket említi: a világosító Czékus Lászlót, s az egyik vezető ügyelőt, Fábrián Pétert.

De hol is áll az ügyelő a színház sokak számára ismeretlen belső hierarchiájában? Stefanik Sándor tömören fogalmaz: nagyjából ő az előadások láthatatlan karmestere. Az első figyelmeztetőtől kezdve bárkinek utasítást adhat az épületben, egészen az utolsó, záró mondatig, amikor elhangzik, hogy „köszönjük, az előadást befejeztük”. S nemcsak a műszakra vonatkozik ez, hanem a színészekre is - hiszen megeshet, hogy valamelyik szereplőnek ő mondja meg a végsőt, amikor be kell lépnie, néha még az első mondatot is. Ehhez persze tanulni kell folyamatosan, megismerni minden művet. Az idő hozza meg az eredményt: egy-egy darab átlagos próbaideje négy-öt hét. Ez ötven-hatvan próbát jelent, ennyi idő alatt rögzülnie kell minden lényeges dolognak. Csak hogy a jó ügyelőnek ugyanolyan fontosak a részletek is, a mozgások, ki honnan jön be, mit csinál a színpadon, hol megy ki... Stefi mindenestre előadás előtt azért átnézi a saját példányát, hogy mi az, amire nagyon oda kell figyelni. Talán nem véletlen, hogy Stefanik Sándor szerint valamiért - tisztelet a kivételnek - a műszakból kikerülőknél van nagyobb érzéke ehhez a szakmához. Ők ugyanis tökéletesen ismerik a színház fölépítését, ki mit csinál, s azt is tudja, hogy milyen problémával kihez forduljon. Ezzel koránt sincs vége a dolognak: az ügyelőt el kell fogadnia a művészeti résznek, a színészeknek és a rendezőnek is. Egy idő után mindig kiderül, ki az, akivel a teljes stáb együtt tud dolgozni.

Kíváncsivá teszik az embert az elmondottak, vajon a külföldről ideérkező sztárok mennyire értékelik a műszak munkáját. Ügyelőnk már sorolja is a hírességeket, akik az elmúlt két évtizedben megfordultak Szegeden. Persze Demis Roussos, a Boney M. vagy éppen Richard Clayderman látogatásakor természetesen nem alakult ki különösebben mély kapcsolat, említi viszont a legutóbbi évadból José Curát: ő nagyon megköszönte a műszak teljesítményét. Stefi csodálattal beszél a tenoristáról, kellemesen csalódott benne. Testközelből láthatta ugyanis, hogy a latinosan macsó Othello civilben mennyire nyugodt és egyszerű ember. S persze igazi profi - nem gyakran látni énekest, aki a színpadra lépése előtti másodpercekben még egy fürt szőlőt csipegetett volna.

Bizony - nagy titkokat lát az ügyelő is...

A TÜKÖR KÉPE

A színházi háttérbirodalom egyik intim zuga Bognár György és kollégáinak műhelye, a fodrászat. Jószerével mindenki megfordul itt, s nem véletlenül. A tükör nyújtotta képet vizsgálja színész, énekes s persze maga a mester is: kielégítő-e a végeredmény, vagy még kell rajta igazítani. A frizura ugyanis nemcsak a színházlátogató közönségnél fontos, amikor ünnepi ruhát öltének az esti előadásra, hanem a színpadon is - a reflektor kegyetlenül igazságot szolgáltat a színpadon is, ha valami nincs rendben a hajjal.

Bognár György - vagy ahogyan mindenki hívja a házban: Gyurika - szintén a régi motorosok közé tartozik, 1971. március 1-jén vált a Szegedi Nemzeti Színház dolgozójává. Az 55 éves hajszobrász női fodrászként vizsgázott, de amint mondja, ebben a világban mindent kell tudni, nem számíthat, hogy művésznő vagy férfi frizurája a feladat. A tény azonban, hogy színpadi szereplők ülnek a székekben, egyúttal éles különbséget is tesz az itteni műhely és a sarki fodrászat között: itt színházi frizurák készülnek, túlnyomórészt tervezői útmutatások alapján. Persze ahány darab, annyi rendezés és különböző tervezői megoldás, némelyik még a véleményeket is megosztotta - Gyurika is emlékszik néhány kirívóbb esetre. „Emlékszem egy Traviata-rendezésre, ahol a szereplők csodaszép jelmezben léptek föl, ám a tervező ezekhez a szinte burjánzó ruhákhoz végletekig leegyszerűsített, szinte lenyalt frizurát képzelt el - idézi föl a történetet Bognár György. - Nagy ellenérzéseim voltak akkor, egyszerűen nem tetszett, amit láttam, ennek ellenére meg kellett csinálni. Nem voltam egyedül az aggályaimmal, hiszen maguk a művészek sem érezték jól magukat ezzel a hajviselettel.” Mint kiderült, az egykori kis szakmai túska fájdalma később megszűnt: Oberfrank Péter irányítása alatt már másféle frizurák készülhettek a szereplőknek...

A kezdetekről beszél Gyurika - ideérkezésekor Lendvai Ferenc volt az igazgató, akire úgy emlékszik, hogy egészen rendkívüli alaposággal foglalkozott az ügynevezett műszakkal is, a színház háttér munkásaival. A színészek között pedig olyan nevek voltak, mint Dayka Margit, Győri Franciska, Harmath Éva, Karikó Teri, Nagy Attila és felesége, vagy a szubrettkirály Oszwald Marika. A fiatal fodrászt persze már korábban elvarázsolta a színház világa, olyannyira, hogy tizennégy évesen statisztált az akkori János vitézben. Ez a vonzalom a későbbiekben sem szakadt meg: volt ő katona, pap a Parasztszünetben - sőt kurtizán is, ha minden igaz, az André Chenier-ben.

A színházi fodrászműhely akkori mestere, Keczei Dezső bácsi vette maga mellé, tőle tanulhatta hát meg a szakma speciális fortélyait. De amint mondja, igen sokat tanult a szolnoki főfodrász Dobos Ferencről és feleségétől. Volt persze itt arra is példa, hogy apáról fiúra szállt a mesterség: ilyen volt a Mányik család. Mindenesetre láthatták a szorgalmat a színházban mások is, hiszen Gyurika már az első nyáron mehetett dolgozni a Szegedi Szabadtéri Játékokra... Az esztendő alatti remek előadások kapcsán persze emlékezetessé vált néhány humoros malőr is, a fodrász nagyokat derülve meséli az egyiket, amely Csemer Géza és Szakcsi Lakatos Béla musicalje, a Piros karaván előadásakor esett meg. Történt, hogy a lányt játszó Kishonti Ildikó haját ügyes trükkökkel kellett preparálni, az egyik jelenet fő akciója ugyanis egy látványos veszekedés volt, ahol a megtépázott frizura földre hulló foszlányai hullanak a földre. A próbák alatt minden rendben történt, ámde érkezett a premier napja. A rafinált rögzítések úgy látszik, nem bizonyultak elég tartósaknak, ugyanis a művésznő haja már a színpadra lépéskor elkezdett foszladozni, úgyhogy az ominózus hajba kapáskor már nem nagyon volt mit tépkedni...

Országos, sőt világsztárok rendre megfordulnak a kis műhelyben: Bognár György elsőként Marton Évát említi, aki Gertrud szerepéért öltött parókát. De ült már Gyurika székében Tokody Ilona, Rost Andrea és a kitűnő mezzoszoprán, Komlósi Ildikó is. Óhatatlan, hogy ne jusson az ember eszébe a legutóbbi évad macsós Otelloja - bizony, a fodrászat egyik kolléganője dolgozott José Cura haján is.

A társulat nem maradt mindig a kőszínház falai között, s az eltelt több mint harminchév alatt Bognár György bejárta a fél világot. A helyszínek között szerepelt Németország, Hollandia és Svájc, az operával Angliába jutottak el, a balett pedig iraki turnéjára vitte magával fodrászukat. Hasonlóan szép emlékek maradtak a bulgáriai operafesztiválról.

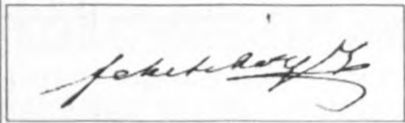
Négy esztendeje, hogy Gyurika milliós nézettségű vendéggé vált egy ízben: Alföldi Róbert hívta meg beszélgetőtársnak televíziós műsorába. A szegedi fodrász azért is büszke erre az adásra, mert úgy tudja, hogy ő volt az első háttér munkás az ismert rendező vendégei között. Itt a városban rendszeres vendég a Közéleti Kávéházban, ahol - mint mondja - két-három órás esteken találkozhat a szegedi közönséggel. Ám több esetben megfordult a mikrofonon: Bognár György ugyanis műsorvezetőként is bemutatkozhatott az egyik regionális televízióban - aligha meglepő, hogy ezeken a beszélgetéseken a Szegedi Nemzeti Színház művészei voltak a vendégei...

125

Egy kiváló hídtervező

ÚJABB SZOBOR A MÉRNÖKI PANTHEONBAN

Örömteli pillanat a nagy hídtervező - Feketeházy János - szobrának avatása itt Szegeden, ahol 1880-ban 38 évesen nemzetközi pályázaton az ő tervét találta a zsűri a legkiválóbbnak, s ahol 1883-ban - 125 évvel ezelőtt - felavatták az Eiffel-cég építette csipke finomságú Tisza-hidat.

Ki volt az a mérnök, akinek tervét a híres Eiffel látatlanul elfogadta azzal, hogy a nemzetközi pályázaton saját terve mellett másodikként ezt is benyújtotta, meghozza sikerrel?

Feketeházy János 1842-ben született Vágsellyén, Bécsben és Zürichben végezte egyetemi tanulmányait, s szerzett oklevelet. 1866-ban, Bécsben helyezkedett el a vasútigazgatóságon, itt - felismerve tehetségét - mindjárt egy Duna-híd és egy Boszporusz híd tervezésében vehetett részt, 1867-ben a kiegyezés után honvágytól űzve mégis hazajött, itt akart a haza javára lenni. A vasútépítési igazgatóságon, majd a MAV-nál 25 éven keresztül tervezett vasúti hidakat és más acélszerkezeteket. A szegedi híd pályázatán elért sikere előtt részt vett Ybl Miklóssal a budapesti Margit híd tervezésére kiírt pályázaton (1872), a Fővármház (ma Közgazdasági Egyetem) (1873), az Operaház tetőszerkezete (1874) ugyancsak az ő nevéhez fűződik. A párizsi világkiállításon (1878) oklevelet nyert újszerű Duna-híd tervével, s részt vett a Nyugati pályaudvar szerkezetének tervezésében is (1875), Eiffel e két munkájából ismerte meg Feketeházyt.

Pár szót Szeged Tisza-hídjairól: 1686-ban már állt a hajóhíd, 1858-ban pedig elkészült a vasúti Tisza-híd, mely hazánk második állandó acélhídja volt. 1879-ben a rettenetes árvíz elpusztította Szegedet, emberéletben csak azért nem esett hatalmas kár, mert a hajó- és a vasúti hídon menekülhettek a hajléktalanná váltak. Az új hídnál 1883-ban részben magyar munkával: a magyarrá lett Gregersen norvég ács készítette a híd alépítményét, az acélszerkezet pedig Resicán készült.

A négynyílású ívhíd a fennmaradt képeslapok szerint nemes vonalú, minden részletében szép alkotás volt. Figyelemreméltó, hogy ez volt az első állandó hazai, közúti Tisza-hidunk, sajnos 1944. októberében a II. világháború a modernizálást és a mellette lévő elpusztította. Jó tudni, hogy nemcsak emléke él a Feketeházy János tervezte szép szegedi hídnál, hanem három 60-70 m nyílású híd áll hazánkban, melyek a Tisza-híd épségben megmaradt részeiből épültek. A hidak tovább élnek: a ma Belvárosinak nevezett híd 1948-ban épült, az eredeti hídtól eltérő nyílásbeosztással és szerkezettel. Az alsópályás (147 m nyílású) hidat Mihailich Győző egyetemi tanár tervezte.

Szeged nemcsak abban volt első, hogy itt épült az első állandó vasúti és közúti híd, hanem abban is, hogy második hídjával (1979) is megelőzte Szolnokot.

Szeged a hidak, meghozza a korai, nagy, híres hidak városa, ezért külön is öröm, hogy Szegeden Zielinski Szilárd után, aki a vasbeton hídépítés megalapozója volt, az első sikeres acélszerkezet-tervező szobra is hirdeti a hazai hídépítők kiválóságát.

A már említett Mihailich Győző mellett Szeged első közúti hídjának erősítésében Szikszay Gerő, (ő tervezte a bajai Duna-hidat) és Algyay Pál, Szeged szülötte, egyetemi tanár, államtitkár, a Petőfi híd tervezője is közreműködött, szép lehetőség az ő emléküket is megörökíteni.

Térjünk vissza Feketeházy munkásságára, elismertségére: szegedi sikere után még többet alkotott. A Keleti pályaudvar tetőszerkezete (1883), a szolnoki vasúti Tisza-híd (1886), hadihíd szerkezet (1887), az első forgóhíd Fiumében (1888), Komárom közüti Duna-hídja, több szabadalma és már nyugdíjasként - 50 éves korában egészségi okokból kérte nyugdíjazását - a Ferenc József, ma Szabadság híd volt pályafutása világszerte elismert legnagyobb alkotása. Szerencsére Komáromban és Budapesten még részben az eredeti hídszerkezetek láthatók.

Hatalmas életmű egy avatóbeszédbe nem fér bele, a most nyílt kiállítás és bőséges irodalom áll az érdeklődők rendelkezésére, mindenkit buzdítok Feketeházy János életének megismerésére.

Személyes, családi életéről pár szót. 42 évesen kötött házasságot Fekete-Szecsei Júliával, három gyerekük közül Tibor fiatalon (1911) meghalt, János mérnök, Gyula katonatiszt lett. A családban ma is vannak mérnökök, itt és Vágsellyén is ápolják emlékét.

Szülohelyétől nem szakadt el a zseniális tervező, vissza-visszajárt, 1922-ben pedig 80 évesen hazament, otthoni balesetben egyik lábát elvesztette, s 85 évesen hagyta itt a világot, s temették az édesapja által épített temetőkapornában

A rendkívül sokoldalú és tevékeny mérnök a nemzetközi pályázatokon igen jelentős díjakat (10, illetve 20 ezer P) nyert, ám kitüntetését csak Baross Gábortól kapott.

A lexikonok (1894-től) korrekten ismertették alkotásait, a közvélemény azonban nem igazán ismerte, ezért volt rendkívül fontos Móra Ferenc „Kit ünnepeljük?” c. írása 1933 februárjában, a gyönyörű Tisza-híd 50. születésnapja előtt még kellő időben Lósy-Schmidt Ede a Magyar Mérnök és Építész Egylet kiváló technikatörténésze rendkívül alaposan kiderítette és publikálta Feketeházy János egész életművét, s kiemelten azt, hogy a Tisza-híd építésére kiírt pályázaton nem francia, hanem Feketeházy terve nyert. A Magyar Mérnök és Építész Egylet, melynek Feketeházy 1867-től, tehát alapításától tagja volt, 1933 szeptemberében ünnepi emlékülést tartott, majd 1935-ben szép domborművű emléktáblát helyezett el, Tápai Antal szegedi szobrász alkotását. Sajnos a híddal együtt ez az emléktábla is elpusztult, s csak 1967-ben helyezett el Feketeházy születésének 125. évfordulóján a Műszaki és Természettudományi Egyesület egy szerény emléktáblát a hídon. Faber Miklós a Műszaki Egyetem tanársegéde 1956-ban rendkívül alapos kutatómunkával eredeti dokumentumokat is (önéletrajz, fotók, stb.) felhasználva, melyeket a családtól kapott, cikket írt és kísérletet tett, hogy a Tudományos Akadémia visszaszerezze Feketeházy 1951-ben Budapestről kitelepített Gyula fiától elkobzott iratokat, terveket, Feketeházy János íróasztalát stb.

Méltató cikkek jelentek meg Feketeházy Jánosról, s a vele egyidős ugyancsak világhírű Kherndl Antal egyetemi tanárról. Életükről 1962-ben Budapesten a Budapesti Műszaki Egyetemen kiállítás nyílt.

1992-ben, születésének 150. évfordulóján Budapesten emlékülést tartottak, 1993-ban Vágsellyén szlovák, majd 2000-ben magyar nyelvű emléktáblát helyeztek el, 2005-ben pedig Emlékszobát avatott a Feketeházy Alapítvány és az útgazdálkodási és Koordinációs Központ. 2007-ben Feketeházy-díjat alapítottak az év kiemelkedő hídtervezője részére.

Feketeházy emlékét alkotásai (Komáromi Duna-híd, Szabadság híd, az Operaház tetőszerkezete, Fővámház), emléktáblák (Budapest 1896, Szeged 1967 Vágsellye 1993, 2000), bőséges irodalom, családja, tisztelői őrzik. Feketeházy János élete példa lehet, hogy a tehetséges, szorgalmas ember mit érhet el, „megnyugtatója az szolgál, hogy mindig buzgó és fáradhatatlan munkása volt a hazának, hogy kis rangja és kis fizetése ellenére oly sok maradandó becsű művet alkotott.”

Ápoljuk emlékét!

(Elhangzott 2008. szeptember 18-án a Szent István téren Feketeházy János szobrának (Szemercy-Kiss Balázs alkotásának) avatóünnepségén.)

Halász Lajos

Alkotók a 70-es 80-as években

SZEGED KÉPZŐMŰVÉSZETE - III.

ARANYI SÁNDOR: GÁTON

Festők

Az alföldi táj, az itt élő ember s mindenekelőtt a Tisza elkötelezett festője, a korszak egyik jelentős mestere volt *Dorogi Imre* festő (Kisújszállás, 1890. február 17. - Szeged, 1976. január 29.) Nyolcvanadik életévében, 1970. októberében gyűjteményes kiállításon mutatta be munkássága legjava termését a Móra Ferenc Múzeum képtárában, 1975-ben pedig kamarakiállítása nyílt a kupolában. Karakteres, szuggesztív egyéniség volt, akinek festészetében a Tisza látványa kozmikus léptékű, szerkezetes ritmusú szín- és fénytobzódással lett uralkodó elemmé lett. Festői munkásságában autentikus biztossággal kötődött a szegedi emberek életéhez, a tájhoz, a vizek világához. Festészete különleges helyet foglal el az alföldi karakterű festői törekvések sorában, sajátos kicsúcsosodása a természetelvű és képi fogantatású törekvések a lírát és drámát váltogató metódusának.

A szegedi képzőművészet háború utáni korszakának vitathatatlanul a legkiemelkedőbb alakja *Vinkler László* (Szabadka, 1912. október 1. - Szeged, 1980. december 2.). Munkásságának utóélete hozta meg igazán az őt megillető elismertséget. Az általa alkalmazott művészeti stílusokat mindig az adott alkotói problémafelvetéséhez igazodva választotta meg. Művei rendszerint filozófiai mélységű gondolatokhoz kapcsolódtak, ilyen értelemben alkotói prog-

ramja analógiáktól mentes maradt a szegedi és a kortárs képzőművészetben. Az analitikus kubizmus eszköztára nála a háború pusztításainak kifejezője lett, a szürrealizmus pedig mitológiai példázatainak hordozója, míg a tasizmus a belső világának kivetülése volt. A festő, pedagógus, esztéta, művészeti írói működést is folytató, akadémikus tanulmányok alapján képzett alkotó az absztrakt expresszionizmus körébe tartozó irányzatok sajátos változatait alkalmazta művei megalkotásában. Munkásságának záró szakaszában viszont ért eszmei, művészi alapállásának kiindulásához, a látványelvű, klasszikus példákhoz, utazásai élményei révén munkássága inspiratív vezérfonalához, a görög mitológiához. Az automatizmuson alapuló művészetfelfogás és a kortársi mezőnyben ekkor teret nyerő gesztusfestészen alapuló festői munkálkodása - utóbb már tudjuk - szinkronban volt a kortársi törekvésekkel.

A lírai absztrakt festészet egyik legkiválóbb hazai képviselője, Vinkler alkotótársa és a szegedi művésztanítványokat felnevelő műhely meghatározó szerepű mestere, *Fischer Ernő* festő (Losonc, 1914. július 18. - Budapest, 2002. október 9.) Alkotóként csak laza szálakkal kapcsolódott városunk képzőművészetéhez, de tanítványok útra indítójaként Vinklerrel együtt hatással volt az itteni kortársi mezőny kialakulására. 1959-től 1974-ig kötötte tanári jellegzetes, ornamentális és kalligrafikus formanyel-

vet alkotott, amely kifinomult színhasználattal szimbolikus kifejezéssel párosult.

A *Spirál* köréhez tartozó alkotók között a háborús idők generációjához tartozott *Lehel István* (Magyarkanizsa, 1917. - Szeged, 1973.) sajátos jelképekből felépített asszociatív utalású kalligrafikus festészete. *Kováts Margit* (Mindszent, 1930. október 19. - Szeged, 1997. július 4.) panteisztikus, vizionárius, szürrealisztikus művészete, amely az ember és az univerzum közötti viszonylatokat modellezte. A mágikus erejű csönd, egyben az emberi létezés mélyvilágának festői megszólaltatója volt. *Veres Mihály* (Szeged 1937. május 20. - Szeged, 1997. november) Motívumait jobbra ő is a természet kelléktárából vette, ám konstruktív, dekoratív, plasztikus és jelképes előadásával a filozofikus mélységű gondolatoknak is érzéki formát kölcsönzött. *Szűcs Árpád* (Ipolyvásztó, 1933. március 26.-) aki lírikus-kubisztikus festőiségevel, akinek ábrázoló módszerét panteisztikus és „pointilista” elvek alakították. Képeinek ihlető forrását a mediterrán tájak motívumaiban, Szeged jellegzetes épületeiben, jellegzetes táj-metaforáiban, a lírai kubizmus és a szecesszió ízlésvilágában találhatjuk meg.

Erdélyi Mihály (Szeged, 1894. szeptember 17. - Szeged, 1972. március 19.) festő franciás könnyedségű, eleven színvilágú festészete magányos jelenségként ragyogott fel még egyszer és utoljára a hatvanas évtized szegedi piktúrájában. Matrózként bejárta a fél világot, úti élményei hatására kezdett el festeni. 1920-ban Szeged város ösztöndíjával kezdte el tanulmányait a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. Három évtizeden át aktív résztvevője volt a helyi kiállításoknak. A szegedi élet teátrális, ünnepi és forgatagos szeszónájának vizuális felfedezése az ő festészetének eredménye, komikus világlátásával elegyített egyéni képalkotó művészete egyedülálló jelensége volt a szegedi piktúrának. 1971-ben 50 festményét és 50 grafikáját szülővárosának ajándékozta.

A hatvanas évtizedben a kibontakoztatott életművel bíró mesterek - *Dorogi, Vinkler,* és *Erdélyi* - mellett hat-nyolc olyan alkotó tűnt föl, akik laza stílár szövegségben az évtized közepétől képek voltak meghatározó elemekké válni Szeged kortárs képzőművészetében.

Dér István (Csanádpalota, 1937. május 28. - Szeged, 1993. május 30.) volt az egyik karakteres, vezérszerepet betöltő egyéniség, aki a hatvanas évek elejétől jelentkezett műveivel a szegedi és a hazai kiállításokon, sötétre hangolt, erősen szerkezetes formaalakítású kompozíciókkal. Pályáját végigkísérte erős érzelmi kötődése a szülőföldhöz, hiszen a kétkezi paraszt emberek világából lett szegedi polgár, miközben mindvégig hű maradt eredendő környezetéhez. Egyik alapító tagja volt a szegedi *SZÖG-ART Művészeti Egyesületnek*. A természet- és ember centrikus művészet egyik utolsó, számottevő mohikánja volt. *Zombori László* (Szeged, 1937. június 6. -) festői munkálkodását is jellegzetes szerkezetesség uralta, de az ő élményvilága csak részben alapozódott az alföldi paraszti világ motívumain, monumentális hatású, nagy, tört síkokkal és vörösen izzó, ellentétes színekkel készült kompozíciói a kor jellegzetes kortársi ízlésvilágát tükrözték. A 60-as, 70-es években a tömbös, mértánias és jelképes előadásmód jellemzi képeit, később dinamikus és lírai hangvételű műveket készített. Az utóbbi években festészete már a lírai absztrakció formatartományába került. *Magos Gyula* (Budapest, 1932. december 6. - Budapest, 1995. január 17.) festő, aki Tömörkény István Gimnázium és Művészeti Szakközépiskola tanára volt, Szegeden élt. Főként portrékat és figurális kompozíciókat készített. Pályája elején kolorisztikus, expresszív forma-

nyelvet alkalmazott, majd a későbbiekben rátalált a nagyvonalú, pasztózus, monumentális jellegű tolmácsolásra. Főként Nagy István művészi szellemiségének. *Dénes János* (Orosháza, 1933. - Szeged, 1977?) 1958-tól szerepeltek alkotásai a szegedi és Csongrád megyei tárlatokon. Gyermekkorai élményeit, a paraszti élet mindennapjait örökölte meg a szerkezetes, konstruktív jellegű képein. *Fontos Sándor* (1920. január 17. Szeged- 1991. január 21. Szeged) festő - a tanyavilágból a városi környezetbe áttelepülő festő - mély színezetű, szerkezetes festői látásmódjával a tanyavilág ősi viszonyainak balladisztikus tolmácsolójaként egyedi jelenségként tagozódott be a szegedi képzőművészetbe. A század második felében működő nagy generáció tagjaként leginkább szerkezetes elvű, dekoratív hangvételű tájképeket készített, majd szakítva a reális látásmóddal kozmikus képzetű, expresszív látomásokkal alkotta meg kompozícióit. Pályája utolsó éveiben mozgalmas, jelképes és ironikus felfogású figurális kompozíciókat alkotott. Vele volt szellemi közösségben *Cs. Pataj Mihály* (Békéscsaba, 1921. december 22. - Szeged, 2008. január 24.) festő, akinek munkásságában végig alapélmény maradt a tárgyi, természeti inspiráció, az alföldi táj, az alföldi sík és a végtelen égbolt látványvilága. Nyugtalan, újat kereső, kísérletező egyéniség volt, aki a szuszékra, mint archaikus tárgyi motívumra építve bizáncias színvilágú, képi metaforákba, álomszerű látomásokba rendezte a lét, az elmúlás, a szépség, a hit és a történelmi körforgás attribútumait, aki az alföldi táj, a szülőföld szeretetének élményére alapozta alkotói programját. *Pintér József* (Szeged, 1922. szeptember 20. - Szeged, 2002. április 24.) évekig volt a helyi művészek szervezeti ügyeit intéző képzőművész szövetségi titkár, s ebben a minőségében érdemeket szerzett a város képzőművészetének menedzselésében, a szabadkai kapcsolatok kialakításában. Szerkezetes és visszafogott tónusú képeket alkotott, munkássága záró szakaszában a darabjaira hullott világ fanyar, expresszív kifejezésével foglalkozott. A *Dorogi Imre* és a szegedi posztimpreszionisták festői örökségét viszi tovább *Simon Miklós* (Szeged, 1937. szeptember 2. -), *Rostáné Papp Piroska* (Csongrád, 1926. október 22. -), *Farkas Gyula* (1946. szeptember 10.) *Fontos Zoltán* (Szeged, 1952-).

A hetvenes évtized szegedi festészetének felfedezettje, majd életműve lezárultáig a szegedi képzőművészet kiemelkedő alkotója volt *Zoltánfy István* (Deszk, 1944. szeptember 17. - Burgenland 1988. augusztus 14.) volt. Naiv szemlélettel átitatott szürrealizmusa, magán mitológiákból töltekező képi epikája szinte előzmények nélkül hozott váratlan sikert neki és Szegednek is. Embercentrikus festészetében olyan polgári szemléletet keltett életre, ami szokatlan volt szellemiségével, privát jellegével a kortársi mezőnyben. Művészetében a család, a generációk, az emberi kapcsolatok mindennapi történésekbe ágyazott képi mitológiájával foglalkozott. Későbbi művein egyre nagyobb teret nyertek a diszharmonikus, filozofikus jellegű festői meditációk. A század kisemberének privát történelme, önmegvalósítási buzdalma, a családi élet generációs legendáriuma kelt életre torzóban maradt életművében, kopottas színvilágú festészetében.

A nyolcvanas évtizedben megerősödött egy lírikussá, nosztalgikussá szelídülő de közösségi, természeti, lételméleti problematikákat boncolgató, esztétizáló festészetet valló lírai expresszív festői szemléletű alkotói kör, amely jelentősen módosította a rendszerváltás előtti Szeged képzőművészeti karakterét. Ennek vezéralakjai *Pataki Ferenc* és *Novák András* voltak. *Pataki Ferenc* (Szeged, 1941. június

17. -) a nyugtalan, sokoldalú, kísérletező alkotó, akinek munkássága átível a hetvenes évtizedtől napjainkba. Egyaránt otthonosan mozog a különféle festészeti technikákban és a legkorszerűbb grafikai eljárásokban. Pályája elején a természeti jelenségekből kiindulva barokkos mozgalmasságú, expresszív látomásokat teremtett. Formanyelvében Csernus Tibor, Max Ernst és Pollock művészetének tanulságait kamatoztatta. A 80-as évektől oldott, lírai víziók kerültek ki műterméből, melyek egy kozmikus léptékű, személyes mitológia megteremtéséről tanúskodnak. *Novák András (Rákoskeresztúr, 1936. november 4.-)* A 60-as, 70-es években jelképi töltetű, puritán tónusú és expresszív zaklatottságú műveket készít, tiltakozik a brutalitás ellen. Színházi tematikájú képeit viszont az összefogott, monumentális formaadás jellemzi. A 80-as évektől kötődik a nagyvonalú, komor és virtuális formaképzéshez, máskor megmértánian tagolt, absztrakt látomásokat teremt, de jellemzők munkásságára a csendéletek aktképek tematikája, a szépség, az, érzékiség megjelenítése is. Ehhez a körhöz tartozik *Sinkó János (Csongrád, 1949. április 24. -)* festő, a főiskola rajz-művészettörténet tanszékének docense, festői kibontakozása a hetvenes évtized végétől indult. Víziószerű kompozíciói a természeti kötődésű jelenségvilágban gyökeresnek. A tömör, egyszerű formákat kedveli. Képein a tárgyakat és jelenségeket szubsztanciaként jeleníti meg. Szívesen alkalmaz grafikai eszközöket és megoldásokat is. Ide sorolhatjuk a nyolcvanas évtized végén startoló fiatalabb kollégák köréből Vinkler tanítványként, a hetvenes évtized végétől jelentkező önálló kiállításokkal *Bakacsi Lajos (Szeged, 1949. január 4. -)* festő, grafikust, akinek munkálkodásában kezdetektől egyenértékű a grafikai és a festői kifejezés, az ex-libris és a kisgrafika területén sikeres alkotó. *Nánay Szilamér (Budapest, 1952. március 22. -)* gondolatok kifejezési nyelveként felfogott autonóm művészeti műfajok keretén belül festményeket, grafikákat alkot, kárpitokat tervez, s a feladatként kezelt reklámgrafikát a kor kihívásának tekinti. Pályakezdésétől foglalkoztatja a világ multidimenziós jellegének kutatása. A nyolcvanas évek végétől organikus motívumok és rovásírászerű jelek, majd a formák minimalizására törekvő igény jelentkezik képein.

A tárgyalt korszakhoz kell sorolnunk azokat a festőket is, akik pályájának zöme vagy éppen kezdő szakasza még ide tartozik, de munkásságuk átnyúlik a kilencvenes évtizedbe, illetve az új évezredbe s akik a legkülönbefélebb törekvéseket képviselik.

A nyolcvanas évtizedtől kötődik Szegedhez *Aranyi Sándor (Budapest, 1949. június 20. -)* festő pályája, aki a Csongrádi Művésztelep alapítójaként, a főiskola rajz-tanszékének későbbi vezetőjeként, a helyi képzőművészeti élet egyik legsikeresebb szervező egyénisége lett. Pályája elején realiztikus vázakkal jelentkezett, melyek formailag nem, de tartalmilag kötődtek az alföldi hagyományokhoz. *Lázár Pál (Győr, 1940. - Szeged, 2007.)* természeti látványból kiinduló, szerkezetes, tájképfeldolgozásain fények, geometrikus festékfoltok ritmikus rendjéből alakította ki kompozícióit. *Stéhlík János (Pestszenterzsébet, 1942. július 7. -)* festészete viszont az alföldi újrealista irányzathoz kötődik. Természetelvű, realista tájképeket és figurákat fest. A mágikus anyag- és tárgyszerűség kifejezésére törekszik, alkalmanként mozgalmasságú, expresszív hatású képeket is alkot. *Bodor Zoltán (Budapest, 1957-)*, mives, kifinomult plein-air megnyilvánulások festője.

Jellegzetesen egyéni alkotói mentalitást, aktuális civilizációs ellentmondásokat modellező technicizmusa gondolkodásmódot képvisel

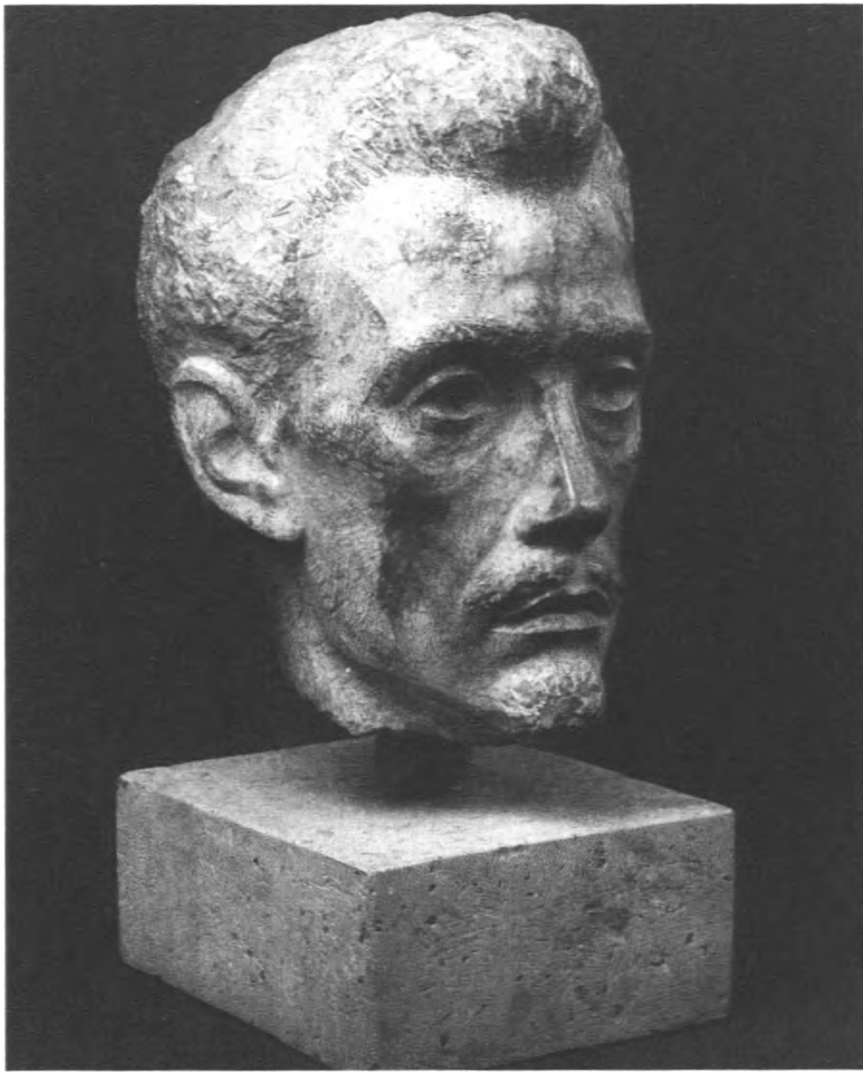
Hemmert János (Szekszárd, 1927. január 5. -), aki bő négy évtizede különféle technikai, prózai tárgyteredékekből szellemes, megrázkéltető képi világgal bíró objektet készít. Alkotói elveit a változó világ emberiséget veszélyeztető jelenségeire való érzékenység, gyakran sokkoló hatások alkalmazása, kísérletező hajlam jellemzi. Több, korszakunkban működő, pálya közelben dolgozó festőről is meg kell emlékeznünk. *Kovács Lajos* festő, grafikus (Nagyvárad, 1910. december 1. - Újkígyós, 1996. január 30.) a nyolcvanas évtized derekán kapcsolódott be a szegedi képzőművészetbe. Elmélyülten kutatta szigorúan szerkezetes festői alkotásaiban a művészet, a zene, a fizika és az építészeti alapelvek összefüggéseit, transzformációs lehetőségeit.

Sejben Lajos (Kistelek, 1957. február 1. -) pályakezdete éppen csak érintkezik korszakunkkal, viszont ő az az alkotó, aki a rendszerváltást követő két évtizedben a város képzőművészetében nemzetközi elismertséggel bíró alkotóvá lesz. Inkább festőként, grafikusként jegyzett képzőművész, bár plasztikai munkássága is jelentős. Talált tárgyakkól, termékekből montázsolt objektjeivel, misztikus tartamú, érzékenyen alakított felületű grafikáival, papírképeivel indult pályája. *Darázs József (Badacsonytomaj, 1955-)* festő vele együtt startolt. Festészetének motívum- és gondolatköre a természeti mítoszokhoz és a népművészet egyetemesebb világfelfogásához kapcsolódik. Kezdetben geometrikus szerkezetű, dekoratív és szimbolikus jellegű festői motívumokat alkalmazott, amit a későbbiekben nyitott, dinamikus és szürrealista komponálással váltott fel.

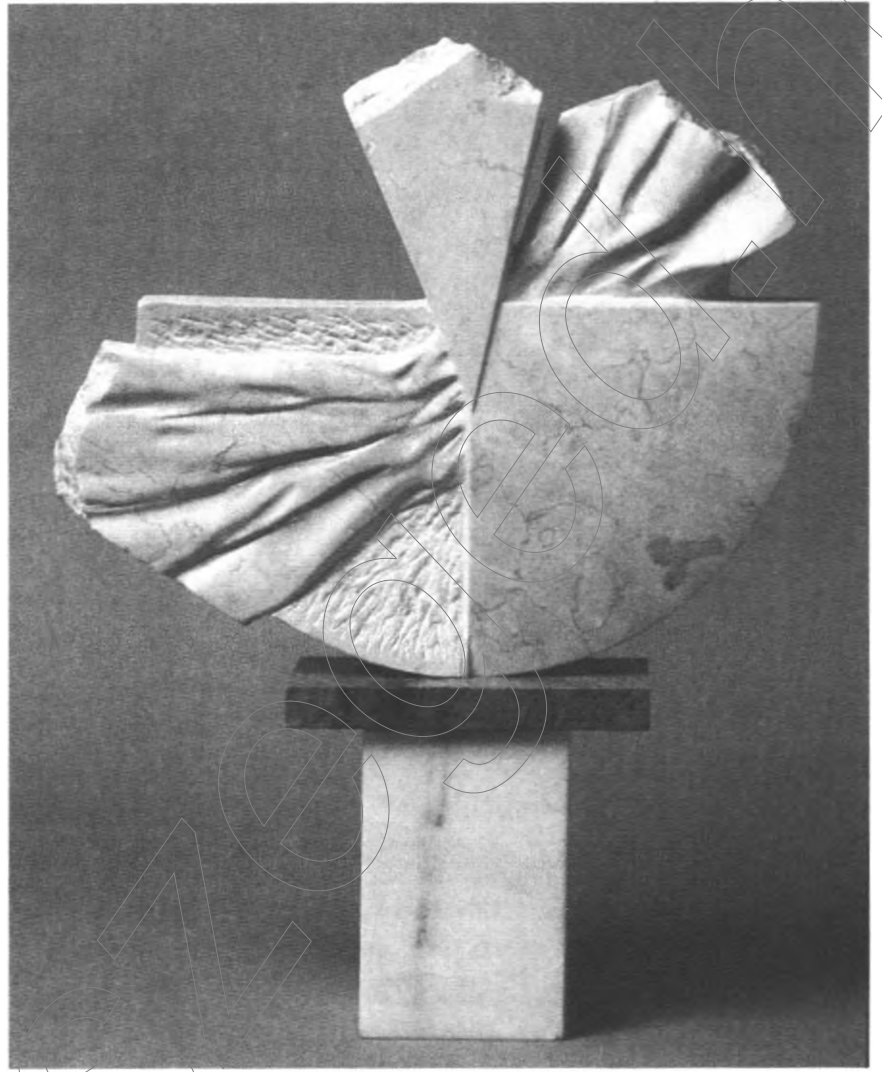
Szobrászok, éremművészek

A köztiszteletben álló mester, *Tápai Antal (Kistelek, 1902. április 6. - Szeged, 1986. szeptember 20.)* szobrászt a szegedi művészet iskolateremtő alkotójaként tartja számon a helyi emlékezet. Bár a huszadik századot szinte végigkövette élete és pályafutása, szobrászi eszményeiben mégis inkább a század eleji szecessziós stílusjegyek és a két világháború közötti időszak nemzeti érzelmű és elkötelezettségű, az ősmagyar hagyományokat ébresztő, turanista szellemisséggel szimpatizáló szobrászi mentalitása érvényesültek. Műhelyében sajátosan egyedi technikával, lemezkovácsolással alakított körplasztikák, domborművek is születtek. Meggyőződéses realizmusa, szobrászi konzervativizmusa alapján egységes életművet hagyott hátra, amelyben minőségi csúcspontokat képviselnek azok a művei, amelyek a monumentalitás iránti vonzódása jegyében születtek, amelyek a nemzetmítosz gondolatkörében fogantak, illetve az emberi drámák, tragikus helyzetek kifejezői.

Tóth Sándor (Miskolc, 1933. március 19-) Korai munkásságának egy jellemző szakasza Szegeden bontakozott ki, 1978-as távozása ellenére lakhelye mindvégig e városhoz köti. Festői hatású rézlemez domborításokat készített éremművészi ambíciói is városunkban bontakoztak ki. Témáit leginkább a családi életből merítette, de lírai megfogalmazású kompozícióit a személyes hangnemen túl lépve sikerrel alakította általános érvényűvé. *Szathmáry Gyöngyi (Szatmárnémeti 1940. február 13-)*, szobrászata is figurális jellegével szervesült a szegedi szobrászat stílárisközösségéhez, de ő a magyar népi kultúra mélyrétegeinek tanulságait, szobrászatának alföldi karakterét klasszikus-görögös szellemisséggel elegyítette. Köztéri szobraiban előszeretettel alkalmazta a spontán, vitális és organikus formákat. A 80-as évek közepétől munkásságában háttérbe szorultak a figurális tematikák, s helyettük a historikus, jelképes tartalmú természeti és tárgyi

KALMÁR MÁRTON: PETŐFI

POPOVICS LŐRINC: HAJNAL

motívumok léptek előtérbe. A Tápai mester által megalapozott hagyományból eredeztethető *Fritz Mihály* (Marosvásárhely, 1947. február 18.) düneri pontosságú, rajzosan szikár plasztikai stílusa, klasszikus mértékrendet képviselő éremművészete, amelyben hazai és nemzetközi sikereket ért el. Éremművészeti munkásságának jelentős elismerése volt, hogy 1988-ban az érmészek Oscar-díjaként számon tartott „Best crown of the year 88” díjat elnyerte a Világ Vadvédelmi Alap 40 mm-es vert 500 Ft-os névértékű jubileumi érmével. A szobrászok között *Kalmár Márton* (Szeged, 1946. szeptember 29.) vibráló érzékenységű, lírikus attitűddel bíró, szenvedélyes plasztikai világa önálló ízlésvilágot képviselt. Sokoldalú anyaghasználata mellett szobrai bársonyos melegség, vibráló érzékenység keltette életre. A nyolcvanas évtizedben a mind szikárabb, szikkadtabb figuraformálás kötötte le érdeklődését, megtartotta lírai alapállását, a plasztikai zsonglómutatványok, a két és többfigurás kompozíciók leleményes alakításában.

A velük egy időben pályára kerülő *Lapis András* ((Kecskemét, 1942. december 8. -) korai kisplasztikáiban és domborműveiben mindenek előtt a mesterségbeli alaposág érvényesült, amit éremészetében gazdag fantáziával és formai leleményességgel tett elevenné. Ötletgazdagsága, merész újító készsége révén kedvelt és keresett érmészé lett. A szimbolikus ábrázolás éppúgy kedvére való feladatot jelentett, mint az emblemikus tömörítés, vagy a korrekt, pontos, szabatos megjelenítés.

A nyolcvanas évtized elején a szegediekhez csatlakozó *Kligl Sándor* (Mosonmagyaróvár, 1845. február 27.) intellektuális jellegű, vitális erejű realista-expresszív szobrászi karaktert képviselt a szegedi művészkolóniában. Éremterveit, kisplasztikáit köztéri szobrai az eleganciával vegyes intellektuális nagyvonalúság éppúgy jellemezte, mint az indulatokkal, feszültségekkel töltekezett expresszivitás. Pályakezdeté óta az egyik legfoglalkoztatottabb köztéri szobrász, tehetségét leginkább köztéri szobraiban mutatta meg. Ez az a műfaj, ahol a legszélesebb skálán volt képes mondandóját a kifejezni kívánt tartalomhoz igazítani. Egyaránt kedvelte a történelmi

ráhangelődést igénylő emlékmű kompozíciókat, díszítő jellegű feladatokat, és egyházi megbízásokat. Hasonlóan külön világot képviselt a korszak szegedi szobrászatában *Tóth Valéria* (*Pestszenterzsébet*, 1943. június 26. -) nőies karakterű, erotikával, finom gráciával teljes, szecessziós ízlésű szobrászata. Szegedi működésének ideje alatt több köztéri plasztikája került a város parkjaiba. *Kotsis Nagy Margit* (*Csík Szereda* 1939. május 1. -) 1978-ban költözött Szegedre, tíz évet töltött el városunkban. Szobrászatát a kisebbségi létélmény tragikuma és az egyéni és közösségi sorshelyzetek szobrászi modellezése motíválta. Hozzájuk csatlakozott a nyolcvanas évtized derekától az újabb szobrásznemzedék, *Fűz Veronika* Szeged, 1951. december 11. -), *Beliczay Mária*, (Békés, 1956. november 24.) *Bánvölgyi László* (Hódmezővásárhely, 1962. március 12.) és *Popovics Lőrinc* (Nádudvar, 1953. május 26.), akik egyéni karakterű realizmus-értelmezésekkel bővítették a szobrászat szegedi összképét.

Grafikusok

A nyolcvanas évtizedben indult útjára a szegedi grafikusokat bemutató mappa-sorozat, amely *Benes József*, *Kopasz Márta*, *Pataki Ferenc*, *Cs. Pataki Mihály*, *Papp György*, *Vincze András*, *Vinkler László*, munkásságát mutatta be. Ha nem is lehetett teljes ez a sorozat, azonban példaértékű dokumentálása az említett évtizedek szegedi grafikájának.

A szegedi grafikai kultúra újabb kori megújítása *Kopasz Márta* (Szeged, 1911. október 26. -) munkásságához kötődik. A város képzőművészetének több korszakát több évtizedét átívelő életművében fametszetei és ötletgazdag ex librisei kiemelkedő jelentőségűek. Jellegzetes, töredezett, csipkézett vonalú, fekete-fehér folthatásokra épülő linó- és fametszetei rokon felfogásúak a *Buday György* nevével fémjelzett szegedi grafikai kultúrával. Témáit különféle allegorikus nőalakok - génuszok -, valamint a szegedi városkép jellegzetes, emblematicussá tömörített motívumai ihlették. A kisgrafika hazai és nemzetközi körökben jól ismert és elismert alko-

NÁNAY SZILAMÉR: ILLUSZTRÁCIÓ

tója. A *Szegedi Kisgrafika Barátok Köre* keretein belül tanítványok, grafikusok egész nemzedékét nevelte. *Vincze András* (*Feled, 1914. – Szeged, 1987. október 19.*) festő, grafikus már érett művészként költözött Szegedre. Szegedi korszakában készült különös vonalszerkezetű olajképein elvontabb, szürreális képi világot alakított ki. Jelentékeny volt grafikai munkássága is elsősorban fametszeteket készített, amelyek témáját leggyakrabban az egyszerű emberek életéből merítette. *Bakacsi Lajos*, *Pataki Ferenc* képgrafikusként is jegyzett alkotó. Meghatározó a szerepe a mai szegedi grafikus-nemzedék útra bocsátásában. *Benes József* (*Bajmok, 1936. október 8. –*) 1978-tól, mintegy másfél évtizedig működött Szegeden. Grafikusként volt munkássága elsősorban ismert, de festőként is kiállított. Markáns, izig-vérig kortársi szellemiségű szimbolikus képi világa sokáig meghatározó jellegzetessége volt a városunkhoz kötődő grafikának. *Sejben Lajos* nehezen műfajba sorolható művésze a grafika műfajában a nyolcvanas évtized második felére esik. A csendes alkotói visszavonultságban élő *Richter Ilona* (*Környe, 1928. április 22. –*) neve növénytani, biológiai szakkönyvek grafikus illusztrátoraként a Magyar Természettudományi Múzeum és a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos illusztrátoraként működött, a természettudomány különböző szakterületein keresett illusztrátor volt.

A városhoz kötődő grafikai kultúrában *Papp György* (*Békéscsaba, 1936. július 27. –*) grafikus, festő, zománcművész képviseli e korszakban a legösszegesebb pályaképet. Linómetszeteit, tűzzománc kompozícióit, táblaképeit egyaránt az epikus hajlam jellemzi. A linómetszésben kimunkált grafikus előadasmódot ültette át a nyolcvanas évtized elejétől általa művelt tűzzománc technikába, amivel a hasonló hazai törekvések között egyedülálló stílust alakított ki.

A Bartók Béla Művelődési Központban a hatvanas évek derekától egy bő évtizedig együtt maradtva *Bartók Grafikai Kör* néven *Pataki Ferenc* köré

gyűltek tehetséges fiatalok. Közös munkálkodásuk alapját a grafika modernebb törekvései iránti vonzalomuk, a sokszorosító grafikai eljárások művelése iránti igényük jelentette. A grafikai körből indulva *Szekeres Ferenc grafikus* (Mórahalom, 1952. március 14.) futotta be a legeredményesebb pályát. Grafikus tehetsége az alkalmazott grafikában, a tervezőgrafikus működésben találta meg igazi hivatását. Számos könyvet illusztrált, mint plakáttervező is ismert. Főiskolai tanári működése középpontjában állt a reklámgrafika korszerű elveinek elterjesztése, ami saját munkásságának is vezérlő fonala. A szegedi grafikai műhelyek, csoportosulások között nyolcvanas évtized vége táján elsőként alakult meg a professzionális tervezőgrafika művelésére a *Szeged Grafika Stúdió*. *Pölös Endre* (Kiskunfélegyháza, 1946. február 15.) és *Tildy Katalin* (Budapest, 1946. március 1.) jó érzékel ismerte fel, hogy az alkalmazott grafika iránti kereslet megélenkült akkoriban és nemcsak stílusbeli, hanem eszközeit és alkalmazásait tekintve is mélyreható változásokon fog átesni. Több fiatal grafikus éppen a nyolcvanas évtizedben kezdte pályáját, így munkásságuk kezdő szakasza még ide tartozik, ám jórészt átnyúlik a következő évtizedekbe: *Barczánfalvi Ferenc* (Szeged, 1955. október 11.), *Berkecz Éva* (Szeged, 1941. március 19.), *Csala Károly* (1958. július 15.) *Magyar Mihály* (Szeged, 1960. január 26.), *Mráz János* (1950. szeptember 19.), *Sándor Edit* (Budapest, 1949. október 9.)

Iparművészek

Szeged képzőművészetének alakulásában meghatározó jelentőségű volt *Szekeres Mihály* (Budapest, 1945. szeptember 4. – Szeged, 1994. október 4.) belsőépítész működése, aki 1970-től volt a Csongrád Megyei Tervező Vállalat [CSOMITERV] vezető tervezője. Életművében kiemelkedő a *Szegedi Nemzeti Színház rekonstrukciója*, az új belső terek létrehozása, ünnepélyessé tétele. Jelentős törekvése volt a megye környező településeiben a házasságkö-

tő terméik újraformálása, ahol számos szegedi képzőművésznek teremtett együtt tervezési, társalkotói közreműködésre alkalmat. Maga is alkotója volt számos épületdíszítő alkotásnak, foglalkozott sgraffitók, faplasztikák, gipsz fal kompozíciók készítésével is. *T. Nagy Irén* (Kunsziget, 1932. június 21. – Szeged, 1991. május 27.) szobrász, teljes körűen a faintarzia képi és belsőépítészeti alkalmazásában teljesítette ki művészetét. A korszak szegedi keramikus kultúrája *Huszákné Dinnyés Éva* (Szeged, 1916. június 27. – Budapest, ?) működéséhez kötődik. 1960-72 között a Szegedi Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában a kerámia tanára volt. A művészeti gimnáziumban tanítványok egész sorát indította el a pályán. Közülük *Tóth Magdolna* (Kecskemét, 1953. március 11. –) számíthat ma a Dinnyés-műhely stafétája továbbvivőjének. Kézműves kivitelű, szobrászati igényű egyedi kerámiákat, plasztikákat készít, amelyeken jól érzékelhető a mélyebb a kötődés a misztikumhoz, a népi kerámia által is megőrzött ősiséghez. A szegedi keramikusok közé kell számítanunk *Varga Mátyás* (Budapest, 1910. december 1. – Szeged, 2002. október 24.) díszlettervező, grafikust, pályája utolsó szakasza kötődik Szegedhez. A hazai kerámia egyik legizgalmasabb alkotója, igazi kortársi szellemiséget képviselő keramikusa volt *Gerle Margit*, (Mezőberény, 1949. január 7. –). E városban alakította ki egyéni stílusát, amelyre a természeti for-

mák, a természetes anyagok és az erőteljes plasztikai alakítás ötvözése jellemző.

Szinte előzmények nélküli a *tűzzománc* szegedi megjelenése a hetvenes évtizedben, majd meggyökerezése a nyolcvanas évek elején. *Stefániai Edit*, (Budapest, 1936. augusztus 6. –), aki már 1968-tól jelentkezett zománcképeivel szegedi kiállításain. A festői zománccot *Morelli Edit* (Budapest, 1940. április 12. –) növényi ornamentikákból, antropomorf jelekből, szimbólumokból építkező zománcművészete képviselte. *Tóbiás Klára* (Szeged, 1945. szeptember 10. –) szobrász, a tűzzománccban a rajzos szövetű, kultikus szellemiségből eredeztethető ábrázolás irányait követte, a népművészet előtti kultúrák, a természeti népek, főleg a keletiek hiedelemvilága volt zománckompozícióinak ihlető forrása.

A textilművészetet *Nánay Szilamér*, (Budapest, 1952. március 22. –) képzőművész képviselte, aki még a nyolcvanas évek elején textiltervező iparművészként telepedett le Szegeden. Munkássága azonban elsősorban a gondolatok kifejezési nyelveként felfogott autonóm művészeti műfajok keretén belül alkotott festményekben, grafikákban, utóbb pedig a reklámgrafikában bontakozott ki. A Vinkler-tanítvány *Pacsika Emília* (Csanádapáca, 1952-) munkásságának kezdő szakasza érintkezik korszakunkkal. A nyolcvanas évtized óta foglalkozik egyedi technikával készített textil-objektakkal.

Szeged képzőművészetének egy sajátosan egységes korszaka, amely a hatvanas évekkel, a Kádár-korszakkal indult, majd lezárult annak bukásával, az 1989/90-es rendszerváltással. Ez a három évtized meghozta azt a korábban nem tapasztalt fejlődést amely révén a város a hazai kortárs képzőművészet fontos vidéki központja lett kiállításai, képző műhelyei és egyes alkotók munkássága révén. Bármilyen impozánsak is voltak azonban az eredmények, ezek többsége lokális érték volt és maradt. Fontos határvonalat is jelent ez az időpont, mert az ezredfordulóig és azután is tartó társadalmi-politikai változásokkal együtt minden megváltozott a képzőművészetet éltető, ösztönző intézményes struktúrában, az alkotók egzisztenciális létében. Korábban nem tapasztalt szociokulturális változások, szakmai átrendeződések, szervezeti csoportosulások, jöttek létre és enyésztek el, amelyek történései és hatásai már nem tartoznak vizsgálódási körünkbe.

Tóth Attila

BÁNVÖLGYI LÁSZLÓ

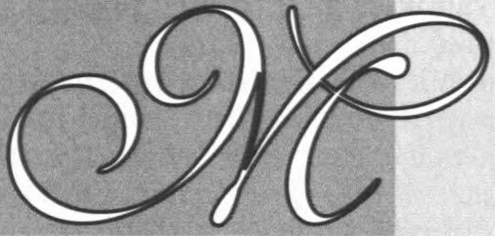
FRITZ MIHÁLY

TÓTH SÁNDOR

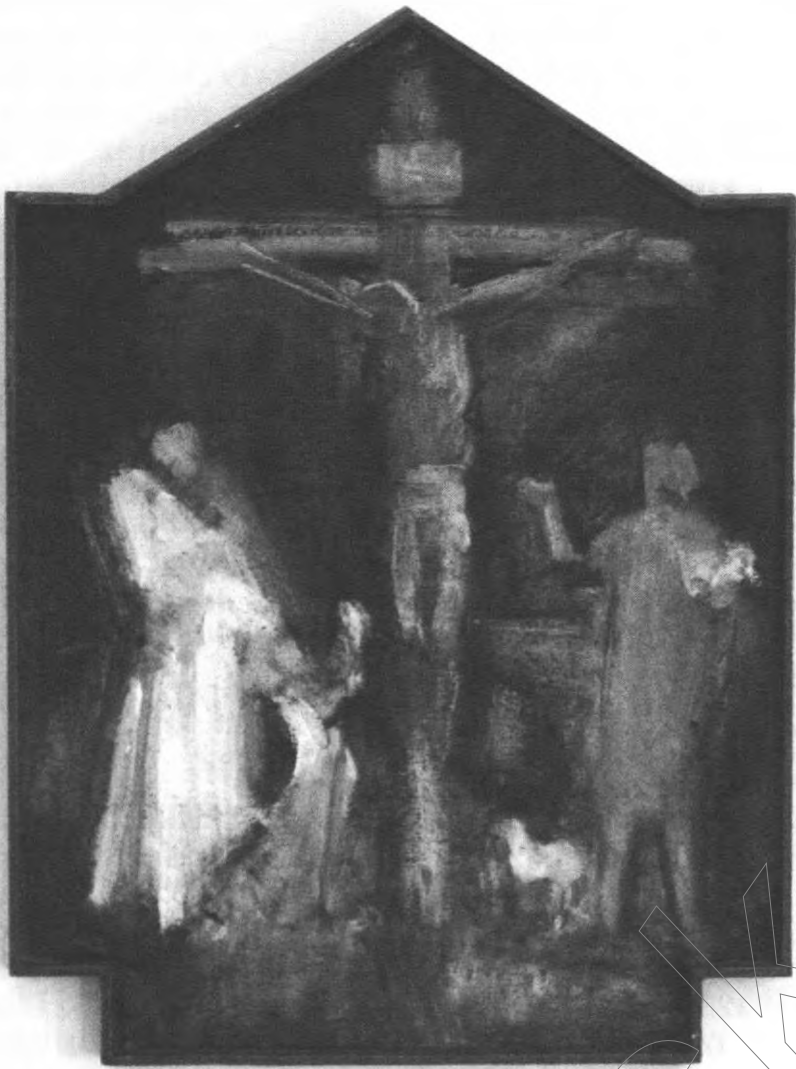

FŰZ VERONIKA

Corpus

SZEGEDI MŰVÉSZEK TEMATIKUS TÁRLATA

NOVÁK ANDRÁS

Szeptember 25-én a szegedi Olasz Kulturális Központban Corpus címmel megrendezett tárlat megnyitóján jó érzés volt szegedinek lenni, mert megidéződött egy kivételes alkalomra az a jó emlékű szellemi pezsgés, ami jobb időkben jellemezte a szegedi képzőművészeti eseményeket. Persze, a valamikori Képtárra gondolok, illetve az egykori Sajtó-klubra, B-galériára.

E helyeken volt igazán otthon a mindenkori szegedi képzőművész csapat. Hogy a patinás emlékű kiállítóhelyekhez újabb is csatlakozott, ahhoz kellett az a semmi mással nem helyettesíthető művészetpártoló műhelyszellem is, amit a Dugonics téri olasz intézet működése kezdete óta megteremtett, s ezzel mintegy láthatatlan kötelékekkel magához láncolta a városban alkotó képzőművészek többségét.

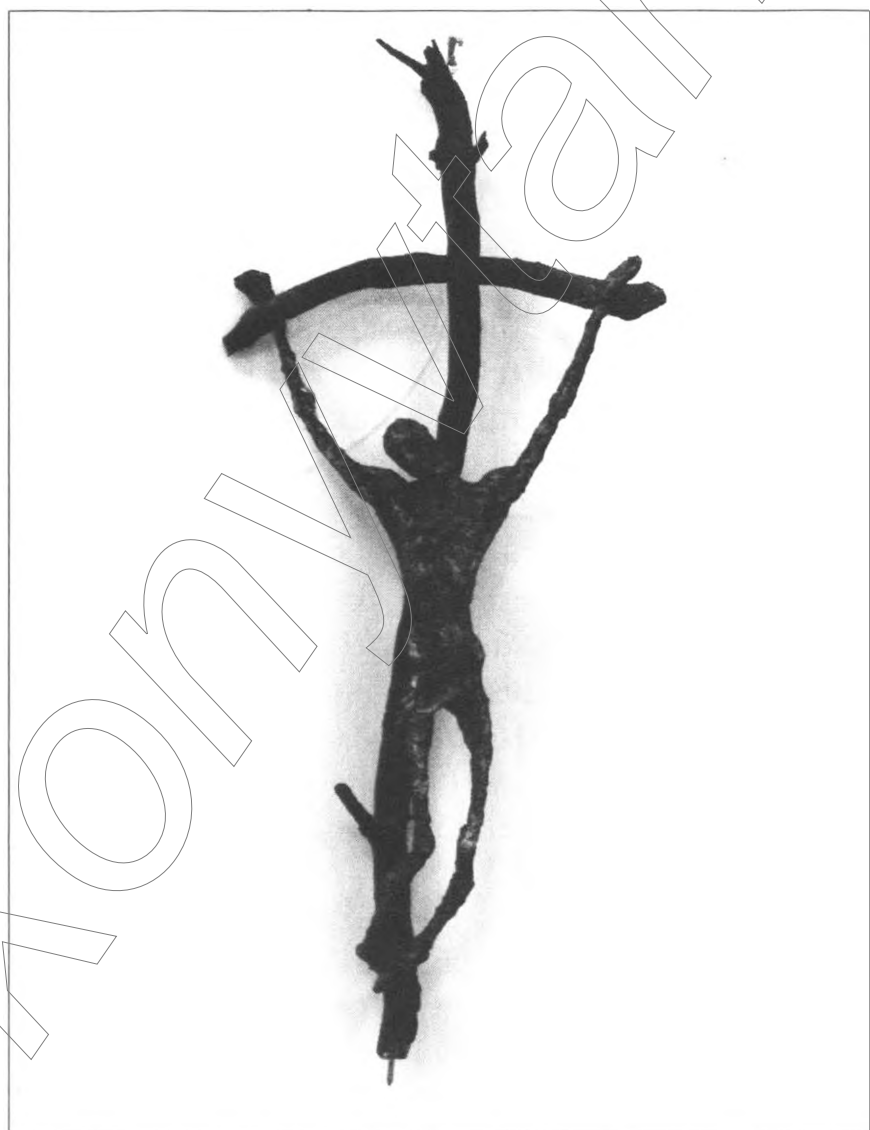
Ez a kötelék persze két végén rögzült: inséges időkben – a Képtár híján – ez volt a száműzött kiállításokat befogadó hely, ahol jó szívvel, odafigyeléssel, értő házigazdai mentalitással befogadták a művészeket. Ők pedig ide szoktak, jól érezték magukat, s java műveik ide hozatalával honorálták az otthonosságot, biztonságot nyújtó kiállító helyen. Jó kiállítások követték itt egymást, mérték adó hely lett és maradt is.

Szeptember 25-én, a Corpus címmel megrendezett tárlat megnyitóján jó érzés volt szegedinek lenni, mert megidéződött egy kivételes alkalomra az a jó emlékű szellemi pezsgés, ami jobb időkben jellemezte a szegedi képzőművészeti eseményeket. Persze a valamikori Képtárra gondolok, illetve az egykori Sajtó-klubra, B-galériára. E helyeken volt igazán otthon a mindenkori szegedi képzőművész csapat. Hogy a patinás emlékű kiállítóhelyekhez újabb is csatlakozott, ahhoz kellett az a semmi mással nem helyettesíthető művészetpártoló műhelyszellem is, amit a Dugonics téri olasz intézet működése kezdete óta megteremtett, s ezzel mintegy láthatatlan kötelékekkel magához láncolta a városban alkotó képzőművészek többségét. Ez a kötelék persze két végén rögzült: inséges időkben – a Képtár híján – ez volt a száműzött kiállításokat befogadó hely, ahol jó szívvel, odafigyeléssel, értő házigazdai mentalitással befogadták a művészeket. Ők pedig ide szoktak, jól érezték magukat, s java műveik ide hozatalával honorálták az otthonosságot, biztonságot nyújtó kiállító helyen. Jó kiállítások követték itt egymást, mérték adó hely lett és maradt is.

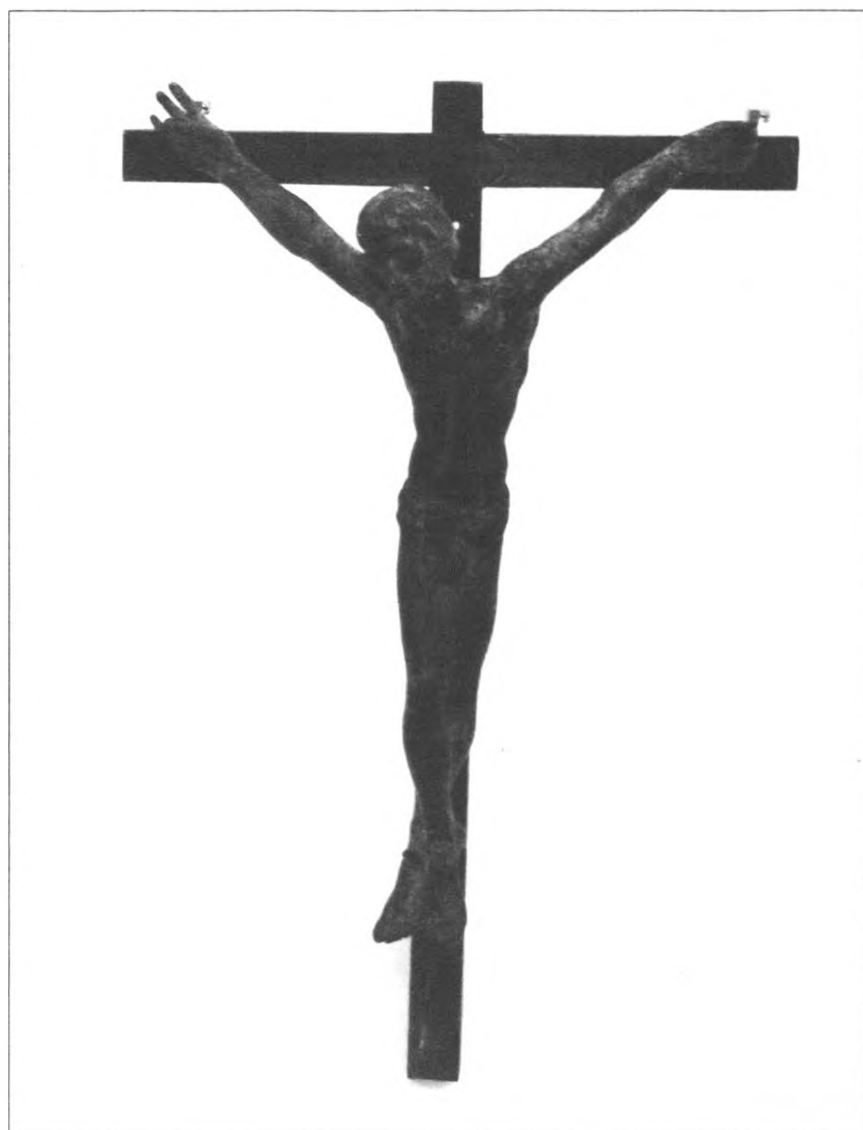
Jó volt szegedinek lenni azért is, mert olyan arcát mutathatta föl ez alkalommal a város rangos olasz vendégeinek, ami egyébként jellemző is lehetne rá, ha jót, jól kínálnánk föl a magunk örömeire és a helyben születő kulturális értékeink iránt érdeklődőknek. A kiállítás díszvendégének, Paolo Guido Spinelli úrnak, az Olasz Köztársaság elköszönő nagykövetének és kíséretének is emlékezetes marad minden bizonnyal a szegedi kiállítás megnyitója, amelyen zsúfolásig megtelt az intézet nagyterme kiállítókkal, érdeklődőkkel, protokolláris vendégekkel. A nagykövet úr - tapasztalt diplomata lévén - minden bizonnyal pontosan érzekelte az eseményekből, mennyi illette őt és országát, az olasz kultúrát, és mennyi volt ebben a spontaneitás, az őszintén érzett öröm afölött, hogy hosszú idő óta végre alkalom nyílt a szegedi alkotóknak egy közös megmutatkozásra. Ő és kíséretének tagjai mindenesetre valós emlékképet vihettek magukkal- hozzá számítva azt is, hogy éppen az intézet működése kapcsán - igazi megbecsülése van az olasz kultúrának is Szegeden. Bizton remélhetjük, hogy egy szellemiekben pezsgő nagyváros hangulatát viszik magukkal, ahol eseményszámba megy egy-egy kiállítás megnyitó, ahol a

vernisszázst követően jóízűen elkvaterkázunk még egymással a kiállítók és szimpatizánsok. Jó volt tapasztalni azt a diplomáciai érzéket, hozzáértést, nagyszerű házigazdai szerepet is, amit Pál József professzor úr képviselt tisztében, s azt is, hogy Tandi Lajossal, a kiállítás megszervezőjével összefogva valódi kulturális ünnepet tudtak prezentálni a hivatalos minőségében Szegedtől búcsúzó olasz nagykövet számára, meg persze minden jelenlévő számára is. Valahogy így kellene megmutatnunk európai partnereinknek, kik vagyunk, miként gondolkodunk, merre tartunk.

A kiállítás nem nevezhető szokványosnak. Tandi Lajosnak kitűnő ötlete volt, hogy egy tárlatra gyűjtse össze a szegedi képzőművészek Krisztus ábrázolásait. A Corpus – mint vizuális összefoglaló fogalom – jó választásnak bizonyult, de tematikusan túl szűknek ahhoz, hogy felfűzhető legyen erre 40 alkotó megnyilvánulása. A keresztalál, a keresztmotívum, Krisztus testének képzőművészeti ábrázolása évszázadok óta az egyik leggyakoribb tematika az európai képzőművészetben. Ezúttal ez a tematikus tárlat – úgy tűnik – képes volt a szegedi műtermek rejtett kincseit nyilvánosságra segíteni. Meglepő eredménnyel járt mindez: negyven festő, grafikus, szobrász munkái sorakoztak föl a tárlaton, imponálóan változatos összképet nyújtva, persze inkább műfajban, vizuális megközelítésben elsősorban. Nem hallgatható el ugyanakkor, hogy színvonalban is kivételesen tarkát mutatott, a kimagaslóan jó, autentikus feldolgozásoktól a bántóan gyengéig, dilettánsig, megbotránkoztatóig. Abban biztosak lehetünk, hogy a tárlaton műveikkel részt vállaló művészek mindegyikét megtisztelő gesztusként érte a megkeresés. Tisztelettel kell szólni arról, hogy vagy erre a tematikára ráhangolódva friss műveiket adták be vagy a meglévőkből válogattak, ha volt ilyen a műtermükben. Íme a kiállítók névsora: Ale Ildikó, Bakacsi Lajos, Barczánfalvi Ferenc, Balogh Sándor, Barta András, Beliczay Mária, Berkecz Éva, Darázs József, Dinnyés Éva, Fekete Miklós, Fischer Ernő, Fontos Sándor, Fontos Zoltán, Fritz Mihály, Göblyös Róbert, Henn László, Józsa Gábor, Kajári Gyula, Kalmár Márton, Kass János, Kereszthy Zolt, Kligl Sándor, Lapis András, László Anna, Mráz János, Nagy Károly, Novák András, Papp György, Pataki Ferenc, Cs. Pataj Mihály, Pataj Miklós, Sándor Edit, Sejben Lajos, Simon Miklós, Sinkó János, Sonkodi Rita, Szekeres Ferenc, Szűcs Árpád, Tóth Sándor, Zombori László. Az is a pozitívumok közé tartozik, hogy van értelme annak, hogy jól megválasztott tematika mentén alkossunk egy-egy tárlaton keresztmetszetet a város képzőművészeinek munkálkodásáról. Láthatóan jó eredményt hoz egy ilyen tematika még akkor is, ha ezen a bemutatón sokat segített volna egy feszebb válogatás, egy következetesebb kurátori munka, amely például a tematikába nem tartozó műveket, illetve a gyengébben sikerült, kimerítő munkákat kihagyta volna. Az sem méltányolható ilyen esetben, hogy nem szegedi illetőségű alkotótól is kiállításra került egy-két munka. Mentségül szolgálhat a szervezésre adatott szűk egy-két hét, a kipróbálatlan, ámde sikert hozó tematika, az elsőség kócosága, a pusztán kiállítói szándék honorálásának kényszere. Mielőtt megörökítenénk a tárlat figyelemre és feljegyzésre érdemes produktumait, tisztázzuk a tematikát. A keresztre feszítés a római birodalomban a bűnözőkre kiszabott halálbüntetés-fajta volt, mint ismeretes, Krisztus mellett kétoldalt vele egyidejűleg két latrot is kivégeztek. Krisztus keresztalála az üdvtörténet csúcspontját jelenti, vélhetően ez az oka annak, hogy a keresztény művészetben az egyik

KALMÁR MÁRTON

TÓTH SÁNDOR

leggyakrabban ábrázolt téma. A keresztre feszített Krisztusról mind a négy evangélium beszámol, a leg részletesebben János, ezért általában az ő leírása a képzőművészeti ábrázolások legfontosabb forrása. Az ókeresztény művészet a 4. századtól kezdve ábrázolta a keresztet mint a halál legyőzésének jelképét, Krisztus kereszthalálát azonban sohasem, ezt utalásokkal helyettesítette. A tárlaton érdemes megfigyelnünk azt, hogy az alkotók túlnyomó többsége ezt az áttételes tematikus kötődést vállalta inkább s nem a későbbi korokra jellemző leíró jellegű ábrázolási metódust, ami például a 13-14. századtól szinte a múlt századig jellemzően uralta ezt a vallásos tematikát. Ezek az ábrázolások ugyanis a Megváltó szenvedését és halálát domborítják ki, szenvedését hivatottak megjeleníteni a legapróbb részletekig. Egészen más szemléletből születtek az itáliai, ideális szépségű, a halált szinte békés álomnak láttató keresztre feszített Krisztusok, például Brunelleschi keresztjén, Firenzében, vagy más részről ennek éppen az ellentettje Matthias Grünewald isenheimi oltárának Keresztfeszítés-képén Colmarban, amely a borzalmas, szenvedéssel teljes halál megjelenítője.

A tárlaton szinte mindegyik előképhez való kötődésre akadt példa. Kezdjük talán a figurális megközelítésekkel, a drámai attitűdökkel. A figurális kötődésű ábrázolások úgy tűnik, alkalmasabbak a téma autentikus megjelenítésére. Ezek között figyelemre érdemes teljesítményekre találtunk. A tárlat fogadó műve, Kalmár Márton expresszív erejű, pusztán a keresztfán feszülő karokat ábrázoló Fakorpusz-részlete jó emblemikus választás volt a tárlat üzenetének kifejezéséhez. Egyébként is ő mutatja föl az elérhető csúcspontokat a belső teremben kiállított, drámai erejű keresztre feszített Krisztusalakkal, a másik oldalsó teremben kiállított megrázó látványú Krisztus fejével. A mértékadó művek sorába tartoznak még további szobrászati alkotások is. Kligl Sándor Hármaskeresztkompozíciója, egy monumentális hatásúnak ígérkező köztéri szoborterv vázlata talán, míg az ajnácskői templomkapu domborműves részlete egy megvalósult program szép emlékét idézi föl. Novák István bő évtizeddel ezelőtt a templomépítés nagyszabású, megtisztelő feladatához más munkáknál már többnyire "kipróbált" képzőművész alkotótársait hívta meg. Jól emlékszünk még, hogy akkoriban a templom építészeti kvalitásaihoz méltó színvonalú alkotások születtek, Novák András és Pataki Ferenc stációképei révén. Pataki Ferenc a kereszttűt grünewaldi interpretációjában készítette el stációképeit, míg Novák András drámaibb, ugyanakkor emblemikusabb képzőművészeti előadásmódot választott. Novák András egykori terveiből három remekművű vázlatot láthatunk most újra ezen a tárlaton. A szobrászati megközelítésekben figyelemre érdemes Tóth Sándor profán hangulatú, szinte eszköztelenül megformált korpusza. A témában való elmélyülésnek szép példáit kínálják Belicza Mária kubisztikus kereszt-variációi, amelyek formáit a szenvedés drámai ereje teszi mozgalmassá. Ez a szándék hasonló a Dinnyés Éva-hagyatékából előkerült kompozícióknál is, de kevésbé meggyőző eredménnyel.

Válogathatunk a tárlat anyagából olyan megközelítésben is, amikor azokat a műveket rendezzük képzeletbeli sorba, amelyek a kereszthalál motívumát esztétikai megközelítésben dolgozza föl, látványelemként, szakrális attribútumként. Erre kínálnak példát azok a művek, amelynél a képi feldolgozáshoz inspirációt az utak mentén feltalálható laikus keresztok képi élményei nyújtják. Talán a leginkább elmélyült, képi jelekben gazdag kompozíciókat Papp György mutatta föl a tárlaton. A keresztény ikonográfia jól ismert képi megoldásait ültette át a zománctechnika formanyelvébe. Három műves zománcképe egyaránt hordoz népművészeti díszítő elemeket, jelképeket, de közelebbi rokonságban vannak a középkori templomok falaira karcolt-festett szent-ábrázolásaival. Simon Miklós kubisztikus tájképén látványt szervező tájképi elemként jelenik meg a feszület. Cs. Pataj Mihály Magyar golgota című kollázképén már a táj az alárendelt szerepű és jelképi szerepkörben találjuk a keresztmotívumot, meglehetősen leegyszerűsítő kép jelhasználattal. Stílusosan saját festői modorában, feldolgozási metódusában viszonyul ugyanehhez a témához Szűcs Árpád, Bakacsi Lajos, fél absztrakt feldolgozással Nagy Károly. Kajári Gyula drámai erejű színes kréta kompozíciója az izzó vörös alkonyati háttérből súlyos fekete elemként a látványt uraló keresztfával az expresszív megoldások hatásos példáját adja. Ennek éppen ellentéte a fakó színvilágú, zavarba ejtően laikus feldolgozású téma, Fontos Sándor hagyatékából.

A tárlat legemlékezetesebb műveit a kereszt motívum különféle megközelítéseiben találhattuk meg. Ezek között a kétségtelen csúcspontot a lírai absztrakt nagymestere, Fischer Ernő szerény méretű kompozíciója képviselte. Társaságában Zombori László Ártéri Krisztusa a mester egyik legemlékezetesebb műve korábbi korszakából, amelynek idején a természeti környezet szürrealisztikussá transzponált képi elemeiből merítkezett. Elvontságban talán a legszélsőbb megközelítések egyike Mráz János vonzó színvilágú, éteri elvontságot képviselő grafikai lapja. Fekete Miklós villódzó színpázmák szövedékébe rejtette a kereszt látványát, míg Sinkó János korpusz motívumot feldolgozó képi látomása olasz-reneszánsz reminiscenciákat ébreszt bennünk. Esztétikus, szépen kezelt monokróm felületekbe ágyazott keresztmotívum feldolgozásokat láthatunk Kereszthy Zsolttól.

A tárlat látványos megoldásokban is kínál emlékezetes alkotásokat. Nem feltétlenül a megadott tematika tájékaról merítve motívumait. Ezek közül kétségtelenül a legizgalmasabbnak tűnik Sándor Edit nagyméretű grafikai installációja, Példabeszédek címmel. Hosszú, keskeny szalagra nyomtatott computergrafikáit rendezte látványos együttesbe, amelyben a valós összefüggéseiben is bemutatott eredeti mű drapéria részleteit tette vizuális idézőjelbe. Remek intellektuális megközelítéssel a kor szintjén felhasz-

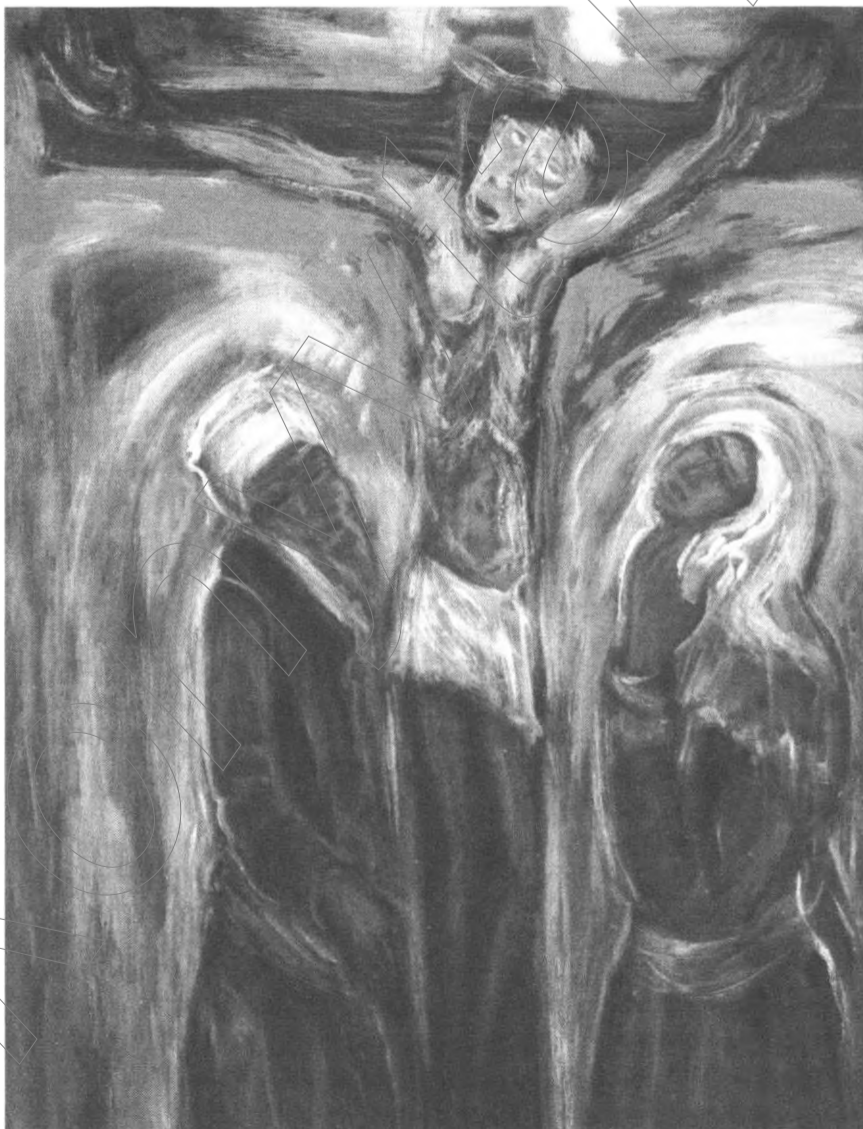
nálható technikai eszközökkel formált hatásos, elgondolkoztató kompozíciót. Hasonlóan művészettörténeti példa újrarendelésaként kelt figyelmet Sonkodi Rita angyalos hármasképe. Míg ezeknél a látványelemek domináltak, addig a kiállító terem más részeiben más, szélsőségesnek tűnő hatáselemek keltettek figyelmet vagy akár megbotránkozást. Fontos Zoltán hermafroditára transzponált korpusz motívuma nehezen sorolható a tárlat ízlésben, szándékában tolerálható jelenségei közé. Hogy lehet ilyen megközelítésben emlékezeteset és kiemelkedő színvonalút alkotni, arra példa Barczánfalvi Ferenc grünevaldi drámai mélységeket megmutató égbe üvöltő, szenvedő Krisztus ábrázolása. Balogh Sándor munkái is szemléleti rokonságban vannak mindezzel, egész rajzsorozaton keresztül tekinthetünk be egy személyes, pszichikai mélységeket feltáró képi analízisbe.

Krisztus portrék - kínálkozik egy újabb tematikus szál, amire fel lehet fűzni néhány alkotó megnyilatkozásait. Göblyös Róbert, László Anna, Barczánfalvy Ferenc, Kalmár Márton, Balogh Sándor, Berkecz Éva vállalkozik erre. Tágabb értelemben ebbe a csoportba sorolhatjuk a rajzi megnyilvánulásokat. Itt Kass János remekére, Kalmár Márton emlékezetes ecsetrajzára lehet utalni, illetve Göblyös Róbert és Balogh Sándor szenvedélyes megnyilvánulásaira, mint pozitív példákra.

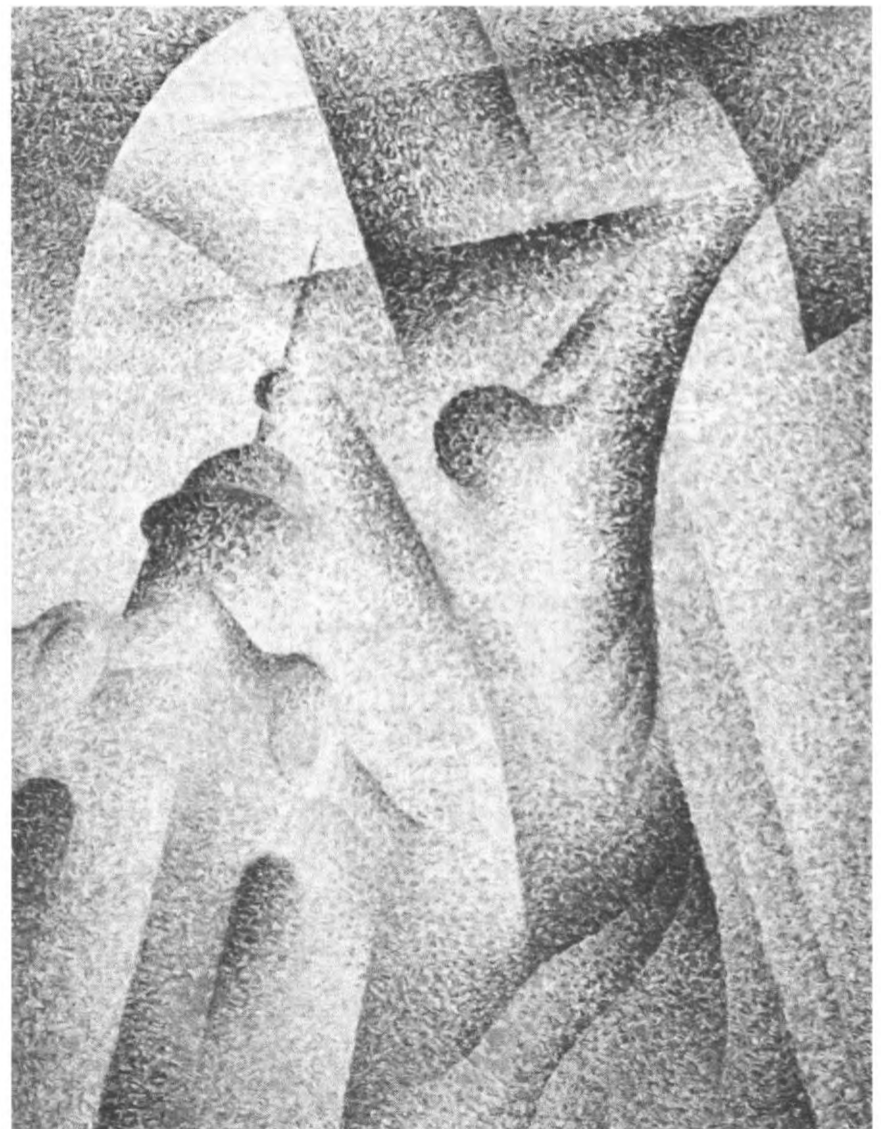
A kiállítás periférikus tematikai blokkjaiban is találunk érdekes képi üzeneteket, műves munkákat. Fritz Mihály érmeire, László Anna lány vonalú rézkarcaira, Lapis András, Józsa Gábor ötvösművű munkáira lehet pozitív példaként hivatkozni. Sejben Lajos munkásságában láthatóan nem központi téma a szakrális tematika, - plasztikai nem is illenek ide - de fény ittas színvilágú kompozíciója felhívja magára a figyelmet.

A tárlat anyaga természetesen más tematikai vagy esztétikai metszetek mentén is feltárható lenne. A tárlat kapcsán bizonyos tanulságok megfogalmazhatók: Bizonyosan megállapítható, hogy gondosabb, időben is kiterjedtebb megközelítésben, alapos felkészülési időt hagyva a reménybeli résztvevőknek, ütöképes tárlat jöhetett volna össze, s bátran lehetett volna válogatni is a tematikusan és számban is valószínűleg gazdagabb kínálatból. Rontja a tárlat színvonalát a megoldatlan, üres, formai ötletbörzén alig túlmutató érdektelen művek viszonylag feltűnő sokasága. Tehetséges, friss, megújulásra képes alkotók élnek városunkban, akik többségét igencsak inspirálni tudja egy jól megválasztott kiállítási alkalmat életre hívó tematika. Lehetne és kellene is ezen az úton tovább lépni. Az egykori Téli tárlatok szellemét megidézve évente egy-két alkalommal érdemes lenne bemutatkozásra sarkalni a szegedi művészeket. Lehetne tematikus kapocs természeti motívum - például a Tisza, tájkép, fény - lehetne újra egyházi téma is, de a mostaninál tágabb kiterjesztésben, illetve portré, figura, fogalom is. Az olasz intézet terei éppen elégségesek arra, hogy méltó keretet adjanak az ilyen kezdeményezéseknek. A többi megy magától, ott van a műtermek rejtett zugaiban vagy éppen még a fejekben.

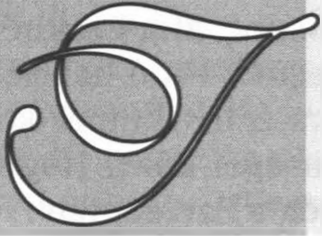
Tóth Attila

FONTOS SÁNDOR

SZŰCS ÁRPÁD

A lemondás szomorúsága

EGY JUHÁSZ-KÖLTEMÉNY ANATÓMIÁJA - II.

De mi is volt ez A Holnap Juhász Gyula életében? Hét költő - a már nagyon ismert - Ady mellett kevésbé ismertek és teljesen ismeretlenek, egyes emlékezések szerint Ady egyik fáradtan elejtett szavára Holnapnak keresztelve a tervezett kiadványt, szövetkeznek a váradi irodalom barátokkal, s megjelenteti élénk sajtóreklámmal fűszerezve, kényszerű késlekedéssel ugyan 1908. kora őszén 191 oldalas, szép kiállítású, tágas, levegős lapokra nyomtatott, hibátlan betűszedésű verses antológiáját. Antal Sándor, a Svédországot megjárt, regényt is író publicista előszavával: „Tapsot ma nem várnak, de nem is kapnak. Csak nyugtalanlás kél szavaik nyomán. És mindenki: öreg, fiatal, kritikus, költő, profán érzi, hogy valami történik... Másodszor kel itt harcra kelet nyugattal. Először Kazinczy. Ma költő áll a sereg élén ... Annyi bizonyos, hogy Kazinczy óta senkinek sem köszönhet annyit a magyar nyelv, mint ennek a költőnek... Ady .. Ő teremtette meg az új líra levegőjét... Erről fog a kötet beszélni.”

Antal szövege nyílt kihívás volt az egész konzervatív irodalommal szemben, harcias kiállítás az akkor már több felől támadott költő mellett, s végeredményben jelezte, hogy egy egészen új gárda, immár szervezeten sorakozik fel az „új időknek új dalaihoz”. Ezért követte A Holnap megjelenését egy a magyar irodalmi közvéleményben mindazideig páratlan hevességgel felszínre törő sajtóvihar. A könyv egy a mélyben lappangó, messzebbre mutató jelenségre, az irodalmi megújulás elkerülhetetlenségére irányította a figyelmet. Összpontosult benne a társadalmi és politikai ellentétek sokfélesége, mintegy jelölve annak is, hogy az ország erőtlenségének a súlyos kérdéseknek a megfelelő szinten való rendezésére, de már kikerülni sem képes az égető kérdéseket. Juhász ennek a forrongó helyzetnek a középpontjába került, melyet a Körö mentői Párizs sokrétű arcúlatát tükröző művészetbarát társadalmi hívott életre. Ennek az újszerű megnyilvánulásokra áhító nyitottságát mutatták az első váradi sajtóismertetések. A Nagyvárad Naplóban volt olvasható Várady Zsigmond cikke, vagy inkább tanulmánya, mely már érezteti a kirobbanásra kész indulatot: „Nincs más hátra, óh, szeretett hazá, meg kell vásárolni ezt a Holnapot. Gondold meg, óh, imádott hazá, mi lenne, ha egyszer életében költőiddel bánnál jól és nem kiélőiddel.” (Egyébként az óriási láрма ellenére, mely a megjelenést követte, az első kiadásból alig 60 példány kelt el, a második kötet 1500 példányból pedig talán 70, de a kiadvány visszhangjára jellemző módon egy ún. Liszkay-féle paródia gyűjteményből sokszáz példányt eladtak. A fővárosi és vidéki napi sajtóban egyaránt megjelenő számtalan kritika, paródia, gúnyvers, mellette és ellene való állásfoglalások jobban ráirányították a figyelmet, mintha valamennyi példány elkelt volna.)

A Holnap megjelenése mintegy manifestálta azt a helyzetet, ami Ady Új verseinek 1906-os újszerű jelentkezése óta egyre inkább nyilvánvalóvá vált, hogy t. i. színre léptek és teret nyertek olyan új művészeti törekvések az országban, melyek többé nem voltak visszazoríthatók a konzervatív kritika szokásos eszközeivel. Nem is annyira A Holnap - bár az sem minősíthető Király István módján jelentéktelennek -, sokkal inkább a Nyugat megjelenése érzékelte ennek a merőben új jelenségnek beláthatatlan határait. A Holnap első, de még inkább második antológiája az új csoportosulás széleskörű körét mutatta, hangjuk pedig nem annyira szociális tartalmával (bár Adynál egyértelműen úgy is), mint inkább a réginek fölényesen ellentmondó, azt idejétmúlt anakronizmussá degradáló példájával felmutatta veszélyes erejét. Ezért volt az a példátlan felhorkanás, s nyílt meg egy egységes széles front velük szemben, ahol sorompóba lépett a konzervatív ellenállás az addig csaknem egyeduralgoló sajtójával s az ezt kiszolgáló személyi gárdájával (

Király István Ady-könyvében teszi leginkább szemléletessé a támadások sokféleségét) „A meglepő talán az volt, hogy olyan tekintélyek, mint A Hét-nek a fiatalok körében is - például Juhásznál - tisztelt főszerkesztője, Kiss József, rovatot nyitott Toll és tör címen kigúnyolásukra, az Ady első kötetéhez előszót író Ábrányi Emil hazaárulásról beszélt, Lévy József s szinte az egész századvégi idősebb költőnemzedék, a tudományos életben elismert Berzeviczy Albert, vagy a tehetséges fiatal Horváth János is felsorakozott az új irányzat ellen - mert ezt képviselte ez a kis csoport - ugyanúgy, mint Herczeg Ferenc a népszerű Új Időkkel (50000 példányban jelent meg), vagy a Tisza Istvánnal együtt alapított Magyar Figyelővel, illetve a sajtócézar Rákosi Jenővel és másokkal. Meglepő módon - és ez mutatta a még egyelőre tisztázatlan helyzetet - még az alig megszületett Nyugatban is egy Kemény Simon nevű New York kávéház-beli firkász tollából egy alacsony színvonalú bírálat jelent meg A Holnap ellen, amiért Ignóus is és Osvát Ernő is magyarázkodásra kényszerült Juhász, illetve Ady előtt. A kritizálás legolcsóbb fogását, az érthetlenség vádját még az ú.n. Népszava vita is felszínre hozta. A szerencsétlen sorsú proletár lírikus, Csizmadia Sándor sértettségéből és irigységéből indított támadást az Ady barát szerkesztő, Révész Béla ellen a modern költők, köztük Juhász verseinek közlése miatt. Ez a vita jól mutatta azt az értetlenséget, mely lényegében a korabeli irodalmi közvélemény túlnyomó részét jellemezte, beleértve bizonyos - a kultúra iránt vonzódó - munkásrétegeket is, melyek „igényeire” hivatkozva Csizmadiaék a maguk klapanciázó, mozgalmi stílusát próbálták a lapra erőszakolni. Hogy milyen mélyvizeket kavartak A Holnap körüli viták, mutatja az is, hogy magában az új mozgalom körében is összeütközések támadtak. Ady elhíresült „Duk-duk-affér” cikkét a holnaposok - joggal - magukra vették, s Ady elhatárolódására (Herczeg Ferenc szavaival: „a belecsimpaszkodó utánzóktól”) Juhász sértődött hangon válaszolt. Rákosi Jenő pedig Oláh Gábort igyekezett kijátszani ellenük. Juhász Adynak - 1909 januárjában Pesten vele összefutva - egyenes jelleméhez híven szemrehányást tett, mire Ady rendkívül durván utasította el Juhász szavait. Mégis a zűrzavaros ügy hamarosan tisztázódott, s Ady visszatért váradi barátaihoz. A második antológiának is meghatározó szereplője lett. Mint egyébként nyilvánvalóvá vált, Ady nélkül A Holnap távolról sem keltette volna a váratlan és hatalmas feltűnést, s jelentőségét csak annak a szerencsés egybeesésnek köszönhetné, hogy egy vidéki magyar város modern törekvésekre nyitott körei készen álltak az akkor tábor és fórum nélkül maradt költővezér befogadására. Az is nyilvánvaló, hogy az egész Holnap vita Ady közreműködése miatt lángolt fel a korábban soha nem tapasztalt hőfokra, az ő neve ekkorra -

1909 tavaszán jelent meg a második kötet – zászló lett az újító törekvések táborában. Egyáltalán nem véletlen, hogy az 1908-ban induló Nyugat a holnapos „vidéki” kezdeményezést csak úgy tudta országos szintre emelni, s így továbbvinni, hogy maga is Adyt választotta zászlóvivőül kitűzött céljai érdekében.

De vissza kell még térnünk a nagy vita néhány emlékezetes eseményére. A reakció – talán mondhatjuk így – több fronton is támadott. Hangjának élessége vagy éppen durva közönségessége eltérő volt aszerint, hogy honnét, milyen célokkal indították. A politikai oldalról a koalíciós kuktusz-miniszter Apponyitól az őt követő gróf Zichy Jánosig, sőt az eleinte házelnök, majd miniszterelnök Tisza Istvánig sorra állást foglaltak „a rútnek és perverznek toladó szellemen ellen”. Zichy gróf a „szellem orgiáját” emlegette, „mely mindent a kritika bonckésével részeire szaggat /.../ amely a tekintélyt tagadja, a tradíciókat le akarja rombolni, történelmi jogokat nem ismer el, és egy erkölcsi nihilizmus felé vezet”. Az egyetemen (a fővárosban) Beöthy Zsolt (Juhásznak is tanára volt, ő beszélte le arról, hogy Komjáthy Jenőről írja szakdolgozatát) hadakozott „a lázadó, nyugtalan törekvések ellen”. A Kisfaludy Társaságban Berzeviczy jelenti ki: - Ez a tábor, amely a szépirodalomban is tért foglal... támadásaival... a teljes anarchia útját látszik előkészíteni... A Petőfi Társaságban Tisza tollnoka, Kenedi Géza „a tagadás zavaros vizét” látja feltörni az új alkotásokban. Herczeg Ferenc is „a rombolás hóbertjáról” beszél, mint a tudós Horváth János is „lelki anarchiaként” értelmezi Ady líráját. A legindulatosabb, s talán a leghatékonyabb támadást azonban Rákosi Jenő, a nagyhatású Budapesti Hírlap főszerkesztője, ez a - Ady szavaival - „kiherélt lelkű és életű ember” folytatja a Holnaposok ellen is, mint már tette ezt Ady ellen 1908 elején is. A második antológiát egyenesen „a társadalmi egyenlőtlenségek kiküszöbölésének türelmetlen vágyát „hordozó merényletnek nevezi, melynek „kótyagos lázadói féktelen individualizmusukban, mintha Petőfi Örültjéből inspiráltak volna magukat...”, „az örült hangnemből, tónusában, hőfokában, gondolkodásában, észme-körében élnek és írnak.” (mindezt elsősorban az antológiában is megjelent Álmodik a nyomor című Ady vers kapcsán.) Rákosi szerint a szociális igazságtalanságokban csak „az isteni erő hozhatna változást”, de - mint érvel - az emberek között is a természethez hasonlóan „mindig az egészségesek fognak uralkodni a betegeken, az erősek a gyöngéken, mindig a mészáros vágja le a bikát, soha a bika a mészarost...”. Hangjából világosan érződik, amit Ady úgy fogalmazott meg, nem képesek elfogadni, hogy ha övék is az egész ország, nem az övék az irodalom.

A Holnap szerzői egyet tudnak csupán - írta Rákosi - „gyöt-rődni, testileg, leiólkileg kínlódni, kételkedni, kétségbees-ni”, de „nem tudnak örülni, nevetni... egymásban és a világ-ban a jót, kedveset gyönyörtelít meglátni. A kritika elsősor-ban a kereső, kutató nyugtalanságot, az egyéni utat, az önál-lóságot utasította el. A rendellenességet, a szokatlant támad-ták. Lázás, részeg félrebeszélésnek, torzításnak, esztelenség-nek, bizarrságnak szertelenségnek, homálynak nevezték. Az öntelt fölény magabiztos pózában oktatták ki a holnapo-sokat.” Fagyöngy, gyöngébb fákon terem - írták a verseköl. Szabolcska is „torz fattyúhajtásról” beszélt, s Rákosi jósként mondta: „A nagyvárad reformáció nem fogja megérni saját jelszavát, a Holnapot.” Tisza „félművelt tömeg izléstelen-ségnek... Herczeg balkániságnak tartotta az egész mozgal-mat. Nem hiányoztak az alparibb hangok sem. Egyes lapok „A Holnap gyomorhajos, penészvirágos gondolatairól”, „beteges, higveleji, zavaros lelkű akarnokok által kierősza-kolt irányról” cikkeztek. A Hét is „a felpéckelt állú, gipszkö-téses műzsán gúnyolódott „Idegbaj” hóbert”, „eszélesség”, „ideges fantasztaság”, „tébolyda költészet” stb. lett az új művészet. Léha erkölcsi felfogás... „morál insanity” rej-lett mögötte. „Deliráló félrebeszélés... „sületlen és gonosz hadarságokról...”, „szóltak a versk. Ady „a kloákák költője lett, „léha gyönyörök lantpengető szatírja...”, „a bordély morál” szabadult be vele a magyar lírába, aki „hazáját is elcseserélné mással” (Ábrányi Emil). Szabolcska „akit Rákosi Jenő favorizált, szárnyakat kapott a fiatalok ostorozálásában: „... egy beteges eltévelyedéssel állunk szemben” - állapítja meg, s verset ír Arany János pózában a kioktatásukra. Nem lehet álmélkodás nélkül olvasni az elképesztő írásokat, a gyűlölettől izzó szavakat és megállapításokat. S ami a legi-jesztőbb: a közvélemény úgy általában egyetértően fogad-ta ezeket az acsarkodó minősítéseket. Igazat kell adnunk azoknak, akik Adyval egyetértően gondolatiszonyban szen-

vedőnek tekintették ezt a, főleg „krisztény középosztály-belinek” nevezett közvéleményt, mely valóban a problé-mátlan léthez való ragaszkodást mutatta, az operettmuzsika, a cigányzene, a fedáksáris táncos revük felszínes mámorában élt. Költészetben is „pihentető, szép éneke-ket” akart, nem a megszülető művészi újítást kívánta, a gondolati fogékonyságot a szárnyló költői fantázia követé-sére. Ezért fordulhatott elő, hogy a Petőfi Társaság egyik ülésén felolvasták Az ős kajánt, s a jelen lévő prominens irodalmi kör tagjainak röhögésébe fulladt. Ady szeretett „hepehupás vén Szilágyában” hiányolták a derest, elfajzott földijük számára. Nem volt tehát hatástalan a hatalmi prop-aganda. Nemcsak abban mutatkozott meg, hogy a két antológiára alig volt vevő, s hogy rendezvényeiken egy-két-száz (néha kevesebb) érdeklődő gyűlt össze, hanem abban is, hogy a verseket lényegében kitiltották az iskolák-ból, a pártfogó tanárokat fenyegették, a hivatalokban sem nézték jó szemmel az új művészetet-rokonszenvezőket. Az országban elenyésző volt azoknak a száma, akik teljes egé-szében felfogták az új mozgalom jelentőségét akár csak, mint Ady írta, a költői nyelv, a XX. századi magyar vers és próza messze előremutató megújításában, nem is szólva gondolati erejének megtermékenyítő hatásáról.

A hónapokig tartó s lankadatlan heveségű sajtóvita ellené-re az 1908 október 14-én, Ady jelenlétében alakult Holnap Társaság folyamatosan működött, s bár a kezdeti elképzelé-sekből sokmindent feladott (havonta megjelenő revű, rendszeres országjárás, együttműködés fővárosi körökkel, pl. a Nyugattal, kiállítások, tárlatok szervezése, stb.). Ebben nem kis szerepe volt Juhász Gyulának is, aki fáradhatatlanul vett részt a Társaság minden megmozdulásában. Először az előkészületekben, miközben naponta megjelenő hírlapi cikkeiben újszólván megérkezése másnapjától élénken bekapcsolódott a város kulturális vérkeringésébe. (Kiállott pl. március 15-e méltó megünneplése mellett.) Mintha Io Peán! című versének gondolatát követné: „Sietek egyszer élni, / Mert megkéstem nagyon.”

A Holnap tényleges szervezése minden bizonnyal Ady ápri-lis elejei látogatásával vett nagyobb lendületet (ő - mint szó volt róla, a Magyar Művészet kiállításának megtekintésére érkezett). Juhász is szerepelt a 7-ei megnyitón. Művészeti tanulmányának felolvasásával készült, de mint a Szabadság beszámolójában olvasható - három versét mondta el, a Meunier, a Gauguin és a Maris címűeket. A következő meg-jegyzést fűzte hozzájuk: /.../ dokumentálni szeretném azt a benső rokonságot, amely egyrészt a modern líra és a képző-művészet, másfelől a művészet és az emberi szolidaritás megváltó gondolata között van „Ez rövid vallomás is ars poetikájáról.” (Az előadása sem marad el, május 26-án a Nőtisztviselők Egyesületében tartotta meg). Közben javá-ban folynak a Holnap előkészületei, lelkesen dolgozik, leve-lez, főleg Babitsot kell sürgetnie a versek megküldésével. Május elején végre összeállhatott a kötet, mert Antal Sándor az előszót már így keltezte. A megjelenés mégis elhúzódott szeptemberig, bár időközben a Nagyvárad Napló ízelítőt adott mind a hét szereplő költő verseiből. Tőle a Rippl-Rónai címűt közölte. Az izléses kiadványban Adynak 39, Juhásznak 12, Babitsnak 5 verse jelent meg. Az arányok nagyjából a második, az 1909-es kiadványban sem változtak.

A Holnap ünnepélyes bemutatására Ady késlekedése miatt végül szeptember 27-én került sor. A bemutató ünnepi cere-móniáját többen leírták. Matinénak tervezték (Király István pl. matinérol beszél), de esti ünnepség lett belőle. Meghozta nem is akármilyen! Megmutatkozott benne a város különös szinképe, az a máshoz alig hasonlítható kul-turális tarkaság, ami a résztvevők összetételét jellemezte. Hogy egyáltalán olyan szenzáció számba menő esemény lehetett. Mintha az egész város ünnepelt volna, beleértve a a vezetőket, a szellemi körök egészét. Nem hiába támasz-tott a helyi sajtó már hónapok óta akkora érdeklődést irán-ta. Volt egy város az országban, ahol a költészetet szinte egy-ségesen, nagy fénnel ünnepelték. Igaz, a rendezők jó érzékkel igazították a bemutatkozást Vajda János emlékün-nepéhez. A vaáli emlékművet is ekkor avatták, s a váradiai anyagilag is hozzá kívántak járulni - országosan egyedülálló módon a hiányok pótlásához. Maga az ünnepség úgy zaj-lott, hogy a rendezők a városháza díszterme előtt fogadták a vendégeket Adyval az élükön. Mint a beszámolókból kide-rül - „a város nobileztásait, szellemi és reprezentatív „veze-

tőit „Az ünnepi megnyitót tartó Dénes Sándor A holnap programját így fogalmazta meg: /.../ új hadjárat készül az álmos szittyaföldön, melynek előőrse ez a lekes kis igricsapat, ki megmérkőzik a holnapért a múlttal. Ez a Holnap adózik Vajda emlékének. Ezután szavalt a Emőd Tamás. Egy néhai költő címen Ady Vajdához írt versét meg egy Léda verset. Majd Ady következett Vallomások címen elmondott, később nagy vitákat kiváltó felolvasásával. „Emberfölötti harc”, szükségéről beszélt, egy alvó országban Európát akarván szűk honi földön létrehozni, a hagyományokhoz kötődve a holnap szellemében. Ady után Hevessy Mariska, a színház művésznője az antológiából mutatott be verseket. Utána következett Juhász Gyula szabad előadása Vajda János és a Holnap címen, s Vajdának és az új irodalmi társaságnak szellemi közösségéről szolt. Érdemes idézni a Nagyváradi Naplóból Nemcsak tartalma miatt, hanem azért is, mert az látszik belőle, hogy milyen öntudatosan, a vezető egyéniségek hangján, az ügy felelős elkötelezettségként nyilatkozott meg: „Vajda János nem művészi törekvései, de emberi és magyar egyénisége révén áll közel a Holnaphoz. Ki másnak is ajánlhatta volna tehát ver sacruma első virágait ez az újért küzdő kis csoport, mint neki, a nagy magányosnak, aki imádjá a hazai rögöt, és gyűlöli a hazai bűnöket; akinek idegei még az ugarhoz, a parlaghoz szítanak, de becsülete nem engedi, hogy a maradisággal tartson... Nemcsak a lelke, de a sorsa is rokon az új küzdőkévé. Míg Vajda János a vaáli erdőben sírta keserűségét és lázadását, Péterfy Itália derűjébe kénytelen menekülni a fekete Gond elől, hogy élni tudjon egy kicsit, Grünwald Béla a párizsi morgue felé siet ebből a szomorú világból, Reviczky Arcóban próbálja foltozni nyomortól foszló tüdejét, de mindhiába! Vajda epitáfiumából a mi nagy magányosunk sorait írniánk: < Ki magyar tájon nagy sorsra vágyik, / Rokkanva ér el az éjszakáig! > De talán mégis másképpen lesz - holnap, / Saját helyzetét jellemzésére is alkalmasok ezek a sorok, bár még ekkor - az ünnep emlékedtségéhez illőn - némi bizakodás is kicsendül belőle.

A teljesség kedvéért említsük még meg, hogy a színház baritonistája előadta Lehel Károly karmester zongorakíséretében Vajda A vaáli erdőben és Ady A Halál rokona című, Deésy Alfréd, az Atalanta társszerzője által megzenésített verseit, majd Dutka adott elő saját verseiből. Az ünnepség nagy eseménye azonban mégis inkább - mint írták - Ady, illetve Léda, „apoteozisa”, lett, akiket, mint Dutka megjegyezte, a Léda vers elhangzása után mámorosan ünnepeltek: „/.../ felállott az egész terem, tombolva, percekig tapsolták Adyt és Lédát, akik kigyúltan, mámorba szédülten álltak egymással szemben, nyilvánosan a város előtt, mely összesodorta sorsukat. Ott álltak és boldogan hagyták, hogy szeresék és ünnepeljék őket.” - Ennek a napnak a hatása oly nagy volt rájuk, hogy a már kihunyni kezdő szerelem váratlanul felforrósodott. Erőmindszentre, úgyszólván jegyepárként érkeztek. Ady úgy ölelte át az „idéssel” Lédát, mint a maga asszonyát... Mindez, a nap sorsokra kiható jelentőségére nézve jegyezhető föl, hiszen meghatározó volt még a többiek, így Juhász Gyula életében is.

Az ezt követő, már vázolt, hónapokig tartó s lankadatlan hevességű sajtóvita ellenére a Holnap Társasága, mely október 14-én hivatalosan is megalakult, folyamatosan működött. Alapszabályát tiztagú bizottság állította össze, ennek tagja volt Ady is, aki hangsúlyozta, hogy a Holnap nem akar „vidékiek kedő forradalom lenni”, vidéki tüntetés a fővárosi irodalom ellen, hanem azért küzd, hogy minden értékes egyéniség dolgozhassék az ország kulturális életének elmélyítésén. A havonkénti megjelenésre tervezett revű szerkesztésével Juhász bízták meg, aki hozzá is kezdett a karácsonyi szám előkészületeihez (Babittól is kért anyagot), de - végül a megjelenés elmaradt.

Érdemes még Juhász további szerepléseit nyomon követni, hiszen életének olyan rövid időszakáról van itt szó, amelyben - rövid 1918-19-es tevékenységét leszámítva, többé sohasem volt része.

Október 21-én Tibor Ernő képtárlatán mondott bevezetőt (Tibor szegedi tárlatát is megszervezte), s számos, főleg irodalmi témájú tudományos előadást is tartott. A korabeli ísmertetések ezek könnyed, csevegő stílusát, egyéni látásmódját, alapos tárgyismeretét dicsérik, s h. Decemberben verseivel szerepelt, közben lezajlott a „Duk-duk affér”. Decemberben a Kereskedelmi Csarnok estélyi műsorában

szerepel „művészi értékű kabaréban”, négy kuplét is előadnak, melynek szövegét ő írta. Maga pedig Holnapos paródiáival szerepelt, köztük a Fekete vesssel, mellyel Adyt paródiázta. Ezt követte a karácsonyra megjelent új Ady kötet, az Illés szekerén kissé szigorú kritikája, majd a közeli kibékülés. Közben egyéb csetepaték is támadtak /pl. Oscar Wilde Rozsnyay Kálmán fordította Pádúai hercegnő-jének váradi bemutatója körül, amikor a Holnaposokat, így Juhászt is támadták Rozsnyay pártfogásával, s a dologból 1910 végéig elhúzódó per is keletkezett. Egyébként Juhásznak valóban régi baráti viszonya volt Rozsnyayval, aki később Szegváron, műkedvelőkkel Bemutatta az Atalantát.) Támadás érte Juhászt az ú.n. Polónyi ügy kapcsán is egy Polónyi támogató távirat aláírása miatt éppen a haladó váradiak részéről (Polónyi a koalíció reakciós igazságügy minisztere volt 1906-tól). Végül is 1909 lett a Holnap Társaság legsikeresebb éve.

Húsvétra megjelent A holnap második antológiája ugyanazokkal a szerzőkkel, némi arányváltással (Babitsnak több verse jelent meg benne), kivéve, hogy az erősen polemikus hangú előszót, melyben főleg az első antológiát védte, Kollányi Boldizsár írta. Juhász Gyula nagyobb sikert várt a második kötetből, mint az elsőtől, de csalódott. Megmutatkozott ez már a bemutatkozó matinén, április 10-én, melyet ugyancsak a városháza dísztermében rendeztek, de meg sem közelítette az első bemutatkozás fényét. Juhász Kollányit hibáztatta, aki miatt, mint írta, majdnem kivégezték A Holnapot. Persze a dolog sokkal összetettebb volt ennél, de tény, hogy Kollányiban nem volt meg az a taktikai érzék, hogy lehetőleg tompítsa A Holnapot oly elkeseredetten támadók hangját, mint pl. a rendkívül művelt és diplomatikusan ignotusban, aki a Nyugat indulásánál ezt a képességet fölöttébb hatékonyan alkalmazta. A kötet poétáit bemutató köszöntő Juhásztól megállapította: „Néma kis tragédiái, amelyeket könnytelenül sír el, és amelyek... a modern poéta lélek vergődését árulják el, a forradalom költészetének egyik legjellemzőbb fejezetévé sorakoznak. Babits mellett a legújabb renaissance harcosa, aki a hellénizmust igazi művésziességgel varázsolja be a legmodernebb költészetbe. Bizonyos tekintetben pesszimizista, de néha ő is megszólaltatja a forradalomnak azt az optimizmusát, ami Adytól kezdve alapmotívuma A Holnapnak.” Ez a meglehetősen felületes bemutató nem sok hívet szerzhethet a költőnek. A matiné sajtóvisszhangja sem hasonlított az előző évihez. Igaz, Ady sem volt jelen az ünnepségen, s voltaképpen kezdett megmutatkozni az, ami már korábban előre vetítette árnyékát, hogy a titokban dédelgetett álm: a főváros mellett mintegy második magasszintű irodalmi központ létesíteni.

Juhász a későbbiekben is a Holnap Társaság majdnem minden megmozdulásán szerepelt. Április 11-én nyílt meg Márfy Odön tárlata több mint száz képpel, színvonalas matinéval bevezetve. A kiállítást Márfy kérésére a Holnap bekapcsolásával Juhász készítette elő (ő szerzett ingyen helyiséget is a kiállításnak) Áradó szavakkal írt róla: „/.../ Lelke van e képeknek, lírája, amely, amely rokon a mi új líránkkal. Minden szín és vonal, és ez az elv Márfynál annyira dominál, hogy nála a vonalak csupán összefoglalásai a színeknek, a felületfoltoknak, mintegy ritmusát adják csupán a színpoémának... De a színek is csak szimbolikus jelentőségűek, a színfoltokat is csak a fény és a levegő élteti, ez a kettő ad nekik jelentőséget, ez a kettő kölcsönzi nekik a valóság gyönyörű látszatát...”. A matinén Kollányi bevezetője után bemutatták Juhász - Deésy - Lehel Atalanta - fantáziájának legszebb számat. Június 20-án szintén a Holnap Társaság közreműködésével nyílt meg az új magyar festészetet elindítani vágyó, MIENK néven szervezett festészeti kiállítás Bölöni György országjáró terve keretében. Rippl-Rónai, Gulácsy, Kernstok Károly, Tihanyi, Márfy képeit állították ki. A tárlatot meglehetősen részvétlenség kísérte, s Bölöni kívánságára a Párizsból akkor hazatért Ady, - minthogy az ő nevének figyelemfelhívó népszerűsége a tárlat sikerét ígerte -, maga is részt vett a megnyitó matinén. Erre az alkalomra írta, s tisztázta le - mint feljegyezték: esti megérkezése után, a Fekete Sas szállodában a Szeretném, ha szeretnék című - Király István szerint a világirodalom egyik, „puritánságában és dísztelenségében legnagyobb magányversét”, mely eljutott Franz Kafkaéhoz is, aki a vers mondanivalóját teljesen magáénak

érezte A verset a kiállítási matinén Ady – nagy átéltséggel, el-elcsukló, rekedtes hangon , lámpalázzal küszködve , olvasta fel. Olyan hatással, hogy „ a naxonxipáni belső víziók „ festője, a Juhász-barát Gulácsy Lajos „ Ady vállára borult és zokogva felsírt „ Mások is meghatódva tapsoltak a költőnek.A megnyitó beszédet tartó Juhász, két nagyváradi lap tudósítása szerint kijelentette: „Ady Endre innen, Nagyváradról indult el arra a tüneményesen nagy útra, amely már elvezette őt a világirodalom legnagyobb költőinek sorába .” Alig néhány nappal később, 27-én Temesvárott szerepel szintén a Holnap Társaság matinéján , ezúttal Tibor Ernő kiállítása alkalmából. Ady , Babits és Balázs Béla verseket szaval sajátjai mellett.

A Holnap egyik legjelentősebb rendezvénye az október 3-án tartott Nyugat – matiné volt. Az együttműködést még a megalakulás alkalmával elhatározták, s akkor még nem gondolták, hogy ez a rendezvény jelenti majd a vizválasztót közöttük. Ady mellett – egyébként valószínűleg az ő rábeszélésére került sor a matinéra, melyet Juhász és Emőd Tamás kezdeményezett – Kaffka Margit, Lengyel Menyhért, Bíró Lajos, Hatvány Lajos is megjelent.(Osvát, bár jöveteléről szó volt, nem jelent meg, s ebben Ilia Mihály és Péter László is annak a jelét feltételezi, hogy Osvátnak fenntartásai voltak már ekkor a holnaposokkal való együttműködés kérdésében, ami felszínre jött a Juhással való nézeteltérés során , s elvi kihatása volt Juhász és a Nyugat későbbi kapcsolatára.) A pódiumon a pesti vendégek mellett Juhász is helyet foglalt. A Fekete Sasban rendezett esten a modern költészet fejlődési távlatairól tartott – szokásához híven – szabadon remek előadást. „ A fővárosiak, Hatvány, Kaffka és a többiek mellett egyenrangú félként szerepelt. Ady ekkor mondta el a Hiába hideg a hold című trgikus hangulatú , a szerelem válságáról szóló nagy versét, melyet előző éjszaka írt meg a híres Bodogában Vak Gyula cigányprímás muzsikája mellett, miután a fogadására kivonult váradi barátoktól, köztük Juhásztól elválva magára maradt.Az estet követően sétálhatott Juhász Hatványval a váradi éjszakában, bemutatva neki a Köröspárt panorámáját, melyről Gulácsyval tett sétáit idézve – versben is oly megkapó képet festett.Ekkor válhatott nyilvánvalóvá számára a végleges leszakadásuk a Nyugat táborától, hogy az akkor már lendületben lévő Nyugat mellett még valamiféle, az egész országra kiható irodalmi központ működése elképzelhető lenne. Egy évvel korábban még bizakodóbb volt. Két cikket is írt a váradi Szabadságha, reménykedve a Nyugattal való tartós és szorosabb együttműködésben(A kutatások – így Péter Lászlóé – rámutatnak, hogy már 1907 december végén, tehát még a Nyugat hivatalos, 1908-as január elsejei megjelenése előtt Juhász Gyula a Szeged és Vidékében vezércikkben méltatta az új folyóiratot, s Ignotus levélben mondott köszönetet ezért, de a „teljes hatalmú szerkesztő „, Osvát beküldött több verse közül csak egyet , a Tufris eburnea címűt közölte a februári számban.). Május 13-án dicséret szavakat írt „ a másfél éves és egyre értékesebb „ új folyóiratról, melynek „ komoly, élkelő és új irodalmi gárdája „ elismerésre méltó „ konokul elszánt küzdelmet folytat „ a művészi igazságért és szépségért „ Azt is látja, hogy „ sikerült maradandóságot biztosítani magának „Június 12-én ismét visszatér a témára Adyról felkenedve: „Magyar intellektuálisok és művészeknek adnak találkozót benne. Mind érték, mind haladás „ szépséget ad vagy igazságot...Kristálykehelyben szinbort.Ady Endrének három új versét olvassuk az új Nyugatban. Három új reveláció, egy lélek szent háromsága...(Ady) most Párizsban él... A szelleme a világ nagy fővárosában él, de a Perle az Érpártján bolyong, szomorúan, büszkén száll a nagy ugar felett. Mint valami fehér , nemes köcsög, akit éretlen gyerkőcök akartak megdobálni. Adyról ma már bátran el merjük mondani „ Arany mellett a legnagyobb poétánk .” Hogy váradi tartózkodása kezdetén, nyilvánvalóan A Holnap tervezgetése óta , milyen elképzelések foglalkoztatták, s hogy mihez fűzőtt reményeket, mutatja egyik korai írása :” Még egy érdekes nemzeti szempontból is fontos kulturális jelenséget kell feljegyeznünk : a decentralizáló kísérleteket, amelyek irodalomban, művészetben, színházban, vidéki nagyobb kulturális központokban megindultak és pedig jelentékeny erkölcsi, sőt anyagi sikerrel is.Vidéki könyvek, tárlatok, eredeti színházi bemutatok egyre nagyobb számmal és egyre öntudatosabban jelentkeznek.Ami eddig üdvös jelszó volt és szórványosan és félénken nyilatkozott, az ma már tény és valóság lett és egyre szebb sikerek járnak a nyomában.Nagyvárad az irodalom, a tárlatok és a színház

révén ebben az irányban is meglehetősen elől jár. „ - Ez tehát az inkább még csak szép álom, a kivakozás a kezdeti sikerek nyomán a lassan mégis elérhető kudarc előtt. Érthetőek a Nyugathoz fűzött reményei. Éppen a folyóirat október 3-ai felvonulása mutatta a megjelent nagy nevekkel az erőt, amely a jövőben az új művészi törekvéseket hatékonyan és anyagilag is megalapozottan képviselni tudja. Juhász pedig - s ez volt költői sorsának tragédiája - indulástól fogva arra vágyott, tehetsége kipróbált erejével arra tőrt, hogy ott legyen az élvonalban , ahová magát predestinálva érezte. (Csak egy, már Szokolcáról anyagához írt levélből való idézet : „.../.../ és ne gondoldja édes Anyám, hogy nem remélek, vagy hogy kétségbeesem. Ő, nem, érzem,hogy ki vagyok és tudom, hogy mit akarok, és hová kell jutnom.”) Világos lehetett számára, hogy a főváros által biztosított előnyök, az országos kisugárzás, pártfogoltjait a közfigyelem cenrumába állító lehetőségei egyre inkább meghatározó tényezővé teszik az új folyóiratot, s hogy a vele való szoros kapcsolat hiányában az ő költői álmai és terve nem valósulhatnak meg.

Éppen a következő időszak eseményein szemlélhető, hogy minden igyekezete, kezdeti összeköttetései ellenére sem tudott közlérféközni a Nyugathoz, korán lett - mint utaltunk rá - pl. nézeteltérése Osváttal, s ami a legfajóbb volt, beküldött verseit számos alkalommal utasították vissza. Nem lehet megrendülés nélkül olvasni pártfogást kérő leveleit.Már egy 1910 . november 25-ei levelében panaszkodik: „.../.../jó időnkint több verssel zörgettem a Nyugat kapuján, de bebocsátás nélkül... „Mindenesetre fájna, ha már untatnánk lennék a Nyugat bizottság színe előtt. Addig is szíves vidéki tisztelettel üdvözlő régi hívrük , Juhász Gyula tanár, író. „A levélből süt a csalódottság és az ironia hangja. De -mert olyan Juhászt mélyen érintő kérdéssről van szó - idézzünk még egy már későbbi, Szokolcáról, 1913. február 17-én, Fenyő Miksához írott fölöttébb jellemző levélből : (Fenyő 1909-ben a Nyugatban Horváth János Adyról megjelent könyvét színvonalasan és meggyőző föllénnyel bírálva szót ejtett az új magyar líra fiatal nemzedékéről, s a legígéretesebbek közül, akik között szerepelt pl. Gellért Oszkár(tőle 180 verset közölt a Nyugat, mikor Juhásztól 18-at), Juhászt emlitetlenül hagyta).”Mélyen tisztelt szerkesztő Uram, olyan messze, messze (harmadszor is messze) vagyok élettől, íróktól, hogy nem csuda, ha majd csak síromra ér el a válasz mi van a Nyugathoz küldött verseimmel ?Most megint küldök kettőt a rendesnél több reménnyel (a rendes reménytelen)és önérettel és levéllel. A legkedvesebb válaszuk az lenne, ha szó nélkül közölnék persze.De azért azt is szívesen veszem(miért ne), ha levélben vagy szikratávíróval tudatják velem, irodalmunk szerencsétlen Scott kapitányával, hogy maradjak a sarkon vagy menjek a sóhivatalba.E két új versem azonban - úgy hiszem - java versem, s a nyugati mértéket is üti...Az ember érzékeny mérleg, s az ember, aki verseket ír, különösképpen az, s néha , rossz órájában , túlonlú önértéses.” (Megalázó helyzetére jellemző, hogy levele megválaszolatlan maradt.) Lehetne még idézni az időközben a Nyugat pártfogásába vett Babitshoz írott baráti támogatást kérő leveleiből is (pl. : „ A Nyugatban megjelenni, ahol te jelensz meg, újra erős és - nemde-indokolt vágyam nékem „), de az ezekből a példákából is látszik, milyen kilátástalan volt számára már az 1909-évi reménykedés is -Mi lehet erre a magyarázat ? - Adyt, mint látható volt, zászlónak lehetett és kellett használni. Nélküle , aki a modern törekvések győzedelmes üttörője volt, egyetlen folyóirat sem juthatott volna kiemelkedő pozícióhoz a kor irodalmi viszonyai között; tőlet 600 verset közöltek, s Babitstól is , akit voltaképpen magukhoz vittak Fogarasról Pestre, mindent elfogadtak haladéktalanul.Lehetne még példákat hozni Juhász mellőzöttségére.Mintha váltig dicsért, de szinte vállvergetés számba menő egyszerűségének, „melodikus melabújának, lírája szomorú tónusának állandó emlegetésével lassan, de biztosan besorolták a második vagy harmadik vonalba.(Péter László Juhász Gyula a Nyugatban című rövid tanulmányában egyetértéssel idézi Ilia Mihály fél évszázaddal korábbi megállapítását : „ A Holnap és a Nyugat ellentéte nem személyi félreértéseken, nem szerkesztői baklövésen alapult.Ellentéteikben a Nyugat későbbi két szárnya harcainak első jeleit kell látnunk. ” - Én azért nem zárnám ki az elvi ellentétek mögött rejtőző személyi ellenszenvet sem.) Juhász . végtelen szerénysége (amiről annyi visszaemlékezés szól), de mindenek előtt vidéken rekedtsége, hogy csupán levélben tudott kapcsolatot tartani a főváros

sal, barátaival behozhatatlan hátrányba hozták. Első kötete Szegeden még viszonylag gyorsan megjelent, de már a másodikra nyolc évet kellett várnia keserves próbálkozásokkal. Igaz, volt ilyen helyzetben Ady is, az ő kötetei is, pl. az Illés szekerén alig 300 példányban kelt el, de 1914-18 között nem jelent meg kötete, s a mindenki által elismert elsőnek egész életében nem jelentek meg összes versei. (Petőfinék 1847-ben kiadták összes verseit.) Kosztolányi már 22 évesen kiadta első kötetét, Babits is Pestre kerülve hamarosan a legfavorizáltabb költő lett éppen a Nyugatnál. Juhásznak ez, bármennyire szerette volna, nem sikerült. S ha szélsőséges lépéseire gondolunk, hogy öngyilkossági kísérletekkel hívta fel magára a figyelmet, elképzelhetjük lelki zavarodottságát, amiért feldolgozhatatlannak érezte, hogy ő, aki ijúrkori indulásuknál mindenki által elismerten a legkiválóbb volt, s joggal hitte magáról, a nagyrahitottságot, méltatlanul és leküzdhetetlenül háttérbe szorult. Előtte volt a nála fiatalabb Kosztolányi példája, akinek látványosan könnyedén sikerült, amit ő annyira óhajtott, hogy 21 évesen a Budapesti Napló belső munkatársa lett; Ady Párizsba utazása után az ő helyét veszi át; a lap első oldalán, Ady mellett jelennek meg versei; 200 korona fizetéssel lelkesen dolgozik, beutazza Európát, világfi, megtalálta helyét a világban. Nem mintha Juhásznak a legkisebb irigység lett volna velük szemben, de szinte bántó olvasni barátaihoz írt majdhogynem alázatos leveleit.

Röviden visszatérve az 1909-es év eseményeire, tanui lehetünk még a Holnap Társaság aktív működésének. Nagy Mihályt választják meg elnöknek, Juhász javaslatára „intim” irodalmi délutánokat tartanak, az elsőt december 20-án, s nagyszabású kabaré estet is szerveznek még, amely sajnálatos módon pénzügyi összeütközésekkel végződik, s elindítja a szép reményekkel indult mozgalom bukását. A Társaság egyébként fokozatosan felhígult összetételében mert szinte mindenkit befogadott soraiba. Túllépve az irodalom határait, szellemi mozgalom lett, melyben olyan világnézetek keveredtek, mint amelyet a szabadkőművesk László páholyának Tisza-hívő nagymestere, Várady Zsigmond képviselt, vagy a Népszavába is író marxista Antal Sándor és Kollányi Boldizsár s általában a város újszerű művészeti életében szerepet játszó emberek. Közük volt pl. a helyi Társadalomtudományi Társaság irányításához vagy az ú.n. Darwin-körhöz, mely a pesti Galilei-körrel tartott kapcsolatot. Ez azért is érdekes, mert az egyházi iskola, ahol Juhász is dolgozott, nyilvánvalóan nem kedvelte a mozgalmat, de ezt vele – legalább is látványos módon nem érezte. Igaz, hogy Juhász közeli barátainak el-elejtett néhány panaszszót arról, hogy a Társaságban való tevékenységét nem nézik jó szemmel. Franyó Zoltán leír visszaemlékezéseiben egy menekülési kísérletet, amikor ők ketten Juhással, igaz kissé bohémas hebehurgyasággal, de hát ez is jellemző volt az ő akkori életükre, vonatra szálltak, s Pestig meg sem álltak, azzal az elhatározással, hogy az öreg Kiss Józsefen behajtják verseikért járó tartozását, s a reménybeli óriási honoráriumon új életet kezdenek, betörnek a főváros irodalmi életébe. Tervük persze amilyen romantikus volt, olyan gyorsan meg is hiúsult. „Az öreg szakállas” felolvasta nekik legújabb stanzáit, „kiutalt” nekik 10-10 koronát, s kegyesen elbocsátotta őket. Franyó szerint Juhász ekkor beszélt neki arról, hogy nem nézik jó szemmel az iskolában Holnapos tevékenységét.

1910-ben kezdődött el a Holnap lassú kimúlása, ami aztán 1911-ben szinte észrevétlenül be is fejeződött. Eleinta még rendezett néhány tárlatbemutatót, Juhász is tartott még szabad előadásokat (pl. Komjáthy költészetéről), de más már alig történt. Utoljára 1911 május 18-án szerepelt Erdey Viktor s a régi barát, Gulácsy Lajos tárlatának megnyitóján. Ez lett az ő hatyúdala Váradon. Ady ekkoriban már nem járt Váradra, Emőd Tamás és Miklós Jutka is eltávozott, Juhász is hamarosan kézhez kapta felmondását, s keserves álláskeresésbe kezdett sikertelenül. Az a hön óhajtott vágya, hogy a fővárosba kerüljön, hamarosan szertefoszlott. Még Rákosi Jenőnél is próbálkozott (mint Ady is korábban), de merev elutasításba ütközött; Hatvány sem segített, hiába kérte. A váradi évek szárnyalása véget ért. Az igazsághoz tartozik persze az is, hogy Várad minden nosztalgikus szépsége ellenére sem volt a felhőtlen siker korszaka Juhász Gyula életében. Igaz, hogy befogadták, igaz, hogy nem kis tekintélyt szerzett a város közéletében elsősorban mint költő és újságíró, sőt kezdetben még színműiróként is, hiszen

Atalantáját, ezt a költői operett-darabot Deésy Alfréd zenéjével 1909 januárjában először Váradon, majd még az ország több városában – így Szegeden. Debrecenben is bemutatták éppen az akkoriban létrejött színházi kartell keretében, márciusban Szép csöndesen című idilljét is, mégsem sikerült neki egzisztenciát teremteni, sőt az sem, hogy legalább tartósan megvesse a lábát életének egy kedveltebb helyszínén. Mindenekelőtt az a kegyetlen robot nyomasztotta végig ottani évei alatt, amelyet az iskolában kellett nyomorúságos éhbérért elszenvednie. 1910 novemberében közölte Tanár úr volnék című, sorsát megrendítően panaszló versét, melyre azért is figyelmet fordíthatunk, mert közel egyidőben jelent meg a Tiszai csönddel.

*Tanár úr volnék magam is,
Nyomorúságos és helyettes,
Gyűlöltek a nagy istenek
S e pályát adták végzetemhez.*

*Magyar Homérra gondolok,
Ki költő és tanár volt, mint én
S „a hivatalnak packázásait”
Viselte béketűrőn szintén.!*

*Ó nagy elődöm, szép apám,
Te Atlasz a nyugalomnak,
De engem új kor, új fiát
Villámos vágyak ostromolnak!*

*És én, helyettes Tantalus,
Izom a lőrét gúzsba kötve,
Ó mennyi szárny és mennyi vágy
Török le bennem mindörökre!*

*Te győző, boldog nemzedék,
Kit tőlem kér el majd a holnap,
Ne gúnyolj, hogyha roskadón,
Törött zászlóval eltipornak!*

*Ha majd pihenni térhetek
Fáradtan, közönyánk ölében,
Sirass el végül engemet,
Temess el végül engemet
Virágosan, ujjongva, szépen!*

A költemény megrendítő vallomása nem is annyira a tanárré, sokkal inkább a költőé. Amellett, hogy a vers rávilágít a „boldog ferecjóskás idők” mérhetetlenül silány közoktatási viszonyaira (Lásd még Ady A magyar tanítókhoz című versét), igazolja az Ismeretlen Korvin kódex margójára című Ady esszé minden sorát egy Európától százéves lemaradásba süllyedt ország tízezer szellemi páriájának helyzetéről, akik végzetes reménytelenségben fecsérik el istenáldotta tehetségüket, jobbító szándékaikat a nyugatot elérni képtelen komország mocsarában.

Végül is Juhász Gyula életében Várad egyértelművé tette, hogy az ő számára, a neki kínálkozó egzisztenciális lehetőségek között, nincs megoldás nagyrahitott álmainak megvalósulására. Ezt bizonyította a Holnaphoz fűzött, kezdetben oly biztatónak ígérkező tervek teljes kudarca, ugyanezt a magyar irodalmi életbe berobbant Nyugat részéről hamar megmutatózó mellőzöttség is. Nyilvánvaló lett Juhász számára, hogy amire predestinálva érezte magát, a magyar irodalom élvonalába kerülni, örökre elvesztett lehetőség maradt. Adynak a kezdetben tartósságot ígérő barátsága is megszűnni látszott, mint a váratlanul szerencsésen elébe vágó Babitsé is, aki Juhásznak köszönhetette hogy A Holnapban megjelent, valóban feltűnő két versével, A gótgai csárdával és a Fekete országgal különösképpen felhívta magára a figyelmet, nem beszélve a teljesen eltávolodó, sikeres Kosztolányiról. De még a vele együtt induló, szintén vidéken rekedt Oláh Gábor is kedvezőbb helyzetben volt Debrecenben, mint ő, akit mostoha sorsa ismét elűzött „a végekre”, ahonnét már öngyilkossági kísérletekbe menekülve próbált kiszabadulni, s ahol az újabb kilátások sem ígértek egyebet.

A váradi évek utolsó, lírájának legfájóbb hangját felfokozó csalódása lett még az Anna-szerelm, mely ugyancsak a kezdeti felívelést hozó 1908-as évben villámlott bele a költő életébe. Csak a szenvedés, a reménytelen sóvárgás „ajándéka” lett ez a szerelm, mégis ajándéknak mondhatjuk,

hiszen Juhász költészetének egyik legragyogóbb fejezetét nyitotta meg, mely úgyszólván a sírig elkísérte, megalkotva általa irodalmunk Losonczy Annája mellett Lilla, Júlia, Gina és Léda után az ő Annájának halhatatlan alakját. Lesz még alkalmunk szólni ennek a szerelemnek fájó, nosztalgikus mélységeiről, itt most, a váradi évek hatásainak vizsgálatánál elég lesz csupán arra kitérni, ami oly lelket felkavaró módon járult hozzá csalódásának világfájdalmas érzetéhez. Amikor 1910 júliusában a Tiszai csönd csirái megfogantak, a tetőpontján lehetett Anna hiányának fájdalma, illetve ennek a fájdalomnak magasra növelt képzete. Vannak dokumentumok arról, hogy mikor kezdett ébredezni ez a szerelem a költő lelkében, s hogyan hatalmasodott el rajta.

Anna – Sárváry vagy Sárvári (családi nevén Schall Anna) szeptemberben szegődött el egy évre a váradi színházhoz. Október 7-én Juhász a Bánk bánról írva említi nevét első ízben: „Sárvári Nusitól nem vártuk volna, hogy olyan jó lesz Izidóra nehéz szerepében”- írta már akkor egy szigorúbb kritikát enyhítő szándékkal. Ezt a bírálatot még több is követte, de bennük a mindig érezhető elnéző tónuson kívül semmi sem utal valamiféle vonzalomról árulkodó elfogultságra. Kivéve talán a két 1909. augusztus végi búcsúztató cikket, melyekből azért ki lehet olvasni a szelíd elfogultságot: - „Itt Nagyváradon csöndesen fejlődött, mert a színház nem bízott rá méltóbb feladatokat. De minden szerepében komoly ambíciót mutatott.../.../...kitűnt, mint a Préda színészlánya, mint a Bőregér Orlovsky hercege, mint a Velencei kalmár Jessicája, az Atalanta Lédája. Csupa törekvés, becsületesség és szorgalom volt ez a kedves, talentumos lány, akit mindenki rokonszenve kísért új éttájjára helyére...Mi úgy hisszük, hogy a kiforrott, az önmagára lett Sárvári Nusi nemsokára azok sorába kerül, akik az új magyar dráma méltó tolmácsolói lesznek. Hiszen övé az ifjúság, a jövő és megérdemli, hogy övé legyen a siker babérja is.” Még aznap a Nagyvárad Napló is ír a búcsúzó színésznőről: (A névtelen búcsúztató természetesen a költő.): „Hamupipőke volt a színház színpadán, pedig ez a fejlődőképes és fiatal művésznő gondos rendezői kezei alatt jó drámai színésznővé lehet hamarosan.” Juhász Gyulán kívül valószínűleg senki nem hitt ebben, mert nem is valószínűsíthető semmit a simogató, kíméletesen szánó jóslatokból a Váradról és a költő életéből is távozó színésznő.

Az első Anna-versek keletkezését vizsgálva két feltevéssel is találkozunk. Az egyik a *Régi szerelmes verset* tekinteli elsőnek (1908. X. 25.), a másik pedig a *Vigasztalásul* címűt (1909. V. 30.). A Régi szerelmes vers egyértelműen az ébredő, nyíladozó, sőt a már kinyílt szerelemre utal; azokra a prózai vallomásokban és baráti emlékezésekben olvasható közlésekre, melyek ablak alatti sétákról, epekedő, álmodozó hangulatokról beszélnek. A vers mindjárt az elején amolyan kamaszos, diákos helyzetet sugall, a beteljesülésről való eleve lemondást, az akarni képtelen vágyakozót, vagyis semmiképpen sem az elszántan fellépő szerelme, aki eltökélten vág neki a hódításnak...Itt a félénk álmodozó van jelen, akinek „kékszalagos majális-emlékében” séták, sírások ébrednek fel, és sóhajtása a szőke lányhoz, a kék szalaghoz, a kék szemhez egy kis szomorúságért epedezik s a csak neki égő csillagért. -Igazán volna Mórának, aki jóval később, Juhász sok nőkhöz fűződő kudarcának ismeretében, a sikeres férfi fölényességével jelenti ki, hogy Juhász Gyula nem értett a nőkhöz, De talán másról van itt szó; arról, hogy Juhász - legalábbis ebből a versből ez derül ki -nem is akart a nőkhöz úgy érteni mint Móra és mások gondolták. Ez a vers valami régi, kamaszos emléket, „majális mámorát” idézve ahhoz a boldogsághoz tér vissza, melyben „az élet álma” érezhető, sajátmagának, vagyis sorsának siratása. Ha úgy tetszik, ezekben a sorokban inkább a költő szerelmi programja van megírva, horítékolja, ami v ele történni fog. Pszichológiai vizsgálódásra lenne szükség annak feltárásához, hogy miért ilyen eleve lemondással kezdődött el az Anna-szerelme. Csupán az látszik egyértelműnek, hogy Anna az alkalom volt, a gyújtópont a szerelemhez, mely már készen (ha közönségesen fogalmaznánk: prédára készen), mindenesetre kiéhezett ott szunnyadozott a huszonöt éves, eladdig - lelki értelemben - szűzi elzárkózottságban élő költő lelkében. Hiszen ábrándjaiban az egész már fel volt építve szőkeségével, kék szemével, ki tudja milyen festmények, élő asszonyok, színpadokon látott dekoratív nők emlékfoszlányaiából. Az pedig, hogy színésznő lett a tárgya

ennek a szerelemnek, a képzelődésben rejlő forrásaira utal. Bizonyára belejátszott ebbe a színpad mámor, mely ott Váradon lett igazán jelentős számára, hiszen mint színi kritikus, immár kötelezően járt naponta színházba, sőt éppen ekkor kezdték próbálni operett-librettóját, az Atalantát, melynek egyik szereplője a színésznő, Sárvári Anna lett.

De van olyan nézet is, hogy jóval később, a Vigasztalásul című az első Anna ihlette költemény. Ezt indokolja az, hogy ettől kezdve sűrűsödnek az Anna-élményt sugalló versek. S ez valóban így követhető nyomon, de észrevehető az is, hogy a Vigasztalásul című megelőzőleg s a Régi szerelmes verset követően tűnnek fel ezek hangulatát variáló, a szerelmi élményt lemondással elegyítő versek, mint a *Mindig című* (Kosztolányi szerint: „ilyet csak egyet lehet írni az éltben”), vagy a még egyértelműbb *Valami nagy...* című vers „/Valami nagy, mély szerelem hiányzik!/ És így marad ez mindig, mindhalálig?/” - De már az Oláh Gáborral, Rozsanyai Kálmánnal folytatott levelezésében megjelenik a szerelm mint téma, így pl. egy 1908. február 9-én kelt Oláh-levelemben ez áll: „Szeretlek, ha nem is úgy, mint az a kis színésznő, akiről szóltál, ki ő, és merre van hazája? Szegeden játszik a szíveddel?” (Oláh máskor is évődik Juhással, néha fölényeskedve, pajtási ugratással is.) Az mindenesetre nyilvánvaló, hogy az immár 25 éves költőnek komoly szerelmi élményben még nem igen lehetett része, s hogy inkább csak ábrándjaiban foglalkoztatta a szerelem. A Vigasztalásul írja le versben először Anna nevét. A filozófus költő módján olvasmányélmények nőket minősítő általánosságait sorolja fel - kérdésekre válaszolva -, mintegy bemutatva filozófiai előtanulmányait a szerelemről, de kádenciaként, minden strófa végén a nagybetűs Élet példáihoz szárnyal a könyvek holt papíriai közül, amiből úgy lesz a líra magasságába röppentő költészet, hogy az eleven vágy félresöpri a bölcselmek tanításait, s ellenállhatatlanul sodorja bele a költőt a szenvedély hamarosan kiteljesedő paroxizmusába. A vers lineáris építkezése szinte matematikai kiszámítottsággal viszi a verset a logika és az érzelmek ütköztetésével ennek a különös ellentétnek a vonulatában, s ejti le végül a leghétköznapibb valóság talajára, felvillantva a majdan nagy költészetté terebélyesedő szerelem misztériumát:” És megcsókoltam Anna szép kezét / S szeretném megcsókolni Anna száját „/Az ezt követően sorjázó versekben tör majd fel fel aztán ennek a szerelemnek minden vívódása, gyötrelme és vergődése, minden rejtélye, titka. Nem véletlen az *Örök Beatricének* soraiból kiolvasható felismerés Anna távozásának hírére:

*Firenzében volt, május és vasárnap,
Mikor az ifjú hölgy templomba ment,
A gyermek nézte, arca méla, bágyadt,
Szikár mint kápolnák falán a szent.*

*A lánynak haja szőke, neve Bice,
Nem látta meg őt, szépen ment tova,
Szívében kis kacér örömök kincse,
Agyermek szólt: „Nem feledem soha!”*

*Sok május és vasárnap szállt azóta,
Ó örök szépség és te tűnő óra! -
Hol van az a nap és hol van az a lány?*

*Hol van Bicének szőkesége, hol van?
Keressük őt egy mosolya nyomán
A boldog égben és borus pokolban!*

Mint Petrarcanak vagy Petőfinek a halott iránti szerelem, Danténak a gyermekként meglátott, aztán örökre elvesztett Beatrice, Juhász Gyulának Sárvári Anna lett - talán ösztönösen, de félreérthetetlenül - egy felizzó szerelmi élmény tárgya, az örök múzsa egy nőalak halhatatlanná tételéhez. Ekkor ismerte fel - mint a Beatrice-versekben Dante - a számára is megnyíló lehetőséget Anna ideáljának megteremtésére. Juhász költői zsenialitását bizonyítja ez, amit az egész későbbi Anna verskoszorú igazol. De ő maga is leírta, visszatekintve már 1926-ból az eredeti szándék

megléte a *Coronatio* című vers hatalmas költői ötudat-
ról árulkodó soraiban :

*Annának már a koronája készül
Aranyból és gyémántból szüz egekben,
Ő nem szédülhet már le semmi égből,
Anna örök, mert Annát én szerettem.*

Mintha annak bevallása volna ez, hogy költői programként tűzte maga elé Anna alakjának „szüz egekbe” emelését, mint tehette ezt Dante a *La vita nuove* ciklusnak a szerelem tiszta mennyei boldogságáról áradozó verseiben Bicevel, s mint Juhász másik példaképe, Baudelaire, szintén Dantét követve, Mme Sabatier-t övezte a Jeanne Duval-szerelem érzéki lobogása után az égi szerelem misztikus ízeivel, szintén a *vita nuova*-t keresve a lélek újjászületéséért. (Irodalomtörténeti feljegyzés, hogy az éteri Sabatier-versek azonnal megszakadtak, mikor ezeket a múzsa kezhez kapta, s odaadta magát a költőnek.)

Hogy mi volt Juhász reveláció szerű felismerése Anna távozásának lehetőségeiből? – Két hónappal később született a *Megölt szerelem sírkövére*.

*Anna meghalt és Annát eltemettem...
Szép volt, nemes volt, tiszta mint a hó,
Ott él ő már csak a nagy emlékekben,
Minden elomló és elsuhanó.
Nincs könnyem és nem járok én gyászmezben.
De Anna meghalt, Annát eltemettem !*

Érdemes itt megemlíteni, hogy - mint a kritikai kiadás is idézi - e vers szóba került a költőnek egy 1925-ben, Espersit János barátjával folytatott beszélgetésében, amikor ezt mondta: „Mikor rájöttem a nagy valóságra, hogy semmi sem vagyok neki /.../ Borzalmas kínokat szenvedtem. Két hét múlva megírtam legszebb versemet, amelynek refrénje: *En Annát eltemettem.../.../ Azóta a szerelem meghalt számomra. A többi már csak utánérvés, játék volt.*”

De hát akkor mi a helyzet az Anna versek további hosszú sorával? - Valóban játék volna mind? - Nyilvánvaló, hogy szó sincs erről. Az Anna versekben a nyomát sem lehet felfedezni a mesterkélettségnek, valamiféle „mű-szerelemnek”; ő - éppen úgy, mint nagy elődei - érzelmei teljes gazdagságát tudta mozgósítani ezeknek a verseknek a tökélyt jelentő megalkotásához.. Hogy ez miként is lehetséges? - Ez titka marad minden nagy költészetnek!

De visszatérhetünk még Anna távozásának időpontjához. Láttuk, hogy Anna neve először a Vigasztalásul című versben látott napvilágot (márcsak ezért is talányos, hogy a Juhász Gyula halála alkalmából adott interjúban miért beszélt Anna arról, hogy neki neve olvastán a váradi és országos lapokba sokszor gratuláltak, amit jólesően fogadott, hiszen ez váradi tartózkodása idején nem lehetett). Megjelent viszont egyszerre öt verse a Nyugat 1908, augusztus 16-i számában, melyek kivétel nélkül az Annához fűződő érzelmekről szólnak. Ezek a versek Szegeden születtek a nyári vakáció idején, s ezeket vitte magával Váradra, megszakítva vakációját (amit nem szokott), hogy búcsúzással bemutassa őket Annának még utoljára. Ez meg is történt az egyik kávéházi teraszon, ahol Annát egy színházi rendező társaságában találta. (maga a költő idézte ezt föl évekkel később). Anna belenézett a versekbe, fitymálva félretolta őket, az Annára gondolok „Szatir, ki bennem élsz ...” során megütközve megkérdezte: - Maga satír? - Ez volt tehát a megvilágosodás a költő számára, amiről beszélt Espersitnek.

Ám a történetet inkább azért kellett fölírni, hogy beletekintsünk ebbe az öt versbe, mert már annak a ciklustervnek a fogantatását sejtetik, melyek a későbbi Anna -versek hosszú sorában kiteljesedtek. Azt minden bizonnyal, amiről már szó volt, hogy a költői zsenialitás felismerte (vagy leg-

alábbis érzekelte) a feltároló lehetőséget egy a maga nemében páratlan poétikai vállalkozás megvalósítására, az örök-ké sóvárgó, a mindig vágyott és elmulasztott, beteljesületlenül beteljesülő szerelem „ megdalolására ...” Ennek első hangleütése a Kempis Tamás alázatos szavait idéző *Imitatio Christi* :

*Mint magános veréb a szürke porban,
Szürke betűkben élek én magam,
A napot nem nézem, csak áldozóban,
Áldozó napnak szép bánata van.*

*Mint Terézia szerelmed nyilától
Tested sebét viselte boldogan,
A vágy nyilát úgy hordom én s a távol
Honvágya fáj örökké, ó Uram!*

*S az ó írások és az új sírások
Fölött álmod színes tömjéne ég,
Az élt minden bája veszve rég.*

*Már várnak nem ismert tartományok,
Az új egek, az új dimenziók,
Hol e holt szív ismét vérezni fog!*

A továbbiak, a *Szentségtörés*, a *Haldokló gallus*, a *Robinson szigetén* mind az élet terheinek kiszolgáltatott, sóváran vágyakozó, árvaságra, magányra ítélt, szánandó lelket ecseteli, a teljes reménytelenségből felszálló sóhajtásokkal. Az Annára gondolok nibelungizáló alexandrinusaiban a „ hellén tavaszokból” előhívott „ pogány, vidám „ satír, a búbánattól magát elhagyó, Anna érintésének varázsától örök szomorúságba esett dalosának mezébe öltözik, s így sirja el :

*S azóta nincs, ugye, se pogányság, se vigság,
A körtánc a mezőn s az evoé oda,
A kacagó satír hiába fujja sipját,
Oly mélán sír a síp, mint fájó oboa!*

Az Anna távozását utáni hónapokat az irodalomtörténet válságos időszaknak tekinti, ami különösen újságírói aktivitásának feltűnő visszesésében mutatkozott meg, s félévénél is tovább tartott. Az 1909-es év - mint erre rámutattunk - hoz sikereket a Holnap működésében, de érleli a hamarosan érzékelt kudarcokat is. Aztán 1910-ben szaporodnak el az egyre gyakrabban publikált Anna-versekben is a lelki válság erősödéséről árulkodó hangok. Hacsak a közvetlenül a Tiszai csönd körül keletkezettek vizsgáljuk is, igen szembevetendő lesz ez a lehangoltság. A *Szép volt* siráma ez :

*/.../ Lopott fény, áldott légy, ó szerelem
Mely egy hazug nő szőke haján égett,
Mely sok sírást és dalt hozott nekem
S tragédiát, melyen kacag, aki
Nem ért meg.
Lopott fények, ó mégis áldva áldom
A szinpad lámpák tört sugarát
És melegszen sok izzó, régi lángon,
Ó Anna, ó Hír, én két csalfa párom,
Hadd gondolok mégis dalolva és
Sírva rád!*

Ekkor született a Nyár című vers is, melynek képei majd Szakolcán támadnak fel újra a Milyen volt szőkesége halhatatlan soraiban:

*A távol csillagok oly szőke fényvel égnek,
(Annára gondolok, ki szőke s messze rég.)
Kaszálók illatát üzenik esti rétek.
(Annára gondolok, emléke enyhe, szép!)*

*A nyár ragyog, lobog. Pipacsosak a rétek.
(Annára gondolok, ó én letűnt nyaram.)
Őszünk be közeleg, falevél földre téved.
(Annára gondolok és siratom magam!)*

Lehetne még idézni a hasonló érzelmi példákat, de mind-
ezt csupán annak szemléltetése végett, hogy a Tiszai csönd
holdkörét tegyük megfoghatóbbá, hiszen ebben - mint a
továbbiakban láttatni szeretnénk - tartalmilag és hangulati-
lag, de inkább versfilozófiai sűrítményként felfedezhető az
érintett kérdések teljes világa. Talán ezeket az összefüggé-
seket értette meg Kassák, mikor az 1910 májusában meg-
jelent *A többi néma csend* című Juhász-versre válaszeret
írt hasonló címmel.

*Messziről jött és dalolva tért meg,
Más istent és a titkot nem kereste:
Bús önmagát látta istenének
S szelíd mosollyal dőlt a végtalenbe.*

*Pár könyv és egy asszony volt mindene;
Sírva cipelte az élet holmiját.
S e tragikus lét: vak bohóca
A régi portáról újba söpri át.*

*Megölte hitét a pokol siráma
S e rút jelen: hol minden istené
És lelkünkre ég az üdvök ragálya.*

*Árván virrasztott nagy éji magányban:
Verseket írt lelke asszonyához
És meghalt egy fehér elefántcsont-házban.*

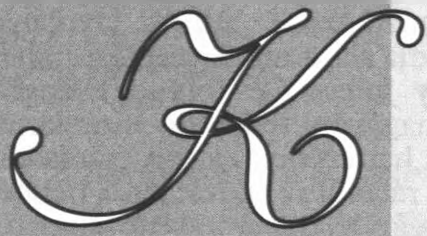
A Kassák vers, mely legalább annyira önmagára, mint
amennyire a címzettre vonatkozik („Juhász Gyulának
írtam” az ajánlás.) azt támasztja alá, amit fejtegetésünkben
hangsúlyozni kívánunk, hogy Juhász (és többiek) világfáj-
dalma nem egyedi, önmagában tépelődő siránkozás,
hanem a korszak társadalmi háttérének eleven érzékelése
és visszhangja, aminek árnya rávetül az egész életre, beborít
minden jobbra érdemes szándékot, törekvést, akaratot,
elfojtja a kibontakozás lehetőségét a megújulásra vágyako-
zók szívében. Végülis mindez a sokféle érzés, hangulat – s
hozzátehetjük: racionális felismerés – egyetlen pontba fut
össze, egyetlen pontban találkozik: a versek igazságtartal-
mában és esztétikai minőségében, s ide eljutni lehetne
célunk és feladatunk. Ezért tértünk ki ilyen részletességgel
Juhász Gyula váradi éveinek vizsgálatára, mindazokra a
lényegesnek tartott momentumokra, melyek akkori és
későbbi sorsát meghatározó módon befolyásolták. A
Sárvári Annához fűződő kapcsolatban sem az látszik lénye-
gesnek, amit ez a kapcsolat a költő számára önmagában
jelentett, hogy hány versre ihlette, s hogyan kísérte végig
költői útján, hanem az, hogy ez a szerelem szükségszerűen
illeszkedett társadalmi helyzete gyötrelmeihez, annak kife-
jeződése volt minden mozzanatában.

Anna távozása - mint láttuk - nem várt érzelmi vihart
kavart a költő lelkében. Ne feledjük, hogy ekkor - mint ezt
felvázolni próbáltuk - már érlelődtek csalódásának egyre
valószínűbbé váló feltételei, álmái, tervei meghiusulásá-
nak előérzete. Anna „elvesztése” (hiszen olyasmi vészett el
vele, ami sohasem volt az övé) érzelmileg motiválta egyre
kritikusabbá váló helyzetét, rádöbbsentette a már koráb-
ban is elviselhetetlennek vélt magányára, felerősítette
alaptermészetében is rejlő melankóliáját, s minden feltéte-
le mellett annak, hogy mindezek az okok a költői alkotás
folyamatába is átmenjenjenek. Vagyis - visszatérve immár
kiinduló pontként választott versünkhöz, a Tiszai csönd-
höz, így talán érzékelt lehet azt a teljesebb háttérrel, mely-
nek koordináta rendszerében a vers megszületett. Nem
lehet ugyanis szétválasztani a hatások többféleségét, s ezek
közül hármelyiket külön kiemelni, mintha az lenne csupán
a meghatározó egy vers megszületésében. S ezzel érkez-
tünk el magához a vershez, a *Tiszai csöndhöz*.

(Befejező rész a következő számban)

Kovács Miklós

Rekviem egy színházért

A VÁSÁRHELYI SZÍNTÁRSULAT EMLÉKE

A mesébe illő szavaknak mesévé kell kerekedniük. Ez a dolgok rendje. Előfordulhat mégis, hogy mesébe illő módon induló történet nagyszerű valósággá legyen? Hódmezővásárhely nem mindennapi módon erre szolgáltat példát.

Moldvay Győző számolt be erről "Volt egyszer egy színház" címen az akkoriban nem egyházi kézben levő Bethlen Gábor Gimnáziumnak nevezett intézmény Jubileumi Évkönyvében, 1972-ben. Hetés György, ennek a színháznak egyik művésze könyvet is írt. „Osváth Béla színháza Hódmezővásárhelyen” áll a város Petőfi Sándor Művelődési Központja által 1989-ben kiadott könyv címlapján az illusztrációnak is kiváló „Volt egyszer egy színház” című olajfestménnyel. Fodor József, a város festőművésze alkotta a remek eredetit. Mára csak a festmény maradt, annak jó helye volt és van gimnáziumunkban. A miénk. A színház pedig, maga a remekmű épület?...Egy idő múltán már ki lehetett mondani: „Ne legyen a miénk”. Mármint a városé. A „ne legyen” szinte vezérelv lett. Ennek jegyében magyarázatok születtek: nem felel meg a követelményeknek, veszélyes, le kell bontani, s más hasonlók. Olyan hangok semmiképpen sem domináltak, hogy esetleg csak javítani kell, vagy netán kis restaurálás ráférne, ha ráférne. A súlyosabb helyzetet sírók hangosabbak voltak. Az itt élők bármelyike cáfolja ezek igazát, legalábbis én csak ezt az oldalát ismerem a történetnek. Neveket nem tudnék, nem is éltem akkor, itt élni sem régen élek. Mint mondtam, hallani egyoldalúan azt hallottam, hogy szegényebbé lettek a faszínház lerombolásával a hódmezővásárhelyiek.

Mi következett? Nos, erre nem szolgált rá a város ékessége. Következett ugyanis a fából készített építménynek, mondjuk „faszínház”-nak a szétverése, a színházi előadások színhelyének megszüntetése. 1898-ban a felépítése fejeződött be az ország fából készült legnagyobb színházának – Szűcs Csaba közelmúltban a Délvilág és a Délmagyarország soraiban ír erről – 1948-ban már be is zár annak ürügyén, hogy a kor elvárásainak nem felel meg. Sajnos a városi közgyűlés elfogadta a jelentést. Lett is városszerte felháborodás. 1898 után 1950-ben is befejeződött valami, mégpedig a lebontás. Idővel a másik, a kőből épített helyszínen is legördül a függöny, hogy a gazdag színházi élet bezáruljon. A városban az addig vendégszereplő kiemelkedő, országos hírű színművészek számára így nem lesz állandó hely. Pedig valaminek, valakiknek volt valamije, s most nem Hódmezővásárhely neves középiskolájáról és nem a halhatlanul értékes festményről beszélek. A Hetés-könyv címlapján olvasom: „Osváth Béla színháza Hódmezővásárhelyen”. A városról beszélek, egy értékes emberéről és virágzó színházáról. Nem kevés mindez. Írásomban sok mindenről szólhatnék, mert regényt lehetne írni sok forrás nyomán. A leghelyénvalóbb valakire összpontosítanom: a felülmúlhatatlan vásárhelyi színigazgatóra.

A könyvbe beleolvasva valamiféle aktualitás fog meg. Jöjjön vagy akár múltjon március. 1946-ban ugyanazon év március 3-ára hivatkozással egy levél íródott. A sorokat nevezett év április 12-én a polgármester két hivatalos helyre címezte „a Hódmezővásárhelyi Színház játszási engedélye” tárgyában. A korábbi hivatkozás ugyanerről emlékezik meg, azaz állandó színház szükséges a városnak. Ennek pedig Osváth Béla igazgatása alatt kell lennie. Elképzelhetjük, hogy Osváth ez irányú előzetes tevékenysége nélkül ezer százalékgig lehetetlen lenne ilyen kívánság.

Ki lehetett a név szerint kívánt Osváth Béla? Menjünk az elejére, bár egy újságcikk kereteit az is meghaladná, hogy Csomorkány mit is jelentett. Ki lehetett az az Osváth Béla, aki Csomorkányt képviselte? A szelíden fogalmazva is különlegességet. Nem ennyire visszafogott a Hódmezővásárhelyen innen és túl is alkotó nagy tanár, nagy irodalmár, vagyis Szathmáry Lajos. A Délsziget 16/1990-es számában „Csomorkány örültjei” között Osváthot is méltatja. (Nem ért semmit az, aki e meghatározást sértőnek tartja!) A kérdése pedig: „Hová lett a vásárhelyi, majd pesti színházi élet lelkes szekértolójának szépen induló munkája, van-e már emléktáblája Osváth Bélának?”

Miért szolgált volna emléktáblára Osváth? A tisztetség kedvéért máris írjuk le, hogy van emléktáblája. Érdekes e ponton, hogy mennyire írja magát ez a Szegedi Szépírás hasábjaira szánt újságcikk. Az sem merő véletlenség, hogy éppen Szathmáry tanár úr, a Bethlen egykori nagy tanáregyénisége mai napon megtalált cikkét másolva beszélgettem egyik tanárkollégámmal. Előbbi, s lényegében a ma szükséges információval ő szolgált. Hogyne tudná aényt, hiszen éppen az ő házukon áll az emléktábla. Bizony, csupán az Osváth életét keretező két évszám olvasható itt: 1926 – 1965. Kinizsi u. 12 az utca neve és a házszám.

Nézzük most a tényeket. Osváth azért is lehetett a kért konkrét személy, mert mutatott már valamit ezen a téren. Nem is kevés lehetett az, mint a már leírt kérelem beszámol arról. Ezért nem akar hallani sem arról Kiss Pál polgármester, hogy segédet jelöljenek ki Osváth mellé, de arról sem, hogy más város jöjjön szóba ennél a névnel. Hódmezővásárhelyen van szükség Osváth Bélára. S hogy haladjanak a dolgok, nevezett meg is kapja a Nyári Színkör (ez az úgynevezett „faszínház”) színigazgatójául való kinevezését.

Nem fogok belemerülni, mert elveszni nem akarok a gazdag kínálatban. A nagy nevek ismertetésébe se vesszek el. Somlay Artúr, Gobbi Hilda, Lehotay Árpád, hány és hány neves művész jött el vendégként a városba. A társulat másik része helyiekből állt össze. Osváth László, Osváth Béla egyik testvére, akit személyesen nem túl régen ismerhettem meg. Ő az, aki korával dacolva néhány éve Budapesten szervezte Hódme-

zővásárhely nagyjainak emlékműsorát. Hogy feledte volna Vásárhelyt és nagyjait? Kohán, Moldvay, Vöröss a nagy hármas. Mindegyikük a maga területén kiemelkedőt alkotott, még ha egyikük sem a színeszetben. Hetés könyvében arról számol be, hogy a három Osváth-testvér közül a legkisebb Osváth-fiú, azaz László is kivételes tehetség volt. Később ő a Magyar Színházi Intézet gazdasági igazgatója lett, míg színházigazgató testvérének alig egy év múltán kellett feladnia mozgalmas vásárhelyi munkáját. Nem szívesen tette ezt, de a kényszer erre a lépésre vitte. Moldvay a társulat anyagi nehézségeivel indokolja a kényszert. Nos, szinte ingyen játszottak addig is Vásárhely nem is kevésbé érdeklődő közönségének. Köztük legegyszerűbbeknek. Aki erre ráhangolódott, az ugyanis kereste a lehetőségeket. S kapott is színvonalas darabokat, de ennek bemutatására most sem elég a helyem.

Inkább arra legyen, hogy még többet tudjunk meg Osváth Béláról, akinek itt szomorodott szívvel be kellett fejeznie. Rövid visszapillantás nélkül keveset mondanánk. Már megválasztása idején sem akárki lehetett. A Bethlen diákja volt ő is sok nagy névre szert tett között. Aztán tanára is lett iskolájának. A fáradhatatlan szervező is ő lett, aki hírért vitte színházának. Hetés György egyenesen így ír: „Felutazott az új évad előkészítése céljából Pestre és mindenütt úgy fogadták, mint a legsikeresebb igazgatót, aki ráadásul alig volt huszonegy éves”. Később is nagy a híre, hiszen már a városból is kerülnek Budapestre fiatal színészek, akik a helyi színház jó hírért is viszik. Aztán – a könyv ezeket is írja – „Szerződési tárgyalásokat folytatott az eltávozott színészek pótlására és össze is jött egy újabb társulatra való jó erő, akikkel – gondolta – eredményesen folytathatja munkáját a következő évadban.” Az idézetnek véget vetek, mert Vásárhelyen csak nem alakult minden a legnagyobb rendjén. Ez is az igazság része, le kell írunk.

Hetés könyvében belülről ismert világot rajzol meg, annak igazán ismert emberével. Ha

Osváthnak felróható valami, akkor talán a túlzott lelkesedése róható fel. A színház volt számára a legfontosabb, amire ráment saját pénze is, mivel a gazdálkodás nem volt kenyere. A szerző könyve ilyesféle majdnem erényekről is beszél. Ha Hetés sorait összevetjük mondjuk a Puszták Népe 1948. márciusi számában Kristó Nagy István tollából való „Vidéki színház” c. írással, akkor a kettő erősíti egymást. Kristó Nagy is arról ír, hogy a színház karbantartására nincs pénz, Osváthnak sokba kerülnek az egészen jó színészek, nagyok az adóságok. Az ő megítélésében a pozitívumok mellett Kristó Nagy István még nagyobb kritikus is Hetésnél. Nála kendőzetlenül lehet olvasni azt, ami mintegy Szathmáry cikkének címét előlegezi. Hiába fogalmazott a Puszták Népe az induló évfolyam első számában még ilyen finoman 1946-ban („Sz. – e.” aláírással): „Mevagyunk győződve, hogy a gazdasági életben mutatkozó nehézségek (infláció, anyagihiány, stb.) elsímulnak, a színház minden vonatkozásban teljesen elfogadható mértéket állít fel évvégi zárlatként. Az elismerést így sem tagadhatjuk meg tőle.” De nem, nem jöttek be a számítások, nem bizony.

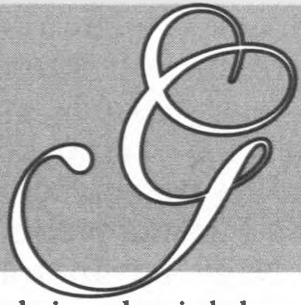
A sokra hivatott vásárhelyi színházigazgató azonban még inkább elismertté lett. A gyászjelentésen olvasható, hogy a Budapestre került Dr. Osváth Béla drámatörténész lett, valamint a Nemzeti Színház dramaturgiájának vezetője. 39 számára kiszabott év után 1965-ben halt meg. A szomorú hírt a Nemzeti Színház Igazgatósága, Társulata és a Magyar Írók Szövetsége tette közzé, s egyben nagyon röviden méltatta is az elhunytat.

A szokásos szófordulat ellenére valóság-ról írhattam. Kristó Nagy István cikkének szavaival „az alföldi mezőváros közparkjában” tényleg volt egyszer egy nem is akármilyen színház. A cikkíró nem írta le, mi azonban leírjuk, hogy e város Hódmezővásárhely. A város virul és van, a faépület, de egyáltalán vásárhelyi szintársulat azonban sehol. Ez is valóság, ha szomorú is.

Máté István

FODOR JÓZSEF: VOLT EGYSZER EGY SZÍNHÁZ

Tollhegy

Csalódni emberi dolog.

Elkerülhetetlen a bukás azok számára, akik a saját törvényeiket sem tartják be.

Van, hogy mire megismerünk valakit, kiderül, hogy kár volt megismerni.

Csak legyél beteg, majd megtudod, mennyit érsz...

A legnyomorultabb Tantalusz az, akitől önmagát tagadja meg a szerelme.

Vigyázzunk embertársaink megítélésével: életében senkit sem ismerhetünk meg igazán.

Az elmaradt találkozás annak fájóbb, akinek fontosabb lett volna.

Nehéz eligazodni a nőkön. Gyakran nekik is önmagukon.

A másik által ismered meg önmagad.

Bolond, aki hagyja magát bolondítani.

A legőszintébb nő, akivel találkoztam, az volt, aki bevallotta, hogy őt nem csak az irodalom érdekli.

Irak nem tud olajjal fizetni a mai – holnapi! – olajárak mellett?! Hát hogyan tudták észrevétlenül, folyamatosan az utolsó cseppig elszállítani azok a fránya terroristák?!

Aki mindig siet, nem ér rá élni.

A minap megkérdezték tőlem, mi értelme van a kézfogásnak. Hát, – keze válogatja.

Vannak emberek, akiknek nem lenne szabad meghalniuk.

Még lehet, hogy Tibet lesz a megmaradó emberiség Ararátja. A megmaradt emberiségnek már ma az.

A tömör, pregnáns megfogalmazást nehéz lefordítani: előbb meg kell érteni.

Sokáig nem értettem, hogyan tud egy nagy műveltségű, remek író olykor nehezen érthetően fogalmazni; aztán elszólta magát: szándékosan.

Az érzéketlenség elfojtott érzékiség.

Ne törődjél a halállal, amíg van mit tenned!

Az ókori olimpia legfontosabb törvényét valahogy elfelejtik: azon államok, amelyek megsértik a kötelező fegyvernyugvást, nem vehetnek részt a versenyeken. Ezt még a nagy makedón király is elfogadta.

Pudvás fa nem gyullad.

Vérszegény lélektől nem kap lángra a test.

Felvágatlan könyvet nem lehet elolvasni.

Aki hiányzik, az kétszeresen is jelen van.

Az emlékezés fényes nappal is megjelenő kísértet.

A katolikus szerzeteseknek nem lehet magánvagyonuk, mégis számosan vállalják hivatásukat ezzel a feltétellel is; kíváncsi lennék, ha ezt a megszorítást kiterjesztenék mondjuk a politikusi pályára is, mekkora lenne ott a tolongás.

Az újság szerint Afrika sürgős élelmiszersegélyre szorul. – Nem inkább kárpótlásra, jóvátételre? Hiszen az európai és a tengeren túli „demokráciák” évszázadokon át gátlástalanul rabolták, s részben rabolják ma is a fekete kontinens természeti kincseit...

Az egészségügy felelőseinek úgy kell meghozniuk döntéseiket, mintha a szüleik és gyermekeik sorsa felől döntenének.

Képregények? A barlangrajzok értékesebbek...

Az állatvédő ligák lelkesen tevékenykednek – embervédő szervezetek megalakulásáról semmi hír. Igaz is: kiktől kellene megvédeniük minket, embereket?!

A libatöméssel szemben az a legsúlyosabb érv, hogy teljesen fölösleges: a finom libamáj nélkül is rengeteg a gusztustalanul kövér, a mozgásképtelenségig elhízott ember.

Máig nem világos, hogy a libatömés ellen hadakozók költségeit az osztrák vagy a francia libás konkurencia téríti-e. Kínában nem kísérleteznek.

Remélem, néhai jó nagyanyámat nem éri posztumusz elmarasztalás, mert tömte libáit, s közben szenttelenül nézte, hogy kiskacsái sóváran figyelik, miből maradnak ki...

Vajon az egészségügyereket nem kísérti éjjelente Hippokratész szelleme?

Embertelen korban nehéz embernek maradni!

Vajon egészségesen vagy betegen kínzóbb a magány?

Agrárpolitikánkra mi sem jellemzőbb, mint az, hogy az üzletekben olcsóbb a tengeren túl termelt banán, mint az itthoni alma.

Ha valamit nem találsz, két helyen keresd: 1. Ahol még nem kerested; 2. Ahol már többször is.

Végkielégítést csak kielégítő végelszámolás után!

A legsúlyosabb hiánybetegség a szeretethiány.

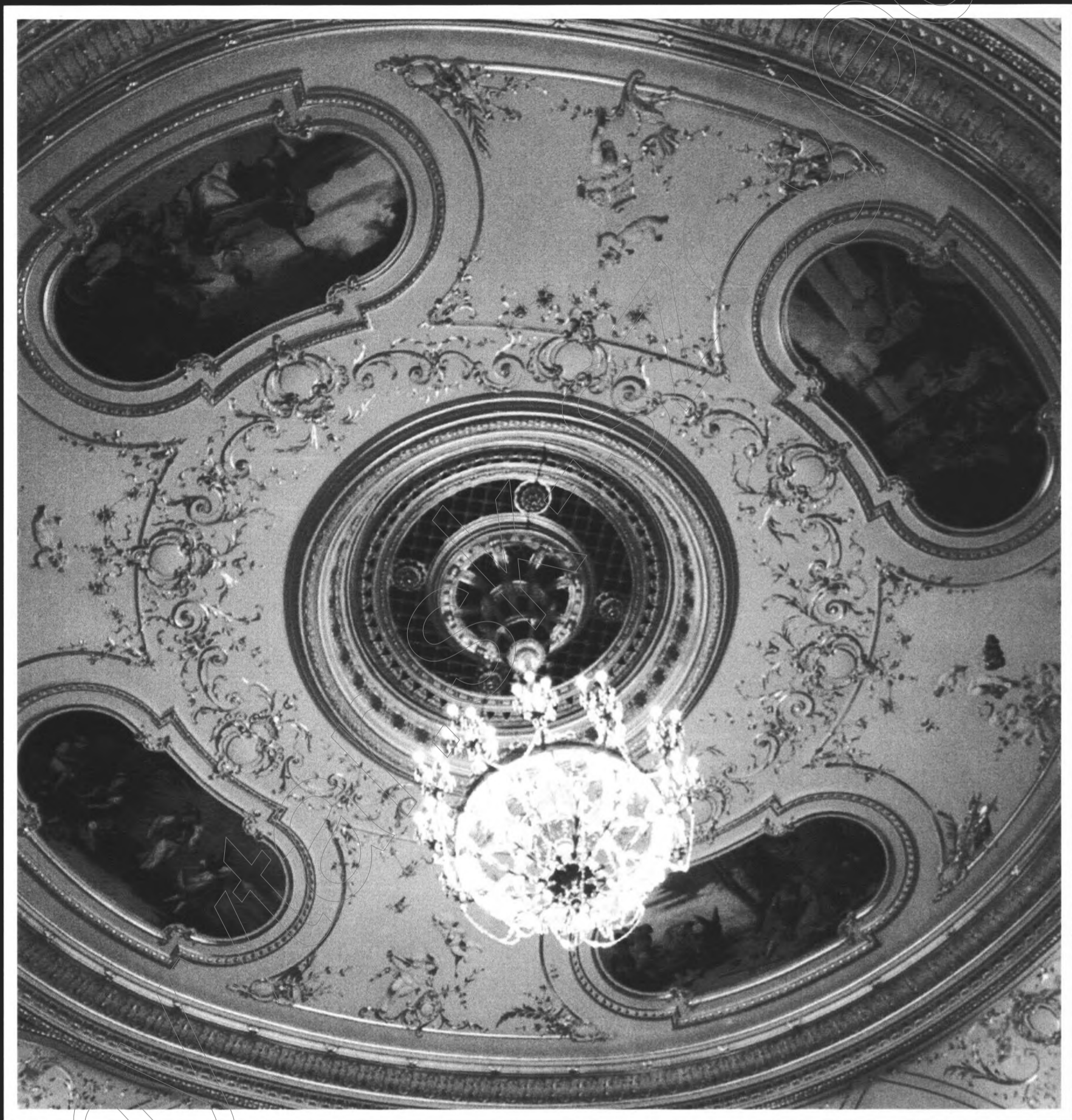
A jutalomjáték egyben szomorú játék.

Vérszegényke az a vágy, amelyik várni tud.

Addig emlegettem levelező partnereimnek látásom romlását, hogy mind kevesebbet írnak. Tapintat...

Maróti Egon

Ireged

A SZEGEDI NEMZETI SZÍNHÁZ MENNYEZETI KÉPEI,
A NÉGY ALLEGÓRIKUS FALFESTMÉNY

A 125 ÉVES SZEGEDI MÓRA FERENC MÚZEUM
"ÉS LÁTTA ISTEN, HOGY JÓ" (ÖT ÉVSZÁZAD BIBLIAI
TEMATIKÁJÚ MŰKINCSEI) CÍMŰ KIÁLLÍTÁSÁNAK EGY
DARABJA - A FELVIDÉKI, XIV. SZÁZADI SZEPE-
SÁROSI TEMPLOMBÓL VALÓ SZENT KOZMA ÉS
SZENT DAMJÁN ÖT TÉTELES OLTÁR KÖZÉPSŐ
RÉSZLETE
(FOTÓ: VERÉB SIMON)

Borító grafika, szerkesztés és előkészítés

Nyomdamester ReProStudio[®]
alkotó technológia